

**TÜRKİYE VE SAHRA-ALTI AFRİKA ÜLKELERİ
ARASINDAKİ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ
İMKÂNLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

Nazlı CANSARAN

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Mahmut MASCA

Eylül, 2012

Afyonkarahisar

T.C
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE VE SAHRA-ALTI AFRİKA ÜLKELERİ
ARASINDAKİ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ İMKÂNLARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ

Hazırlayan

Nazlı CANSARAN

Danışman

Doç. Dr. Mahmut MASCA

AFYONKARAHİSAR 2012

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye ve Sahra-altı Afrika Ülkeleri Arasındaki Ekonomik İşbirliği İmkanlarının Değerlendirilmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

11.09.2012
Nazlı CANSARAN

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Doç.Dr. Mahmut MASCA
Jüri Üyeleri : Yrd.Doç.Dr. Tülay TELLİOĞLU
: Yrd.Doç.Ahmet İNKAYA

İmza

İktisat Anabilim Dalı tezli yüksek lisans öğrencisi Nazlı CANSARAN'ın "Türkiye ve Sahra-Altı Afrika Ülkeleri Arasındaki Ekonomik İşbirliği İmkanlarının Değerlendirilmesi" başlıklı tezini değerlendirmek üzere 11.09.2012 günü saat 11:00'da Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir

Prof.Dr.Mehmet KARAKAŞ
MÜDÜR

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

TÜRKİYE VE SAHRA-ALTI AFRIKA ÜLKELERİ ARASINDAKİ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ İMKÂNLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

NAZLI CANSARAN

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

EYLÜL 2012

TEZ DANIŞMANI: Doç. Dr. MAHMUT MASCA

Bu çalışmanın amacı Sahra-altı Afrika ülkeleriyle Türkiye arasındaki ekonomik ve ticari işbirliği imkânlarının değerlendirilmesidir. Türkiye'nin Sahra-altı Afrika bölgesi olan siyasi ilişkileri çok gerilere gitmesine rağmen bu bölgeyle olan ticari ilişkilerimiz henüz yenidir. Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ekonomik bütünleşmeler ve ekonomik etkileri ele alınmıştır. İkinci bölümde Sahra Altı Afrika bölgesinin ekonomik yapısı ve muhtemel işbirliği alanları incelenmiştir. Üçüncü bölümde, işbirliğinin geliştirilmesine yönelik değerlendirmeler ve politikalar ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Sahra-altı Afrika, ekonomik işbirliği, dış politika

ABSTRACT

BETWEEN TURKEY AND THE COUNTRIES SUB-SAHARAN AFRICA

ECONOMIC EVALUATION OF COOPERATION OPPORTUNITIES

Nazlı CANSARAN

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF SOCIAL DEPARTMENT

OF ECONOMICS

Eylül 2012

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Mahmut MASCA

The aim of this study is to evaluate the economic and commercial cooperation opportunities between the countries of sub-Saharan Africa and Turkey. Although Turkey's, political relations with sub-Saharan Africa date back to past years, the economic relations with that region are relatively new. This study consists of three chapters. In the first chapter, economic integrations and their economic effects have been examined. In the second chapter, the economic structure of the region and possible economic cooperation fields has been studied. In the third chapter, the assessments and policies towards the development of economic cooperation with the region have been put forward.

Keywords: Turkey, sub-Saharan Africa, economic cooperation, foreign policy

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
YEMİN METNİ.....	i
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar DİZİNİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER VE EKONOMİ ÜZERİNE ETKİLERİ

1. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER.....	4
1.1. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELERİN AMACI.....	7
1.2. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER VE ÖZELLİKLERİ.....	10
1.3. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN AŞAMALARI.....	12
1.3.1 Ekonomik İşbirliği Anlaşması.....	12
1.3.2 Serbest Ticaret Bölgesi.....	13
1.3.3 Gümrük Birliği.....	14
1.3.4 Ortak Pazar.....	15
1.3.5 Ekonomik Birlik.....	17
1.3.6 Ekonomik ve Parasal Birlik.....	17
2. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN ETKİLERİ.....	19
2.1. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN STATİK ETKİLERİ.....	20
2.1.1 Üretim Etkisi.....	21
2.1.1.1 Ticaret Yaratıcı Etki.....	21
2.1.1.2 Ticaret Saptırıcı Etki.....	21
2.1.2. Tüketim Etkisi.....	21
2.1.3 Ticaret Hadlerine Etkisi.....	22

2.2. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN DİNAMİK ETKİLERİ.....	23
2.2.1 Rekabet Artışı Etkisi.....	23
2.2.2 Ölçek Ekonomileri Etkisi.....	23
2.2.3 Dışsal Ekonomiler Etkisi.....	24
2.2.4 Teknolojik Gelişme Etkisi.....	24
2.2.5 Yatırımları Özendirme ve Sermaye Etkisi.....	24
3. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMEYİ KOLAYLAŞTIRAN FAKTÖRLER.....	25
4. BÜTÜNLEŞMELERİN OLUMLU VE OLUMSUZ YÖNLERİ.....	26
5. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN BAŞARI KOŞULLARI.....	27
6. TÜRKİYE’NİN EKONOMİK BÜTÜNLEŞMEYE YÖNELİK GİRİŞİMLERİ	29
7. ÜLKELERİN KALKINMASI VE EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER.....	33
8. SAHRA-ALTI AFRİKA’DA BÜTÜNLEŞME VE BÖLGESEL BİRLİKLER.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

SAHRA-ALTI AFRİKA ÜLKELERİNİN EKONOMİK POTANSİYELİ

1. SAHRA-ALTI AFRİKA BÖLGESİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	43
2. SAHRA-ALTI AFRİKA’DA ÖNEMLİ BİR SORUN OLARAK YOKSULLUK.....	49
3. SAHRA-ALTI AFRİKA ÜLKE GRUPLAR.....	52
4. SAHRA-ALTI AFRİKA’NIN EKONOMİK PERFORMANSI.....	56
4.1. GÜNÜMÜZDE SAHRA-ALTI AFRİKA.....	56
4.2. SAHRA-ALTI AFRİKA: BÖLGE EKONOMİSİ.....	59
5. SAHRA-ALTI AFRİKA’DA FİNANSAL KRİZİN ETKİLERİ.....	63
6. SAHRA-ALTI AFRİKA’DAKİ DİĞER EKONOMİK SORUNLAR.....	68
7. KÜRESEL EKONOMİDE SAHRA-ALTI AFRİKA’NIN YERİ.....	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE SAHRA-ALTI AFRİKA ÜLKELERİ ARASINDAKİ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ İMKANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

1. TÜRKİYE’DE DIŞA AÇILIM.....	84
2. TÜRKİYE VE SAHRA-ALTI AFRİKA ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ: GENEL BİR BAKIŞ.....	86
3. SAHRA-ALTI AFRİKA-TÜRKİYE TİCARİ İLİŞKİLERİ.....	91
4. SAHRA-ALTI AFRİKA’DAKİ EKONOMİK FIRSATLAR.....	99
5. SAHRA-ALTI AFRİKA İLE EKONOMİK İLİŞKİLERİ ETKİLEYEN GÜÇLÜKLER.....	109
6. TÜRKİYE VE SAHRA-ALTI AFRİKA EKONOMİK İLİŞKİLERİNİN ALT YAPISININ OLUŞTURULMASI.....	110
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	114
EKLER.....	121
KAYNAKÇA	132

TABLolar LİSTESİ

sayfa

Tablo 1: Ekonomik bütünleşmeler ve özellikleri.....	11
Tablo 2: Ticaret Ortaklarına Göre Türkiye İhracatı, 1990-2009.....	31
Tablo 3: Ticaret Ortaklarına Göre Türkiye İthalatı, 1990-2009.....	32
Tablo 4: Entegrasyonların dünya ihracat ve ithalatındaki payı, (%).....	37
Tablo 5: Sahra-altı Afrika: Bölgesel Gruplara Üye Ülkeler.....	40
Tablo 6: Afrika kıtası temel bilgiler.....	44
Tablo 7: Bölgesel Yoksulluk Göstergeleri (%) (2005 Yılı Satın Alma Gücü Paritesine Göre).....	50
Tablo 8: En Az Gelişmiş Ülkeler Listesindeki Sahra-altı Afrika Ülkeleri.....	52
Tablo 9: Sahra-altı Afrika ülke grupları.....	54
Tablo 10: Bazı Sahra Altı Afrika Ülkelerinde Reel Kişi Basına GSYH' da ki Büyüme Oranları (%).....	56
Tablo 11: Ortalama kişi başına düşen yıllık büyüme oranları, 1960- 2008.....	57
Tablo 12: Afrika Ekonomileri (GSMH-Milyar dolar-2004).....	61
Tablo 13: Bazı Sahra-altı Afrika Ülkeleri Ekonomi Değerleri.....	61
Tablo 14: İşgücü göstergeleri (yıllık yüzde değişim).....	64
Tablo 15: Sahra-altı Afrika Reel GSMH Büyüme Projeksiyonu(%).....	66
Tablo 16: Sahra-Altı Afrika: Makroekonomik Toplamlar, 2004-12.....	67
Tablo 17: Dünya Ekonomilerinde İşsizlik ve Büyüme.....	70
Tablo 18: Güney Afrika hariç Sahra-altı Afrika GSYİH bileşenleri, 1970-2008 (ortalama yüzde hisse).....	73
Tablo 19: Afrika'da gelişmekte olan büyük petrol ihracatçıların GSYH bileşenleri, 1970-2008 (ortalama yüzde hisse).....	74
Tablo 20: Afrika'nın Ticaret Yapısı.....	76
Tablo 21: Afrika Genel Ticaret Eğilimi.....	77
Tablo 22: Doğu Afrika Topluluğu(DAT) içindeki ihracat ve ürünler, 2008.....	78
Tablo 23: Türkiye – Afrika Dış Ticareti (Milyon dolar)	92
Tablo 24: Türkiye'nin Afrika ile Dış Ticaret Payı.....	93
Tablo 25: Bazı Sahra altı Afrika Ülkeleri İle Dış Ticaretimiz (Milyon Dolar).....	94
Tablo 26: Yıllara Göre Sahra-altı Afrika Ülkeleri İle Türkiye'nin Dış Ticareti (1.000 Dolar).....	97
Tablo 27: 2012-2013 Dönemi Hedef Ülkeler (17 Ülke):.....	101
Tablo 28: 2012-2013 Dönemi Hedef Ülkeler (17 Ülke):	101
Tablo 29: En Hızlı Büyüyen 20 Ülke Ekonomileri, 2005-09.....	105

ŞEKİLLER LİSTESİ

	sayfa
Şekil 1: Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Gelişimi, 1948-2002.....	19
Şekil 2: AB, APEC ve NAFTA'nın Dünya Ticaretinden Aldığı Pay 1980-2009.....	36
Şekil 3: Sahra-altı Afrika Ülkeleri.....	46
Şekil 4: Sahra-altı Afrika için Nüfus Tahminleri(1950-2050).....	48
Şekil 5: Sahra-altı Afrika'da Ülke Gruplarına Göre Reel Kamu Harcamaları, 2004-2011.....	55
Şekil 6: Sahra-altı Afrika büyüme tahminleri, 2012.....	58
Şekil 7: Afrika'da Ekonomik Büyüme (GSYİH Yüzde Değişme, Yıllık).....	60
Şekil 8: Sahra-altı Afrika Bölgesi Reel GSMH (2011-2012).....	63
Şekil 9: Sahra-altı Afrika: Çıktı Büyümesi.....	65
Şekil 10: Sahra-altı Afrika 2012 Büyüme Beklentileri.....	68
Şekil 11: 2000'li yıllarda, Sahra-altı Afrika'nın büyüme performansı-küresel büyüme ortalamasının üstünde (GSYİH, yüzde değişim).....	72
Şekil 12: Tarımsal Üretim Endeksi(1960=100).....	79
Şekil 13: Küresel GSYİH Büyüme (Yüzde, Yıllıklandırılmış).....	80
Şekil 14: Sahra-altı Afrika Dış Cari Hesap, 2004-2012.....	81
Şekil 15: Yeni Müşteriler (Sahra-altı Afrika'da ihracat, yüzde toplam).....	82
Şekil 16: Afrika 'daki temsilciliklerimiz.....	90
Şekil 17: Sahra-altı Afrika Hedef Ülkeler.....	102

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

AFC: Africa Finance Corporation, Afrika Finans Kurumu

AfDB: African Development Bank, Afrika Kalkınma Bankası

AIDS: Acquired Immune Deficiency Syndrome, Edinilmiş Bağışıklık Eksikliği Sendromu

ASEAN: Association of Southeast Asian Nations, Güneydoğu Asya Uluslar Birliği

AGES: Afrika ile Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi

APEC: Asia-Pacific Economic Cooperation, Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği

Bkz: Bakınız

BM: Birleşmiş Milletler

CEMAC: Central African Economic and Monetary Community, Orta Afrika Ekonomik ve Para Topluluğu

CACM: Central American Common Market, Orta Amerika Ortak Pazarı

CARICOM: Caribbean Community, Karayip Topluluğu

COMESA: Common Market of Eastern and Southern Africa, Doğu ve Güney Afrika için Ortak Pazar

CPI: Bribery-corruption Perception Index, Rüşvet- yolsuzluk Algılama Endeksi

DAC: OECD Kalkınma Yardımı Komitesi

DGÜ: Düşük Gelirli Ülkeler

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

EAC-5: East African Community, Doğu Afrika Topluluğu

EAGÜ: En Az Gelişmiş Ülkeler Grubu

ECOWAS: Economic Community of West African States, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu

EKİT: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı

GATT: General Agreement on Tariffs and Trade, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel anlaşması

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

IGAD: Intergovernmental Authority on Development, Hükümetlerarası Kalkınma Kurumu

IMF: International Monetary Fund, Uluslararası Para Fonu

ILO: International Labor Organization, Uluslararası Çalışma Örgütü
KEİ: Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KBMG: Kişi Başına Milli Gelir
KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
LAIA: The Latin American Free Trade Area, Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
LAFTA: The Latin American Free Trade Association, Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği
MERCOSUR: South American Common Market, Güney Amerika Ortak Pazarı
OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OGT: Ortak Gümrük Tarifesi
OGÜ: Orta Gelirli Ülkeler
SACU: Southern African Customs Union, Güney Afrika Gümrük Birliği
SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STA: Serbest Ticaret Anlaşmaları
TASAM: Türkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
THY: Türk Hava Yolları
TİKA: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TUSKON: Türkiye İşadamları ve Sanayicileri Konfederasyonu
UDEAC: The Central African Customs Union, Orta Afrika Gümrük Birliği
UEMOA: West African Economic and Monetary Union, Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği
UNAIDS: United Nations Programme on HIV / AIDS Joint Programme, Birleşmiş Milletler HIV / AIDS Ortak Programı
UNCOMMTRADE: The United Nations Commodity Trade Statistics Database, Birleşmiş Milletler Mal Ticareti İstatistikleri Veri tabanı
UNCTAD: United Nations Conference on Trade and Development, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNİCEF: The United Nations Children's Fund, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
YAS: Yoksulluğu Azaltma Stratejisi
WAEMU: West African Economic and Monetary Union, Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği

GİRİŞ

Günümüz koşullarında ülkeler, makroekonomik hedeflere ulaşma konusunda ortak amaçlar gütmektedirler. Tüm ülkeler için çağdaş normların yakalanması noktasında tam istihdama ulaşma, fiyat istikrarını sağlama, adil gelir dağılımı, ödemeler dengesinin sağlanması gibi hedefler, ortak öncelikler arasında yer almaktadır.

Politika, kültür ve ekonomi üzerindeki yansımaları sıkça tartışılan küreselleşmenin dünya üzerindeki en önemli etkilerinden birisi bağımlılık unsurunu ön plana çıkarması olarak kabul edilmektedir. Bunun ekonomiye yansımaları ise, yeniliğe önem veren ve mal üretiminden hizmet üretimine doğru yönelen yeni ekonomi kavramının ortaya çıkarılması olmaktadır. Bu süreçte sermaye ve teknoloji birikimi bakımından dezavantaja sahip olan gelişmekte olan ülkeler ekonomik bütünleşmeler kanalıyla rekabet avantajı sağlamaya çalışmaktadırlar.

Dünya küreselleşme eğilimlerinin arttığı, küresel politikaların yoğunluk kazandığı bir dönemden geçmektedir. Günümüzde ülkelerin kendi sınırları içerisinde tek başlarına ekonomik, siyasal ve sosyal faaliyetlerini sürdürmeleri pek mümkün görünmemektedir. Dünya ülkeleri hızla ekonomik bütünleşmeye doğru gitmektedirler (Tercan, 1998;1). Küreselleşmenin ekonomik bütünleşmelere yansımaları ise dünyada dışa açılma hareketlerinin hız kazandığı 1980'lerden sonra dünya ticaret ve yabancı sermaye hacminin gelişmiş ülkeler arasında kurulan birliklerden gelişmekte olan ülkeler arasında kurulan birliklere doğru yönelmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Literatürdeki popülerliği son dönemde artış göstermiş olmasına karşın, küreselleşme süreci yeni bir olgu olarak görülmemektedir. Kimileri küreselleşmenin başlangıcını modernleşme ve kapitalizmin gelişmesine dayandırırken, bazıları ise tarihte birlikte var olan bir süreç olarak görmektedir (Karabıçak, 2002; 118). Küreselleşmenin yarattığı fırsatları her ülke, aynı verimde, değerlendirememektedir. Dolayısıyla özellikle beşeri sermaye ve bilgi sermayesi açısından dezavantaja sahip olan gelişmekte olan ülkeler ekonomik bütünleşmeler yoluyla rekabet avantajı yakalamaya çalışmaktadırlar. Uluslararası ekonomik bütünleşmeler pazar genişlemesi, içsel ve dışsal ekonomiler, teknolojik gelişme, rekabet ve

retkenliklerini artırma yoluyla ülkelerin ekonomik potansiyeli üzerinde olumlu etkilerde bulunarak ekonomik büyümeye katkı sunabilmektedirler. Dünyada dışa açılma akımlarının hız kazandığı 1980'den bu yana tüm dünyada ekonomik küreselleşme artış eğiliminde bulunmaktadır. Küreselleşmenin gelişim hızı açısından bir değerlendirme yapıldığında ekonomik küreselleşme hızı en fazla olan ülke grubu orta düşük gelirli ülkeler olarak görülürken, düşük gelirli ülkeler ikinci, orta yüksek gelirli ülkeler ise üçüncü sırada yer almaktadır. Ekonomik küreselleşme gelişimi en yavaş olan ülke grubu ise yüksek gelirli ülkeler olarak görülmektedir.

Ticaretin serbestleştirilmesi ekonomi biliminin en önemli ekonomik savlarından birini oluşturmaktadır. Adam Smith'den bu yana serbest ticaretin ülkelerin refahını artıracadığı ileri sürülmektedir. Bu bağlamda dışa açılım, gelişmiş ülkelerde nihai hedef olmaktadır (Yenipazarlı, 2010).

Afrika, daha birkaç yıl önce akla gelmeyecek bir şekilde, Türkiye'nin uluslararası gündemindeki yerini almaktadır. Televizyondaki belgeseller, gazete makaleleri, fotoğraf sergileri, konserler ve her şeyin ötesinde hükümetin koşulsuz desteği Afrika'daki gelişmelere olan ilginin güçlenmesini sağlamaktadır. Birçok Türk için Afrika turizm merkezlerinden biri haline gelmektedir. Türkiye'nin kıtadaki varlığı, özellikle de Kuzey Afrika'daki varlığı uzun bir geçmişe dayanmasına rağmen yakın zamanda ilginin artması, altındaki nedenlerin incelenmeye değer olduğu yeni bir süreç olarak görülmektedir (Aybar, 2005;2).

Türkiye de yakın zamanda Afrika'ya yönelik ilginin artmasının bir takım temel nedenleri bulunmaktadır. Görünürdeki siyasi ve jeo-stratejik neden başkan George W.Bush liderliğindeki ABD hkmetinin önerdiği "Büyük Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi " şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu proje tarafından öngörülen hırslı hedef bölgeye kamuya karşı daha sorumlu ve şeffaf bir yönetimi teşvik eden demokrasinin getirilmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Diğer temel neden ise güneyden güneye ticaretin artışı ve Türkiye ve Asya'daki diğer hızlı büyüyen ekonomilerin Afrika'nın hammadde üretim sektöründeki mallara olan talebin artması şeklinde yorumlanmaktadır (Aybar, 2005; 2).

1991 yılında SSCB dağılıp Soğuk Savaş bitene kadar dış güvenlik ve politikasını iki kutuplu sisteme uygun bir şekilde yürüten Türkiye, söz konusu

sistemin sona ermesiyle dış politikasını gözden geçirme gerekliliğiyle karşı karşıya kalmış, bu çerçevede çok yönlü bir dış politika arayışına girmiş bulunmaktadır. 1998 tarihinde Afrika Eylem Planı'nın ortaya atılmasıyla Afrika kıtası ülkeleriyle yeni bir dönemin başlatılması bu yeni politika arayışının bir örneği olarak görölmektedir.

Kamuoyu tarafından da bilinen çok miktarda kanıt yakın dönemde Türkiye ile Afrika arasındaki ekonomik ilişkide artış olduğuna işaret etmektedir. Türkiye'nin bu açılımını değerlendirmek için öncelikle ilişkilerin tarihsel arka planının, ardından da başlayan yeni dönemin arkasında yatan sebepleri incelemesi gerekli olmaktadır. Tüm bunlardan sonra ilişkilerde gelinen boyutun incelenebilmesi ve ilişkilerin geleceği için mevcut önerilerin ileri sürülebilmesi mümkün olabilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER VE EKONOMİ ÜZERİNE

ETKİLERİ

1. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER

Bütünleşmenin temelinde serbest ticaret yatmaktadır. Serbest ticaret ise Merkantilizm'den sonra ortaya çıkmış, Adam Smith'in mutlak üstünlükleri, Ricardo'nun mukayeseli üstünlükler ve Heckser-Ohlin'in faktör donatımı teorileri üzerine inşa edilmiştir. Teoriler gündelik hayata paralel olarak değişmekte, gelişmekte ve içinde bulunduğu dönemi açıklamaya yönelik kurallar bulmaya çalışmaktadır. Ekonomik bütünleşmelerde içinde bulunduğu dönem içerisinde gelişmekte, dünya refahındaki ve ticaret miktarlarında artışlarla doğru orantılı olarak önem kazanmaktadır.

20. yy'da gelişen küreselleşme eğiliminin getirdiği yoğun rekabetten korunabilmek ve dünya ile bütünleşme sürecini hızlandırabilmek için ülkeler çeşitli zamanlarda ekonomik bütünleşme sürecine girmek zorunda kalmaktadırlar. Ekonomik bütünleşme, ulusal ekonomiler arasında bölünme ve parçalanma derecesini en az seviyede tutabilmek amacıyla yapılan birleşmeler, gruplar şeklinde tanımlanmaktadır. Ekonomik bütünleşmeleri Karluk, "Birleşmeye giden ekonomilerde mal ve hizmet akımlarına serbesti sağlayıp, mal ve ticarete engel olan kısıtlamaların ortadan kaldırılarak bir ortak pazarın oluşturulmasıdır" şeklinde tanımlarken, Balessa "Bir süreç olarak, farklı ulusal devletlere ait ekonomik birimler arasındaki ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik önlemler alınması; bir durum olarak ise ulusal ekonomiler arasındaki çeşitli ayrımcılık türlerinin mevcut olmamasıdır" şeklinde tanımlamaktadır.

Ekonomik birleşmelerin ekonomistler tarafından tanımlanmasında farklı açıklamalar olması ile birlikte üzerinde durulan genel kanı üç temel noktadan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi; ekonomik bütünleşmelerin temelde iş bölümüne dayanması, ikincisi; bütünleşmelerin ileri aşamalarında malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbestçe dolaşabilmesi olarak görülürken, üçüncü genel kanı ise; ekonomik bütünleşme, mal ve hizmetler ile üretim faktörlerinin kaynağı ve ulaşacağı yere göre ayrıcalıklı olmayan uygulama görmesi olarak tanımlanmaktadır..

Ekonomik bütünleşme ve ekonomik işbirliği iktisatçı ve politikacılar tarafından birbirinin yerine fazla dikkatli ayırım gözetmeden sık sık kullanılan iki farklı terim olarak görülmektedir. Hatta bazen ekonomik işbirliği “bütünleşmenin ilk safhası mı, yoksa genel ifadesi midir?” şeklinde sorulabilmektedir (Karagül, 1995;17). Bu iki kavram farklı yazarlar tarafından farklı anlamlarda yorumlanmaktadır.

İktisadi bütünleşme ile iktisadi işbirliği arasındaki farklar

- İktisadi bütünleşme durumundaki üye ülkeler arasındaki ilişkiler daha sıkı, iktisadi işbirliği durumundaki üye ülkeler arasındaki ilişki daha gevşek olmaktadır.

- İktisadi işbirliği durumunda oluşturulan organizasyonlar, üye ülkelerin iktisadi egemenliği üzerinde etkili olmayı amaçlamamaktadırlar. İktisadi bütünleşme kapsamında yer alan ülkeler, diğer ülkelere karşı gerçekleştirdiği ortak eylemler nedeniyle egemenliklerinin bir bölümünü terk etmektedirler.

- İktisadi işbirliği kavramında oluşturulan organizasyonlar, üye devletlerden bağımsız bir güç ve otorite merkezi oluşturamamaktadırlar. İktisadi bütünleşmede ise politik toplulukların oluşturulduğu bir süreç olarak görülmektedir. İktisadi iş birliğinde bağlayıcılık daha az, iktisadi bütünleşmede ise bağlayıcılık daha sıkı olarak tanımlanmaktadır (1).

Dünyada ve Türkiye’de ekonomik gelişmeler inanılmaz derecede gelişme göstermektedir. Gittikçe şiddetlenen rekabet ve artan dünya ticaret hacmi, şirketlerin pazar paylarını artırma çabalarına ivme kazandırmaktadır. Bu rekabet ortamında ayakta kalabilmek uluslar arası alandaki başarıya bağlı olmaktadır. En az zararla bu durumdan kurtulmayı düşünen sanayileşmiş ve yeni sanayileşen ülkeler ekonomik güvenliklerine fazla önem vermeye başlamaktadırlar. Globalleşme evresinde uluslar arası ticarete mal ve miktar kısıtlamaları gibi engellerin azaldığı, ekonomik birleşmelerin güçlendiği görülmektedir.

Dünyadaki bütünleşme hareketleri için literatürde öngörülen başlangıç tarihi İkinci Dünya Savaşı olarak görülmektedir. Ancak savaş öncesi dönemlerde de birleşme yönünde bazı adımlar atılmıştır. 1703 tarihinde, İngiltere ile İskoçya arasında politik ve ekonomik bir birlik kurma anlaşması yapılmıştır.. Bu anlaşma madenler ve önemli sanayi malları üzerindeki tarifeleri kaldırmamıştır. Bu süreci

1826 yılında gümrük birliği ile tamamlamışlardır. Bu tür birleşmelere savaş öncesi dönemde de sık sık rastlanmaktadır. Fransa'nın bütün bölgelerinin bir gümrük birliği çatısı altında toplanması fikri, İngiliz kolonilerinin birleşme yolundaki adımları, 1910 yılındaki Güney Afrika Birliği, altı Avustralya kolonisinin 1900 yılında oluşturdukları Commonwealth'i, 1800'lerde 39 devletten oluşan Almanya'nın Prusya'nın tarifeleri kaldırması sonucu oluşan Alman gümrük birliği (Zollverein), 1848 yılında İsviçre konfederasyonu ekonomik birliği, İtalyan devletleri arasında 1860-1866 yıllarında kurulan birlik, İsveç ve Norveç 1847' de ve 1921 de kurulan Belçika ve Lüksemburg Gümrük birliği gibi örnekler sayılabilmektedir.

Günümüzde meydana gelen dünya ticaretinin üçte ikisi ekonomik bütünleşmeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Sayıları hızla artan ekonomik bütünleşmeler İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte dünya ekonomisinde önemli bir hacim ve etkiye sahip duruma gelmişlerdir. Bütünleşmelerin gelişme ve genişleme eğilimleri göz önünde bulundurulduğunda bu sürecin daha da hızlı gelişeceği ve dünya ekonomisine olan etkisinin gelecekte çok daha büyük boyuta ulaşacağı tahmin edilmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğu bir ya da birkaç bütünleşmeye mensup bulunmaktadırlar.

Gelişmiş ülkeler ihracata dayalı büyüme yolunu izlemekte ve imalat üretimi (mamul üretimi-nihai mal) yapmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ise tarımsal ürün ve hammadde ihracatçısı durumunda bulunmaktadırlar. Ekonomik bütünleşme sürecinde teorik beklentilerin ötesinde, bütünleşmeye giden ülkelerin ekonomik yapıları, özellikleri, gelişme düzeyleri ve potansiyelleri gibi birçok parametre göz önünde bulundurulmaktadır. Bu yüzden gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında yapılan bütünleşmeler bağlamında farklılıklar olması kaçınılmaz olarak görülmektedir. Bu parametreler bütünleşmenin sonuçlarının etkileyecek hatta belirleyecek olan faktörler olmaktadırlar. Aralarındaki bu farklılıklar bütünleşmeden sağlanacak kazançların en temel belirleyicisi niteliğinde bulunmaktadırlar. Bu bütünleşmeden gelişmiş ülkelere kazançlı çıkarken, gelişmekte olan ülkelerin bütünleşmeden sağlayacağı yararlar kısıtlanmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde tarife yapısında "tarife merdivenleri" denilmekte olan bir uygulama görülmektedir. Bu uygulama sanayileşmiş ülkelerde hammaddeden mamul

mallara doğru yükselecek şekilde bulunmaktadır. Hammadde de sıfır ya da sıfıra yakın, yarı mamul ve mamul mallara da oransal olarak yükselen bu tarifeler geliştirmekte olan ülkelerin hammadde üreticisi olmasının nedenlerinden biri olarak sayılmaktadır.

Bütünleşmeler ülkelere yeni pazarlara ulaşmalarına ve ölçek ekonomilerinden yararlanmalarına ve ticaret artışlarına olanak sağlamaktadır. Gelişmiş ülkeler çok sayıda ve çeşitli sanayi ürününün ihracatçısı konumundadırlar. Bu yüzden büyük pazarlara ihtiyaç duymaktadırlar. Bütünleşme oluşturarak bu pazarlara ulaşabilmekte ve yararlanabilmektedirler. Geliştirmekte olan ülkeler ise oluşturdukları bütünleşmede ticaret artışları, birbirlerine aynı malı satmaları zor olacağından ve teklif edilecek mal ve çeşide sahip olmadıklarında bütünleşmeden elde edecekleri fayda sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde birlik içinde yapılan ticaret yüksek, geliştirmekte olan ülkelere ise düşük kalmaktadır.

1.1. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELERİN AMACI

Günümüzde artan dünya ticaret hacmi ve gittikçe şiddetlenen rekabet ile birlikte, şirketlerin pazar paylarını yükseltme çabaları hızla artmaktadır. Bu rekabet ortamında ayakta kalabilmek için uluslararası arenada başarılı olmaya bağlı bulunmaktadır. Bu durumdan en az kayıpla çıkmayı hedefleyen sanayileşmiş ve yeni sanayileşen ülkeler ekonomik güvenliklerine daha fazla önem vermeye başlamaktadırlar. Bu gün hem gelişmiş hem de geliştirmekte olan ülkeler ekonomik bütünleşme hareketlerine katılmaktadır. Ülkeler neden ekonomik bütünleşmeye ihtiyaç duyarlar? Bu sorunun cevabı iki cepheli olarak karşımıza çıkmaktadır. İktisadi ilişkilerini çeşitli araçlarla (tarife, kota v.b) sınırlayan, koruma altına alan ülkeler serbest ticaret teorisinin savunduğu kuralları uygulayarak ülke refahlarını her zaman daha yüksek tutacaklarına bilincine varmaktadırlar. Birbirlerine uyguladıkları politikaları kaldırarak serbest ticaretin gelişimine fırsat verebilmektedirler ve öte yandan da kendileri aralarında oluşturdukları ortak pazarı dışarıdan gelebilecek ekonomik tazyiklere karşı koruma politikası uygulayabilmektedirler.

Ülkeler ekonomik bakımdan üretim kapasitelerini genişleterek verimliliği arttırmak ve bunun neticesinde de toplumsal refah düzeyini yükseltmek amacıyla ekonomik bütünleşmeye girmektedirler. Böylece ekonomik ve siyasal

egemenliklerinden kısmî olarak vazgeçmeleri karşısında toplumsal refahı arttırıcı garantiler alabilmektedirler. Ülkeler bölge dışı bloklara karşı daha büyük bir rekabet gücüne sahip olarak, politik alanda daha etkili olmak istemekte yani politik potansiyellerini yükseltmek istemektedirler. Ekonomik bütünleşmenin bir diğer nedeni ise, bölgesel olarak bir arada yaşamak durumunda olan komşu ülkelerin birbirleri ile çatışmaları yerine güçlerini bir araya getirerek çıkar çatışmalarını önlemektir.

Piyasa fiyatları, bir mal veya hizmetin hem özel kişileri hem de topluma olan yararını göstermektedir. Yani maliyetini belirtmektedir. Birinci en iyi politika özel maliyet-sosyal maliyet veya özel fayda-sosyal fayda arasında bir fark bulunmadığı durumu ifade etmektedir. Bunların arasında bir sapma bulunmamaktadır.

Geleneksel büyüme modelleri ekonomik bütünleşmelerin üye ülke ekonomilerine etkilerinin oldukça sınırlı olduğunu öne sürmektedirler. Ancak modern içsel büyüme teorileri entegrasyonların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin daha kapsamlı ve uzun dönemli olduğunu göstermekte, birçok ampirik çalışma da bunu desteklemektedir. Öte yandan ekonomik bütünleşme teorisine göre bütünleşmenin üye ülkelerin ekonomik büyümesine katkı sunabilmesi ancak doğru üyelerle kurulmuş bir bütünleşmede gerçekleşebilmektedir.

Gelişmiş ülkeler ekonomik bütünleşmeden, sömürgeciliğin yok olmaya yüz tutması ve bu nedenle büyük çapta kaynak aktarımından mahrum kalmaları sonucu en azından mevcut imkânlarını muhafaza altında tutma beklentisi içinde bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ise kendi imkânlarını birleştirme ve bu yolla eksikliklerini tamamlayarak kalkınmalarını geliştirmek istemektedirler. Bütünleşme ile birlikte, bir yandan piyasalarını koruma altına alırken, öte yandan iç piyasa genişlemesinden faydalanan sanayilerin yeni pazarda daha etkin ve daha ekonomik üretim yapısına kavuşarak uluslararası rakipleriyle rekabet edebilmekte ve ekonomik birleşme bu ülkelere pazarlık gücü kazandırmaktadır. Nispi fiyatları lehlerine çevirerek ekonomilerinde bir iyileşme imkanı sağlamaktadır. Bu nispi iyileşme olayına “ikinci en iyi” denilmektedir. İkinci en iyi politika birinci en iyi politikadan sapmalar gerçekleştiğinde, bu farkı en aza indiren politikaya denilmektedir.

1950 yılında bir grup ülkenin aralarındaki ticareti serbestleştirici politika izlemelerini konu edinen ekonomik bütünleşme teorisi; ülkelerin ekonomik bütünleşme akımlarına katılarak üretim kapasitelerini, kaynak verimliliklerini ve toplumsal refah düzeylerini artırmayı amaçlamaktadır. Günümüzde gelişen piyasa, sanayileşme hızı ve pazar azlığı ülkelerin ekonomik bütünleşmeye gitmesine neden olmaktadır. Gelişen piyasa ve sanayileşme hızlı kaynak verimliliğini yükseltmekte, içsel ve dışsal ölçekli ekonomiler sağlamakta, teknolojik gelişmenin hızlanmasını sağlamakta ve dış rekabeti artırmaktadır. Ekonomik bütünleşmeler ekonomik ve siyasal güçlerin bir araya getirilmesini sağlayarak birleşme dışında kalanlara karşı daha büyük dayanışma sağlamak veya uluslararası politikada daha etkin rol almalarına neden olmaktadır.

Ekonomik bütünleşme içerisinde işbölümü ögesini barındıran, etki alanı içerisindeki ekonomide mal ve faktör hareketliliğini sağlayan, ticareti koruyucu ve ayrımcı etkilerden ülkeleri arındıran bir yapı oluşumunu kapsamaktadır. Bütünleşmeler, siyasi bakımdan bağımsız olan ülkeleri ekonomik yönden birbirine daha bağımlı hale getirmektedir. Sanayileşmiş ülkelerin, hızlı üretim artışına karşın iç ulusal piyasalarının yetersizliği, ekonomik birlikler oluşturularak piyasanın genişletilmesine yardımcı olurken, az gelişmiş ülkeler de iç piyasalarını birleştirmek yoluyla sanayileşme hızlarını yükseltmeye çalışmaktadırlar.

İktisadi birleşmelerde ekonomik kaynakların daha etkili kullanılması ve bu kullanımın sonucu daha düşük maliyetli üretimin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Daha düşük maliyetli üretim ise toplumun toplam refahında bir artış demek anlamına gelmektedir. Üretimin artırılması, üretimdeki maliyet düşüşleri nedeniyle tüketimi artırarak toplumun refahını da artırmaktadır. Maliyetlerin azalması nedeniyle ticaret yaratıcı etkiyi hızlandırarak bu çerçevede dışa karşı daha etkili bir rekabet ortamının oluşturulması ve ölçek ekonomilerinden yararlanarak iktisadi faktörlerin optimum derecede verimli kılınmasına neden olmaktadır.

Ülkelerin pazar paylarının genişlemesi ve ticari engellerin kaldırılması sonucunda birleşmeye dahil ülkelerin ticari kapasitelerinin artırılması ülkelerin ekonomik gelişmeleri için önem arz etmektedir. Ekonomik bütünleşmeler ise ülkelerin bu yöndeki amaçlarına en elverişli yöntem olarak görülmektedir.

Kalkınma ve sanayileşme yeterli bir büyüklükte pazara ihtiyaç duymaktadır. Bu büyüklükte bir pazarın avantajlarından yoksun olan bir ekonominin etkin bir üretim yapısına ulaşması imkânsız görülmektedir. Bir bakıma büyük pazarın avantajını elde etmek ve pazarların birbirine açılması fırsatını veren bütünleşmeler bu imkanı ülkelere sunmaktadır. Diğer taraftan ülkelerin kalkınma hamlesini başlatma ve sürdürme yolunda aralarında ekonomik bütünleşmeye gittikleri görülmektedir.

1.2. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER VE ÖZELLİKLERİ

Ekonomik bütünleşmeler her ne kadar 1800'lü yıllara kadar uzanan bir geçmişe sahipse de iktisat literatüründe yer edinmeye başlamaları İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra olmaktadır. Bu tarihten sonra bütünleşme sayılarında hızlı bir artış gözlemlenmekte ve bu artış ülkelerde bir domino etkisine sebep olmaktadır. Etrafındaki bütünleşmelerin arttığını gözlemleyen ülkeler, ayrımcı muameleye maruz kalma endişesi ile kendileri de bir oluşum, bir birleşme içerisinde yer alma gayreti içine girmektedirler. Dünya Sağlık Örgütü'ne kayıtlı bölgesel bütünleşmelerin dünya ticaretinden aldıkları payın %51 civarlarında olması, bütünleşmelerin arz ettikleri önemi teşkil etmektedir.

Entegrasyonun belirgin özellikleri şunlardır:

- Bütünleşme süreci daha çok belli bir bölgenin iktisadi olduğu kadar siyasi bütünlüğünü de amaçlamaktadır.
- Birlik esasen üye ülkelerin iktisadi yapılarında radikal değişimlere yol açmaktadır.
- Birlik aynı zamanda sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal uyumu gerektirmektedir.
- Bütünleşme bütün bu radikal değişimlerin sürdürülebilmesi için, uluslar üstü bir karar organını gerektirmekte ve "mili egemenlik" belli ölçüde bu organa bırakılmaktadır (Karagül, 1995;7).

1980 sonrası önem kazanan ve sonuçlarıyla hayatı her yönüyle altına alan küreselleşme yalnız dışa açık ekonomileri değil, dışa kapalı ekonomileri de etkilemektedir. Bütünleşme ve bütünleşmeye giden ekonomilerde mal ve hizmet

akımlarına serbestlik sağlayıp, ticarete engel olan kısıtlamaları kaldırarak, bir ortak pazar yaratma şekli olan ekonomik bütünleşmeler İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dikkat çekmiş ve önem kazanmıştır. Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar inşası için oluşturulan bir takım uluslararası ekonomik kuruluşlar, uluslararası ekonomik bütünleşmelerin temelini teşkil etmekte ve ilk örneklerini oluşturmaktadır. Ekonomik bütünleşme bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik bütünleşmenin değişik aşamaları bulunmaktadır. Ekonomik bütünleşme aşamaları:

- Ekonomik İşbirliği Anlaşması (Preferential Trading Agreements)

- Serbest Ticaret Bölgeleri (Free Trade Association),

- Ortak Pazar (Common Market),

- İktisadi Birlik (Economic Union),

- Ekonomik ve Parasal Birlik (Economic and Monetary Union), şeklinde bir sıralamaya tabi tutulmaktadır. Ülkeler arasındaki bu işbirlikleri sınırlı bir kısım mallar üzerindeki tarife indirimlerinden başlayarak, çok daha kapsamlı birliklerin kurulmasına kadar değişen bir süreç seyretmektedir.

Ekonomik bütünleşmeler, taraf ülkelerin amaçlarına ve bütünleşmenin derecesine göre dört başlıkta toplanabilmektedir:

Tablo 1: Ekonomik bütünleşmeler ve özellikleri

Ekonomik Bütünleşme şekilleri	Üyeler Arası Serbest Ticaret	Ortalama Gümrük Tarifesi	Üretim Faktörlerinin Serbest Dolaşımı	Ekonomi Politikalarında Uyum
Serbest Ticaret Bölgesi	VAR	YOK	YOK	YOK
Gümrük Birliği	VAR	VAR	YOK	YOK

Ortak Pazar	VAR	VAR	VAR	YOK
İktisadi Birlik	VAR	VAR	VAR	YOK
Ekonomik ve Parasal Birlik	VAR	VAR	VAR	VAR

Kaynak: Yalçınkaya, 1997

Ekonomik bütünleşme, bir ülke sınırları içindeki farklı bölgelerin ekonomik bütünleşmesi, farklı ülkelerin bir bölge içinde birleşmelerin amaçlayan ekonomik bütünleşmeler, farklı bölgesel grupların birleşmesi ve tek bir ekonomik ve politik birim haline dönüşmesini amaçlayan dünya bütünleşmesi olmak üzere üç değişik şekilde görülebilmektedir.

Ekonomik bütünleşmeler süreci daha çok belli bir bölgenin iktisadi olduğu kadar siyasi bütünlüğünü de amaçlamaktadır. Üye ülkelerin iktisadi yapılarında radikal değişimlere yol açmakta ve aynı zamanda sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal uyumu gerektirmektedir. Üye ülkeler bütünleşme sürecinde, bu değişimlerin gerçekleşmesi için uluslar üstü bir karar organı gerekli olması nedeniyle milli egemenliklerinden ödün vermekte, bu organa bırakmaktadırlar.

1.3. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN AŞAMALARI

En dar kapsamlı ekonomik bütünleşme aşamasından en geniş aşamasına kadar ekonomik bütünleşmeler aşağıda incelenmektedir.

1.3.1 Ekonomik İşbirliği Anlaşması:

En dar kapsamlı birleşme şeklini oluşturmaktadır. Anlaşmaya taraf olan ülkeler, belirli mallar üzerinden gümrük tarifelerini kaldırmaktadırlar. Bu tür bir birleşmede asıl amaç, taraflar arasındaki ticaret hacmini artırmak, uluslar arası ticarete ait çeşitli engelleri kaldırarak bu alandaki kontrolleri en aza indirmektedir. Commonwealth Ekonomik İşbirliği bu tip bir birleşmeye örnek teşkil etmektedir.

1.3.2 Serbest Ticaret Bölgesi:

Serbest ticaret bölgesi, üyeleri arasında kısıtlayan veya engelleyen tarife ve kotaların kaldırıldığı, üyelerin birlik dışında kalanlara karşı ise ortak gümrük tarifesi uygulama zorunluluğunun olmadığı ekonomik bütünleşme şekli olarak tanımlanmaktadır. İki ya da daha fazla ülke arasında malların ve hizmetlerin serbest dolaşımdaki engeller olan gümrük tarifeleri ve miktar kısıtlamalarını kaldırmalarını kapsamaktadır. Bölgeye giren hizmetler için yaratılan ortak piyasa, üretim faktörlerinin girişine açık bulunmamaktadır. Bu tür birleşmelerde, ekonomi politikası uygulanmaktadır. GATT Anlaşmasının 24.maddesinde serbest ticaret bölgesi "üye ülkeler arasında ticaretin neredeyse tamamına yakın bölümünden vergi ve diğer kısıtlamaların kaldırılması" olarak tanımlanmaktadır (Nebioğlu, 1997;49).

Serbest ticaret bölgesindeki amaç, üye ülkelere aralarında mal ve hizmetlere ilişkin ticareti serbestleştirerek ortak bir pazar yaratmak olarak görülmektedir. Ticaretin serbestleştirilmesi, AB'de olduğu gibi tüm ekonomik faaliyet dalları için geçerli olabileceği gibi, EFTA'da olduğu gibi belli bir sektör için, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nda olduğu gibi belli bir mal grubu için oluşturulabilmektedir. Serbest ticaret bölgesinde uyulması zorunlu tek bir tarife sistemi bulunmamaktadır. Bu aşamada ülkelerin diğer ülkelere ortak gümrük tarifesi uygulamaması, ulaştırma masrafları arasındaki farkı bertaraf etmemesi koşuluyla ithalatçıların tarifinin düşük olduğu ülkeden ithalat yapıp, başka ülkeye satmalarına yol açmaktadır. Yani kar elde etmeye çalışmaktadır. Ticaret bölgesindeki malların bir taraftan diğer tarafa giderken, bunların kontrolü için menşei şahadetnamesi gerekmektedir.

Bu şekildeki bir bütünleşme ortak dış tarife uygulayan bütünleşmelerin aksine bazı olumsuzlukları doğurmaktadır. Shibata göre, birlik dışındaki bir ülkeden yüksek tarifeli ülkeye mal ihraç edecek olan ülke, malları önce birlik içindeki en düşük tarifeli ülkeye göndermektedir. Buradan re-eksport yapılmaktadır. İhracatın böyle dolambaçlı yollara sapmış olması ticaretin yön değiştirmesi (Trade deflection) olarak adlandırılmaktadır. En düşük tarifeli üye ülkenin durumdan zarar görmemesi için malların üretim yerlerini gösteren mense belgeleri düzenlenmektedir. Bu belgelere göre düşük tarifeli ülke üzerinden geçip yüksek tarifeli ülkeye giden ticaret üzerinden yüksek tarifeli ülke aradaki gümrük farkını almaktadır (Karluk, 1991:235).

Serbest ticaret bölgesi uygulamasına en iyi örneği Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi(EFTA) oluşturmaktadır. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması (NAFTA), Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği (LAFTA) verilebilecek diğer örnekler olarak sayılabilmektedir.

1.3.3 Gümrük Birliği:

Üyelerin karşılıklı ticaretleri üzerindeki gümrük tarifeleri, kotalar, ithal ve ihraç yasaları gibi her türlü engel veya kısıtlamaların kaldırılarak üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bütünleşme şekli olarak tanımlanabilmektedir. Dünyada ve Türkiye’de ekonomik gelişmeler inanılmaz derecede gelişme göstermektedir. Gittikçe şiddetlenen rekabet ve artan dünya ticaret hacmi, şirketlerin pazar paylarını artırma çabalarına ivme kazandırmaktadır. Bu rekabet ortamında ayakta kalabilmek uluslararası alandaki başarıya bağlı bulunmaktadır. En az zararla bu durumdan kurtulmayı düşünen sanayileşmiş ve yeni sanayileşen ülkeler ekonomik güvenliklerine fazla önem vermeye başlamışlardır. Globalleşme evresinde uluslararası ticarete mal ve miktar kısıtlamaları gibi engellerin azaldığı, ekonomik birleşmelerin güçlendiği görülmektedir.

Dünyadaki bütünleşme hareketleri için literatürde öngörülen başlangıç tarihi İkinci Dünya Savaşı olarak kabul edilmektedir. Ancak savaş öncesi dönemlerde de birleşme yönünde bazı adımlar atılmıştır. 1703 tarihinde, İngiltere ile İskoçya arasında politik ve ekonomik bir birlik kurma anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşma madenler ve önemli sanayi malları üzerindeki tarifeleri kaldırmakta etkili olamamıştır. Bu süreci 1826 yılında gümrük birliği ile tamamlamışlardır. Bu tür birleşmelere savaş öncesi dönemde sık sık rastlanmaktadır.

Fransa’nın bütün bölgelerinin bir gümrük birliği çatısı altında toplanma fikri, İngiliz kolonilerinin birleşme yolundaki adımları, 1910 yılındaki Güney Afrika Birliği, altı Avustralya kolonisinin 1900 yılında oluşturdukları Commonwealth’i, 1800’lerde 39 devletten oluşan Almanya’nın Prusya’nın tarifeleri kaldırması sonucu oluşan Alman Gümrük Birliği (Zollverein), 1848 yılında İsviçre Konfederasyonu Ekonomik Birliği, İtalyan devletleri arasında 1860-1866 yıllarında kurulan birlik, İsviç ve Norveç 1847’ de ve 1921’de kurulan Belçika ve Lüksemburg Gümrük Birliği gibi örnekler sayılabilir bütünleşme şekillerini oluşturmaktadır. Gümrük

birliği ile mal piyasalarında bütünleşme amaçlanmış ve bütünleşmeye katılan ülkeler arasındaki mal akımlarını kısıtlayan gümrük vergileri ile dış ticaret kontrolleri kaldırmakta; üçüncü ülkelere karşı uygulanan gümrük vergileri eşitlenmektedir. Bu güne kadar en fazla görülen bütünleşme biçimini gümrük birliği oluşturmaktadır. Avrupa birliği ise her şeyden önce bir gümrük birliği kapsamında bulunmaktadır. AB'deki gelişmelere bütünleşme kuramının temelini oluşturan gümrük birliğinin diğer bütünleşme biçimlerini kapsayacak şekilde genişletilmesine neden oluşturmaktadır.

Gümrük birlikleri de ikinci en iyi teorisi içerisinde değerlendirilmektedir. Tarife uygulamanın serbest ticaretten bir sapma olduğu kabul edilerek, bir ülkenin karşısındaki iki ülkeye birden tarife uygulaması iki tane sapma olduğu anlamına gelmektedir. Gümrük birliğinin kurulmasından sonra ise bu tarifelerden biri ortak ülkeye karşı kaldırılmakta ve sapmalardan biri kaybolmaktadır.

Türkiye, Avrupa Birliği'ne üye olmak için, Roma Antlaşmasının yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra 1959 yılında birliğe katılmak için resmen başvurmuştur. Türkiye'nin Ankara Anlaşması ile AB'ye katılımı üç aşamada öngörülmektedir. Hazırlık aşaması, geçiş dönemi ve son dönemden oluşan bu aşamalardan Türkiye'nin, hazırlık aşamasının ertesinde, 1 Ocak 1973 tarihinde Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle, toplam 22 yıl sürecek olan geçiş dönemi, diğer bir ifadeyle gümrük birliği süreci hukuken başlamış bulunmaktadır. Bu 22 yıllık süreç, 1.1.1996 tarihinde son bulmuş ve Türkiye AB'ye katılımı yolunda son döneme girmiş sayılmaktadır.

1.3.4 Ortak Pazar:

Gümrük birliğinin tüm koşullarının dahil olduğu ve buna ek olarak emek, sermaye, girişimci gibi üretim faktörlerinin üye ülkeler arasında serbest dolaşımını sağlayan ekonomik bütünleşme şekli olarak kabul edilmektedir. Gümrük birliği aşamasının bir ileriki aşamasıdır. Üretim faktörlerinin serbest dolaşımın engelleyen bütün unsurların ortadan kaldırıldığı, üçüncü ülkelere karşı ortak gümrüğün uygulandığı bir bütünleşme şekli olarak sayılmaktadır. Bu birlik içinde ülkedeki sermaye için, en uygun yatırım alanı bulmak serbest hale gelirken, emek de üye ülkeler arasında serbestçe dolaşarak kendi becerisine uygun iş ve ücreti elde etme

olanağına sahip olmaktadır. Hem mal ve hizmet piyasalarında hem de üretim faktörleri piyasalarında serbest dolaşımın sağlanması, ortak pazar içinde faktör fiyatlarının eşitlenmesini ve kaynakların etkin kullanılmasını sağlamaktadır.

Ortak pazar anlaşması üye ülkeler arasında iç ticarete tüm tarifeleri ve diğer kısıtlamaları kaldırırken, ortak dış tarifeler koymakta ve üye ülkeler arasına emek ve sermaye ve bilgiyi içeren üretim faktörlerinin bölge içinde serbest dolaşımına olanak sağlamaktadır. Üretim faktörlerinin serbest dolaşımı bu bütünleşme şeklini öncekilerden ayırmaktadır. Avrupa ekonomik topluluğu bu aşamaya da örnek olarak gösterilebilmektedir. Uzun süredir süregelen tartışmalar göstermektedir ki, bütünleşmenin dinamik etkisi; gümrük birliği oluşturmuş ülkeleri bu birlik kurallarına uymak için ek bazı faaliyetlere zorlamaktadır. Birliğe üye ülkeler aralarındaki emek, sermaye, girişimci gibi üretim faktörlerinin serbest hareketliliğini sağlayarak sınır engellerini kaldırmakta ve aralarındaki gümrük birliği ülkelerini de korurlar ise, ortak pazar oluşturmuş bulunmaktadırlar. Ortak pazar, her bir üye ülkenin iç pazarından oluşmuş "genişletilmiş bir iç pazar" olarak isimlendirilmektedir. İç pazarın temel prensipleri: Vergi harmonizasyonu, iktisat politikalarının görece harmonizasyonu, üretim faktörleri hareketliliğini sağlayarak sınır engellerinin kalkması şeklinde belirlenmektedir. Sınırların kalkması ise üç anlamda ele alınmaktadır:

- Fiziksel sınırların kalkması (kişiler, mallar için)
- Teknik sınırların kalkması (normlar, hukuk prosedürleri, radyo-TV yayınları, sermaye hareketleri, hizmet dolaşımı),
- Mali sınırların kalkması ve vergi uyumu şeklinde sayılmaktadır (Seyidoğlu, 2007;43).

Avrupa Ekonomik Topluluğu(AET), Orta Amerika Ortak Pazarı(CACM) bu tür yapılar için verilebilecek örnekleri oluşturmaktadır. Ortak pazarın en başarılı örneği ise AB sayılmaktadır.

1.3.5 Ekonomik Birlik:

Üretim faktörlerinin serbest dolaşımını sağlayan ortak pazar aşamasına ek olarak üye ülkelerin parasal, mali ve sosyal politika ve kurumlarının birleştirilmesini öngören birlik olarak tanımlanmaktadır. Tek para sistemi, tek merkez bankası ve birleştirilmiş mali sistem ile ortak dış ticaret politikalarının uyumlaştırılması ekonomik birliğin temelini oluşturmaktadır. Ballessa'ya göre bu durum “ tam ekonomik bütünleşme” adıyla anılmaktadır ve ayrı bir aşama olarak ele almaktadır. Ulaşılabilecek maksimum bütünleşme düzeyi bu aşama olarak kabul edilmektedir. Birliğe üye ülke ekonomileri tam olarak birleştirilmektedir.

Ekonomik bütünleşme ve tam ekonomik bütünleşme parasal ve mali bütünleşme kavramlarını içinde barındırmaktadır. Parasal bütünleşme sabit döviz kurunun mümkün olan en dar bant içinde dalgalanmasına izin verildiği, paritenin sabit tutulmaya çalışıldığı sistem olarak görülmektedir. En ileri safha olarak ise tek bir ortak paranın kullanılması olarak görülmektedir. Ülkelerin düzenli ve isteklere uygun işleyen bir parasal bütünleşme için para politikalarındaki bağımsızlıklarından feragat etmeleri öngörülmektedir. Ülkelerin merkez bankası yerlerini birliğin merkez bankası almaktadır. Parasal bütünleşmeye en güzel örnek AB gösterilmektedir. Bu birlikte 1 Ocak 1999 yılında avro tek para, tek para politikası yürütecek olan Avrupa Merkez Bankası ortak merkez bankası olarak kabul edilmiştir. 2002 yılında ise ulusal paralar tedavülden kaldırılmıştır.

Mali bütünleşme ise vergi sistemi yoluyla gerçekleştirilmektedir. Satış vergisi, katma değer vergisi gibi dolaylı vergilerin birlik içindeki üye ülkelerde eşit olması birliğin oluşmasında önemli bir adım sayılmaktadır.

Bu gün için AB, özellikle Maastricht anlaşmasından sonra üyeleri arasında malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını sağlanması, ekonomi, para ve maliye politikalarının uyumlaştırılması uygulamadaki ilerlemeler ile iktisadi birliğe doğru yönelen bir topluluk olarak görülmektedir.

1.3.6 Ekonomik ve Parasal Birlik:

Ekonomik ve parasal birlik, iktisadi birlikten bir sonraki aşama olup, üye ülkelerde ulusal ekonomik bağımsızlığın büyük ölçüde kaldırılması ve bunun yerini uluslar üstü bir otoritenin alması olarak nitelendirilmektedir. Birliğe üye ülkeler

arasında ulusal para ve maliye politikaları uyumlaştırılıp, ülkelerin ulusal paraları arasında sabit kur ilişkisi uygulanmaktadır. Birlik içerisinde mal ve faktör hareketlerine konulan kısıtlamaların kaldırılması reel anlamda ekonomik bütünleşme için yeterli olmakla birlikte, tam bütünleşme için parasal birlik ve siyasal bütünleşme şart olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeni ise ekonomik ve parasal birliğin oluşmasının amacı sadece faktör ve mal piyasalarının kaynaşmasını ve istikrarını değil aynı zamanda para ve finans piyasalarının büyümeyi engellemeyecek ve hatta teşvik edecek şekilde uyumlaştırılmasını gerekli kılmaktadır. Bu aşama siyasi birlik olarak da adlandırılmaktadır.

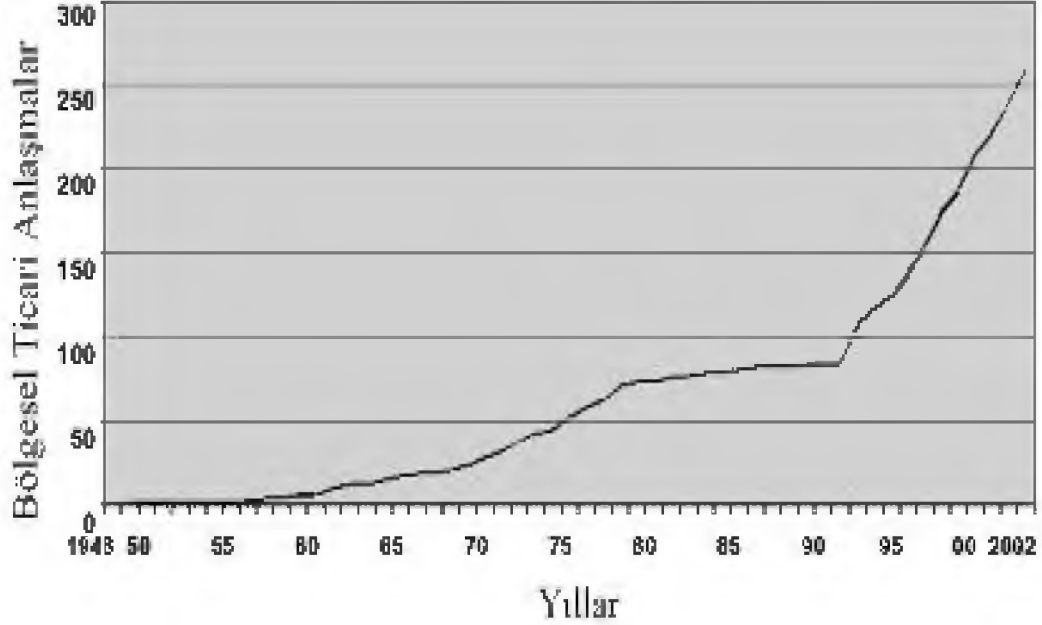
Bir bütünleşme sürecinin siyasal birlik aşamasına ulaşabilmesi için, ekonomik birlikte olduğu gibi bazı elverişli koşulların bulunması gerekmektedir. Bunlar, şu biçimde özetlenebilmektedir:

- Ortak siyasal ve hukuksal değerler ile uygulamaların varlığı.
- Kültürel görece homojenite.
- İşbirliğinin basit bir düzeyden başlatılması.
- İleriye yönelik ortak bir amaç yoğunluğu.
- Ekonomik-parasal birlik koşullarını düzenleyen ortak yapılar ve ortaklığı harekete geçirici mekanizmalar.
- Gelişen işbirliği sürecinin çoğunluk yararına olduğuna, ortaklıktan sağlanan yararların eşit ve karşılıklı, sorumlulukların da orantılı olduğuna inanılması.
- Karşılıklı olarak tüm faaliyet, olgu, ve olaylardan haberdar olunmasının sağlayacak mekanizmaların varlığı şeklinde olmaktadır (Seyidoğlu, 2007:51).

20.yy'da hızla gelişen küreselleşme eğilimiyle, ülkeler bir yandan bu eğilimin beraberinde getirdiği yoğun rekabetten korunmaya çalışırken diğer yandan dünya ile bütünleşme sürecini hızlandırmaya sürecine girmişlerdir. Bu süreç içerisinde dünya ticaretinde önemli değişimler yaşanmış, artan küresel rekabet ortamında ülkelere ticaret politikalarını yeniden düzenlemişlerdir. Özellikle dış ticareti kısıtlayan tarifeler ve kotalar giderek azalmış, serbest ticaret uygulaması uluslararası ticarete hakim olmuştur.

Aşağıdaki tablo bütünleşmelerin 1948 sonrası seyrini göstermektedir;

Sekil 1:Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Gelişimi, 1948-2002

Kaynak: http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regfac_e.htm

Özellikle sanayileşmiş batılı ülkelere, ikinci dünya savaşından sonra dünya ticaretinde denkleşmeye imkan sağlamak, dış ticareti canlandırmak amacıyla ekonomik bütünleşme sürecine girmişler ve çeşitli organizasyonların sayısı hızla artmıştır.

Ekonomik bütünleşme hareketleri, üye ülkelerin ekonomik yapılarında, üretim kapasitesinde ve kaynak verimliliklerinde köklü değişiklikler meydana getirmektedir. Bu değişiklikler zaman içinde oluşan milli geliri, kalkınma hızını ve ekonomik refahı etkilemektedir. Küreselleşme döngüsünde, çok uluslu şirketler ve bütünleşmeler ülkeler arasında rekabet yaratarak dünya ekonomisi üzerinde etkili olmaktadır. Bu çerçevede rekabet avantajlarını kaybeden gelişmekte olan ülkeler ekonomilerini çok uluslu şirketler ve bütünleşmeler kanalıyla küresel piyasalara açmaktadırlar.

2. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN ETKİLERİ

Bütünleşmelerin ekonomik etkileri durağan (statik) etkiler ve dinamik (değişken) etkiler olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir. Durağan etkiler

ekonomik yapı ve teknolojinin değişmediği varsayımında, üretim faktörlerinin yeniden dağılımından doğacak etkilerle ilgilenmektedir. Ülke ekonomilerinde, üretim kapasitelerinde ve kaynak verimliliklerinde köklü değişikliklere neden olan sürekli etkiler ise dinamik etkiler olarak adlandırılmaktadır. Entegrasyonun ülke ekonomilerine etkilerini gümrük birliğinin durağan ve dinamik etkileri adı altında incelemek konunun daha iyi anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Gümrük birliği, üye ülkeler arasındaki ticari engellerin kaldırılması, dünya ticaretinin serbestleşmesi ve küreselleşme yolunda atılan adımlar olarak değerlendirilebilmektedir. Üye ülkelerin üye olmayanlarla yaptıkları ticaret üzerinde sürdürdükleri kısıtlamalar ise aynı zamanda dünya ticaretini serbestleştirme girişimlerini kısıtlamaktadır.

Gümrük birliği kuran ülkelerin iç sınırlarında gümrükler kalkmakta, ancak gümrük birliğine dahil olmayan diğer üçüncü ülkelere gelen mallar için aynı tarife uygulanmaktadır. Buna Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) denilmektedir. Üçüncü ülkelere gelen mallar için gümrük vergileri ödendikten sonra bu mallar da serbest dolaşıma girmektedir. Malların serbest dolaşımını engelleyici her türlü kısıtlama, koruyucu engel, gümrük birliği uygulayan ülkeler arasında ortadan kalkmaktadır. Gümrük birliğine dahil olan taraflar birbirlerine gümrük vergisine eş etkili fon gibi başka vergiler koyamazlar. Ayrıca malların serbest dolaşımını engelleyici miktar kısıtlamaları veya kota türü kısıtlamalar getirememektedirler (Uyar, 2000:8).

2.1. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN STATİK ETKİLERİ

Ülkeler gümrük birliğine gittiklerinde, ekonomideki nispi fiyatlar değişmektedir. Bu değişim üretim, tüketim ve ticaretin yapısı ile yönünün değişmesine neden olmaktadır. Birlik sonrası teknolojinin ve ekonomik yapının sabit kaldığı varsayımı altında, üretim faktörlerinin yeniden dağılımı dolayısıyla ortaya çıkan etkilere statik etkiler denilmektedir. Diğer bir deyişle faktör donanımı, teknolojik seviye ile talep yapısı gibi parametrelerin sabit kaldığı varsayımı altında gümrük birliğinin birlik içinde kaynakların yeniden dolaşımı sebebiyle ortaya çıkan etkilerine denilmektedir. Gümrük birliğinin statik etkileri üç başlık da incelenebilmektedir.

2.1.1. Üretim Etkisi

Gümrük birliğinin üretim etkisi ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etki olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir.

2.1.1.1 Ticaret Yaratıcı Etki

Gümrük birliğinin statik refah etkilerinden üretim etkileri, belirli mallara yönelen tüketici alımlarını üçüncü ülkeler ve iç üreticilerden ortak üretici ülkelere kayması sonucu meydana gelmektedir. Üye ülkeler arasındaki üretimin olumlu yönde gelişmesi ticaret yaratıcı etkiyle ortaya çıkmaktadır. Bu etki, üretimin yüksek maliyetli iç mallardan düşük maliyetli ortak ülke mallarına kayması sonucu oluşmaktadır. Gümrük birliği dolayısıyla birliğe üye ülkelerdeki yüksek maliyetli üretim yerine, birlik içindeki daha verimli ülkenin üretiminin geçmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Üyeler arasındaki ticaret hacminin gelişmesi bu etkiye neden olmaktadır. Birlik içinde karşılaştırmalı üstünlüklere uygun bir uzmanlaşmanın sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu etkinin büyüklüğü birliğe katılan ülkelerin refah artışlarının da büyüklüğüne neden olmaktadır.

2.1.1.2 Ticaret Saptırıcı Etki

Gümrük birliğinin kurulması sonucu, en verimli ülkenin birlik dışında kalması sonucunda birlik ülkelerinin bu ülkeden yapmakta oldukları ithalatın sona ermesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle birlik dışında kalan ülkelerle yapılan ticaret hacminin daralmasını ifade etmektedir. Gümrük birliğinin dünya refahına etkileri ticaret yaratıcı etki ile ticaret saptırıcı etkinin göreceli büyüklüğüne bağlı bulunmaktadır. Ticaret yaratıcı etkinin saptırıcı etkiden büyük olması, birlik ortalama kaynak verimliliğini yükseltecek ve dünya refahının artmasına neden olacağı savunulmaktadır. Tam tersi durumda ise ortalama verimliliğinin ve dünya refahının düşeceği yönünde kabul görmektedir.

2.1.2 Tüketim Etkisi

Bir mal ithal edilirken gümrük vergisi uygulanıyor ise, uygulanan gümrük vergisi o malın fiyatının artmasına neden olmaktadır. Gümrük birliği arasında, gümrüklerin kaldırılması malın fiyatını düşürmektedir. Fiyat yapısındaki bu düşüş

tüketimi, yurt içi mallar ve üçüncü ülkelerden yapılan ithalattan birlik içi ülkelerdeki mallara yönelmektedir. Birlik içi ithalatın artması tüketim artışı yaratmaktadır.

Bir mala gümrük vergisi uygulanması, o malın gerçek fiyatının gümrük vergisi miktarı kadar yükselmesine neden olmaktadır. Gümrük birliğinin oluşturulması neden ile gümrük tarifelerinin kaldırılması, iç piyasa fiyatlarının düşmesi ile sonuçlanmaktadır. Birlik nedeniyle kaldırılan gümrükler, ekonomideki tüketim modelini değiştirmektedir.

2.1.3. Ticaret Hadlerine Etkisi

Gümrük birliğinde, tek tek birlik üyesi ülkelerin ve birlik dışında kalan ülkelerin ticaret hadlerindeki değişimler, bu ülkeler arasında tekrar gelirin dağılımına yol açacağı ve refah üzerinde önemli etkilere neden olacağı savunulmaktadır. Ticaret hadleri ise üye ülkeler arasındaki iş bölümü sonucu refah yükselişinden her ülkenin alacağı payı belirlemektedir. Gümrük birliğinin ticaret hadlerindeki etkileri:

Birlik içinde verimliliğin artması; verimlilikte meydana gelen artışlar birliğin üretim maliyetlerinin düşmesine neden olmaktadır. Bu düşüş üye ülkeler lehine sonuçlar doğurmaktadır.

Birliğin pazarlık gücünde meydana gelen değişimler; gümrük birliğine üye ülkelerin, birlik dışında kalan ülkelere bağılıkları azalmakta ve kendi kendilerine yeterlilik dereceleri artmaktadır. Buna paralel olarak da pazarlık güçleri artmaktadır.

Birliğin ekonomik büyüklüğü; birliğin ekonomik büyüklüğü yani toplam üretim hacmi büyük ise arz ve talep koşullarını etkileyebilmekte, dünya fiyatlarını değiştirebilip, dış ticaret hadlerini lehine çevirebilmektedir. Birliğin küçük olması durumunda ise, dış dünyanın sonsuz esnek arz eğrileri ile baş edemeyeceği ve ticaret hadlerini lehine çeviremeyeceği genel kabul görmektedir.

Birlik nedeniyle ticaretin dış ülkelere kayması; oluşturulan gümrük birliğinin ticaret sapsına yol açtığı ölçüde, üye ülkelerin dış ülkelerle olan ticaret hadleri birlik lehine dönebilmektedir. Birlik dışı arz ve talep esnekliklerinin sıfır olması halinde, dış ticaret hadleri büyük ölçüde birlik lehine dönebilmektedir.

2.2. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN DİNAMİK ETKİLERİ

Gümrük birliğinin oluşumu nedeniyle gerçekleşen etkilerin statik etkilerle sınırlı olmadığı varsayılmaktadır. Bu birleşme hareketleri ülke ekonomilerinde, üretim kapasitelerinde ve kaynak verimliliklerinde köklü değişikliklere neden olmaktadır. Dinamik etkiler olarak değerlendirilen bu değişimler sürekli ve ekonominin kalkınma hızını etkilemektedir. Dinamik etkiler dış rekabetteki artış, ölçek ekonomilerinin doğması, dışsal ekonomilerin meydana gelmesi, teknolojik ilerlemenin hız kazanması, yatırım hacminin genişlenmesi şeklinde değerlendirilmektedir.

2.2.1 Rekabet Artışı Etkisi

Gümrük birliğinin, üye ülkelerdeki üreticilerin birbirleriyle rekabet etmelerine neden olduğu kabul edilir. Bu rekabet ortamında üreticiler en iyi üretim tekniklerinin kullanmaya ve yeni teknolojilere geçmektedirler. Gümrük tarifeleri, kotalar ve diğer kısıtlamalar monopolleşmeyi ve verimliliği düşük olan işletmeleri özendirilmektedir. Birlik içinde dış ticaret kısıtlamalarının kaldırılması, yerli üreticilerin dış piyasa ile karşı karşıya kalmasına, verimliliği düşük olan üreticilerin endüstriyi terk etmesine, ancak verimli üretim yapabilenlerin faaliyetlerini sürdürmesine neden olmaktadır. Bu ortam, ortaya çıkan rekabet avantajından yararlanmak için ortak bir rekabet politikasının izlenmesini zorunlu kılmaktadır.

2.2.2 Ölçek Ekonomileri Etkisi

Bir firma ya da sanayi dalının içyapısında meydana gelen değişikliklerin o firma ya da sanayi dalına sağladığı yararları ölçek ekonomisi, firmaların büyüklüğünden kaynaklanan maliyetlerin düşürülmesi, verimlilik ve üretimin artması ve bunun sağladığı tasarrufların yarattığı olumlu sonuçlara ise ölçek ekonomileri etkisi denilmektedir. İş bölümü ve uzmanlaşma, büyüklükten kaynaklanan yeni pazarlar bu etkileri yaratmaktadır. Belirli bir üretim hacmine sahip firmanın, üretimine daha az girdi kullanarak daha fazla çıktı ile devam edebiliyor olması bu firmanın içsel ekonomilerden yararlandığını göstermektedir.

2.2.3 Dışsal Ekonomiler Etkisi

Bir üreticinin diğer bir üreticiye yapmış olduğu karşılıksız yarar ya da kayıplar dışsal ekonomi diye tanımlanmaktadır. Üye ülkelerde kitlesel üretim sonucunda endüstriye hammadde sağlayan işletmeler ileri teknoloji ve büyük ölçekli üretim yöntemlerini kullanmaya başlamaktadırlar. Bu ise hammadde ve ara malların bollaşmasına neden olmakta, kalitenin yükselmesi ve fiyatların ucuzlaması ile sonuçlanmaktadır. Dışsal ekonomiler ekonomik bütünleşmeden beklenen en önemli dinamik yararlardan biri olduğu kabul edilmektedir. Bu etki verimlilik ve büyüme hızı üzerinde olumlu sonuçlar doğurmaktadır.

2.2.4 Teknolojik Gelişme Etkisi

Gümrük birliği ile sağlanan geniş piyasa ile büyük işletmeler kurulmakta ve üye ülkelerin teknolojik ilerleme hızları yükselmektedir. Bu yükseliş, ülkelerin yurt dışından ileri teknolojilerin aktarılmasına ve işletmelerin büyümesinde araştırma ve geliştirme faaliyetlerine daha büyük fonlar ayırmalarına neden olmaktadır. Üretim teknolojisini geliştirerek daha az maliyetle daha çok ürün elde edilmesine yardımcı olmakta, ekonomiyi olumlu yönde etkileyerek refaha katkı sağlamaktadır.

2.2.5 Yatırımları Özendirme ve Sermaye Etkisi

Gümrük birliğinin kaynak etkinliği yaratması sonucu milli gelirde bir yükseliş yaşanmaktadır. Milli gelirdeki büyüme de tasarruf ve yatırımları artırmaktadır. Gümrük birliği firmalara, tarifelerin yeniden yükselmeyeceği konusunda güven sağlayarak yatırımların riskini azaltıp karlılığı yükseltmektedir. Piyasa hacminin genişlemesi ile birlik içinde üretimin daha etkin ellerde toplanmasına ve bölgeye önemli ölçüde yabancı sermaye yatırımlarının gelmesine neden olmaktadır. Birlik içinde yatırımların artması ve rekabetin artması bölge içinde kaynakların daha iyi kullanılmasına yol açmaktadır. Bu ise verimliliği ve refahı yükseltmektedir. Ayrıca ekonomik bütünleşmenin sağlayacağı gelir artışları tasarrufları çoğaltmaktadır. Böylece toplam yatırımlar artacağı gibi yatırımların gelir içindeki payı da düşmektedir.

3. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMEYİ KOLAYLAŞTIRAN FAKTÖRLER

Entegrasyonda asıl amaç ekonomik yarar sağlamaktır. Bu bütünleşmelerin gerçekleşmesi için ise gerekli koşullar bulunmaktadır. Bu koşullar bütünleşmenin hem başarılı olmasında hem de ülkelerin kolay bütünleşmeye gidebilmelerinde rol oynamaktadır. Ülkelerin bütünleşme çalışmalarında bulunurken, bu bütünleşmeye gitmelerini kolaylaştıran bir takım faktörlerden söz etmek mümkündür. Bu faktörlerin her biri bütünleşme için kesinlikle bulunması gereken koşullar olmamakla beraber, bu faktörlerin bütünleşmeyi kolaylaştırdığı düşünülmektedir.

- Coğrafi Yakınlık; bu faktör uluslararası ekonomik bütünleşmelerde en temel faktör olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar küreselleşme nedeni ile dünyada sınırların hızla ortadan kalkması, iletişimin kolaylaşması mümkünse de, alışverişte ki zaman kaybı ve ulaştırma masraflarının varlığı bu faktörün önemini ortaya çıkarmaktadır. Uluslararası bölgesel bütünleşmelerin bölgesel özellikler taşıdığı bilinmektedir.

Avrupa Birliği, Avrupa kıtasında ve Akdeniz’de bulunan 27 ülkeden oluşmaktadır. Avrupa Birliği’ne üyelik sürecine Türkiye ile başlayan Hırvatistan tüm fasıllarda müzakereleri tamamlayarak Katılım Antlaşması’nı imzalamış bulunmaktadır. Hırvatistan’ın 2013 yılında birliğin 28. üyesi olması planlanmaktadır.

- Siyasi ve Askeri Konularda Yakınlık; doğu bloğu ülkeleri arasında kurulmuş olan COMECON ve AET soğuk savaş dönemindeki iki ayrı kampı ifade etmekte ve siyasi ve askeri yakınlık bakımından entegrasyonlara örnek kabul edilmektedir.

- Ekonomik Gelişme Düzeylerinin Yakın Olması; bütünleşmeye giden ülkelerin ekonomik gelişme düzeylerine bakıldığında birbirlerine yakın olduğu görülmektedir. Ekonomide ‘kutuplaşma teorisi’ olarak bilinen görüş bu faktörde etkili olmaktadır. Bu görüş benzer gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler arasında ekonomik bütünleşmeye gidilmesini desteklemektedir. Ekonomik yönden farklı gelişmişlik düzeylerine sahip olan ülkelerin ekonomik bütünleşmeye gitmelerinin, aralarındaki mal ve faktör hareketlerinin serbestleştirilmelerinin, gelişme düzeyi daha düşük ülkeler aleyhine sonuçlar doğuracağı ön görülmektedir. AB ve EFTA gibi birlikler gelişmiş ülkeler arasında yapılan ekonomik bütünleşmelere örnek iken, Amerika Ortak Pazarı

(CACM) az gelişmiş ülkeler arasında yapılan bütünleşmelere örnek olduğu kabul edilmektedir.

- Ekonomik Sistemlerinin Benzerliği; bu faktöre en iyi örnek olarak COMECON ile AET kabul edilmektedir. Ekonomik sistem benzerliği faktörünün ortaya çıktığı COMECON sosyalist ülkelerce oluşturulmuşken, AET kapitalist ülkelerce oluşturulmuş bir ekonomik bütünleşmedir.

- Tarihi, Kültürel ve Dini Bağlarının Bulunması; ülkeler arasında tarihi, kültürel ve dini yönden yakınlık bulunması durumunda bütünleşmeye gidilmesinde, bu bütünleşmenin daha sağlıklı olacağı, bu ülkelerin ileride siyasal, politik ve askeri açılardan ortak politikalarda birleşmesinin daha kolay olacağı savunulmaktadır.

4. BÜTÜNLEŞMELERİN OLUMLU VE OLUMSUZ YÖNLERİ

Bütünleşmeye üye ülkeler kendi ihraçlarının önündeki engelleri azalttıkları ölçüde, fiyatları daha yüksek olan malları, üye ülkelerden ithal edilen daha ucuz mallara ikame edebilmektedirler. Bu yüzden iç kaynaklar, ihracata yönelik üretim için serbest kalmaktadırlar. Bütünleşme derecesi ne kadar düşük ve birlik öncesi ticari engeller ne kadar fazla ise, üyeler arasında ticaret yaratma o kadar önem kazanmaktadır. Üye ülkelerde, tüketiciler fiyatlarda meydana gelen düşüş ve seçme olanaklarından yararlanabilmektedirler.

Pazar genişlemesi, bütünleşmenin diğer avantajları arasında sayılmaktadır. Bu genişleme sonucu pazarda faaliyet gösteren firmaların sayısında artış gözlemlenmekte, bu da rekabet artışı sağlamaktadır. Herhangi bir endüstri dalında ya da firma bazında ortaya çıkan yapısal değişikliklerle beraber ölçek ekonomileri ortaya çıkmakta, pazarın genişlemesi ile teknolojik gelişmeler hızlanmakta, ileri üretim tekniklerine ulaşılması nedeniyle üretim üstünlüğü sağlanabilmektedir.

Üretim çeşitliliğinin artması, özellikle üye ülkelerin aynı gelir seviyesine ve talep yarısına sahip olmaları durumunda, iç ve endüstriler arası ticaret seviyesinin artmasına yol açmaktadır. Bu ise bölge içi ticaretin artışı anlamına gelmektedir. Yatırım harcamalarında bir artış ortaya çıkabilmektedir. Bütünleşmeye gidilmesi ve pazarın genişlemesi ile daha kararlı bir ekonomik yapının oluşumu, yatırımcılar için elverişli bir ortam oluşmasına sebep olmaktadır. Uzun vadeli yatırımların oluşması, optimum ölçeğe ulaşılmasına yaklaşılmaya neden olabilmektedir.

Bütünleşmeye gidilmesinin avantajları yanında dezavantajlarının olması kaçınılmazdır. Bütünleşme çerçevesinde, kısa dönemde, ekonomiler arasındaki farklılıklar önemli maliyetler oluşturabilmektedir. Üçüncü ülkelerde karşı dış ticaretteki engellerin sürdürülmesi, bütünleşmeye dahil ülkelerde üretilen ürünlerin, üçüncü ülkelere göre daha ucuz görünmesi sonucunda talebin bölgesel ürünlere kaymasına neden olmaktadır. Ülkeler yeni pazar yapısına ve bölgesel bütünleşmenin sonucu olan rekabet artışına uyum sağladıkça sektörler arası kaynak dağılımının da yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Bu durumda önemli geçiş maliyetleri söz konusu olacağı, ayrıca liberasyonu engelleyici, korumacı baskılarla karşılaşılabilineceği savunulmaktadır.

5. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN BAŞARI KOŞULLARI

Bütünleşmeye inanarak girmek, bütünleşmenin yararlarını, tüm üye ülkeler açısından göz önünde bulundurmak başarılı bir bütünleşmenin ilk koşulu kabul edilmektedir. Bu inanç üye ülkeler arasındaki eşitsizliği önlemektedir. Bütünleşmenin başarılı olması üye ülkelerin kalkınma düzeylerini arttırarak, ülke refahının artmasına neden olmaktadır. Başarılı bir bütünleşme için ise genel şartlar:

- Kalkınma Düzeyi, Üretim Yapısı ve Kaynak Dağılımı; bütünleşmeye üye ülkeler, bütünleşmenin başarılı olması için, kalkınma düzeyleri birbirlerine yakın olmaları gerekmektedir. Kalkınma düzeyleri farklı olan ülkelerde bütünleşme başarılı olmak için kendisini zorlamak durumunda kalmaktadır. Kalkınma düzeyi farklılıkları genelde geçimlik tarım sektörü dışında sanayi sektöründe kendini göstermektedir. Sanayi sektörü birbirine yakın ülkelerle kurulan bütünleşme daha başarılı olmaktadır. Ülkelerin sanayi maliyetleri hakkında bilgi öğrenebilmek için, o ülkelerin tarife yapılarındaki farklılıklara bakmak faydalı olmaktadır. Yüksek koruma duvarlarına sahip ülkeler, yüksek maliyetlerden dolayı bütünleşmenin başarısını gölgelemektedirler.

- Altyapı İmkanları; gelişen ekonomilerde genellikle altyapı sorunları bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler altyapı sorunu yüzünden ulaştırma, haberleşme vb. alanlarda sıkıntılar yaşamaktadırlar. Bu durum ise piyasalar arasındaki geçişi zorlaştırmaktadır. Demiryolu ulaşımı kısıtlı olan gelişmekte olan ülkelerde ticari faaliyetler genellikle büyük limanlar vasıtasıyla

gerçekleştirilmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise tam tersi limanlarla, demir ve karayolu bağlantıları yoğun bulunmaktadır.

- Ödemeler Dengesi ve Döviz Kuru; aşırı değerli kurlar ülkeleri bölge dışında ithalata zorlamaktadır. Bölge içindeki yanlış politikalar iç ticarete engel olabilmektedir. Bütünleşme sonucu rekabet şartları değişeceğinden, ticaret sapması hem bölge içinde hem de bölge dışında, yeni ticaret kalıplarının oluşumuna sebep olmaktadır. Bütünleşmeye üye ülkelerde iç bağımlılık artarken bölge ülkelerinin, kendi döviz kurlarının ticarete işbirliğine ve yabancı yatırımına engel olacak şekilde, değerlendirilmemesi gerekmektedir.

- Milli Hâkimiyet Anlayışı; bütünleşmeyi oluşturan ülkelerin üstünde yeni oluşturulmuş otoriteler karar alma durumunda kalmaktadırlar. Gelişmiş ülkelere nispeten az gelişmiş ülkelerde egemenlik sorunu daha da önem teşkil etmektedir. Az gelişmiş ülkeler arasında kurulan bütünleşmenin en önemli sorunlarından biri olarak görülmektedir. Bütünleşmenin kurulum aşamasında otoritenin ilk kalktığı alan tarife politikası olmaktadır. Kurulan bütünleşme serbest ticaret ise sadece bölge ülkeleri karşısında, ortak pazar ise, bölge ülkeleri hem kendi aralarında hem de dışa karşı ortak bir tarife uygulamak zorunda kalmaktadırlar. Bölge ülkeleri bu durumda üçüncü ülkeler ile ilişkilerinde ulusal egemenliklerinde ödün vermektedirler.

- Bölgesel Yatırım Politikası; bütünleşmeye üye olan ülkeler geniş yatırım kararları alırken birbirlerine uyum sağlamaktadırlar. Bunun nedeni, ülkelerin tek başlarına uyguladıkları politikaların yatırımlardan yeterli ölçüde yararlanmaması ihtimali ve daha sonra tazmin sorununun ortaya çıkmasının önlenmesini sağlamaktadır. Yatırım kararlarının bölgesel olarak uygulanması, kaynakların daha etkin kullanımını ve bölge içinde daha iyi değerlendirilmesini sağlamaktadır.

- Ortaya Çıkacak Farklılıklar ve Tazmin Prensibi; ne kadar başarılı bir bütünleşme kurmuş olsanız da bazen her şeye rağmen kalkınmayı bütün ülkelere eşit olarak yaymanız mümkün olamamaktadır. Tanzim prensibi gereği herhangi bir nedenle ortaya farklılık çıkarsa bu farklılık, farklılığa sebep olan ülke ya da birlik üyeleri arasında dağıtılması gerekmektedir.

- Tamamlayıcılık ve Rakiplik Tartışması; üye ülkelerin birbirlerine rakip ya da tamamlayıcı ekonomiler olmaları bütünleşmenin başarısını etkileyen bir diğer unsur

olmaktadır. Ülkeler genelde birbirilerine karşı aktüel rakip-potansiyel rakip, aktüel tamamlayıcı-potansiyel tamamlayıcı, aktüel rakip-potansiyel tamamlayıcı ve aktüel tamamlayıcı-potansiyel rakip olmak üzere dört şekilde bulunmaktadır. Ülkelerin birbirlerine karşı buldukları bu durumlar bütünleşmenin başarısını etkilemektedir. Eğer ülkeler birbirlerine karşı rakip ekonomilerse, yani benzer malları üretiyorlarsa ve ya maliyet itibariyle birbirine yakınsalar, bu durum, ürünler arasında ikame fırsatları yaratacağından ticaret yaratma etkisi büyük olmaktadır. Ülkeler tamamlayıcı ekonomiler ise oluşturulacak birlikte kaynakların yeniden dağılımı fazla etkilenmeyeceği için ticaret yaratma çok büyük olamamaktadır.

Ticaret söz konusu olduğu durumda, gelişmiş ülkelerin bütünleşme oluşturması daha yararlı olacağı görüşü yaygın bulunmaktadır. Fakat gelişmekte olan ülkelerin temel sorunu kalkınma olduğundan, bu ülkeler arası bütünleşme, eksiklikleri tamamlama ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirme amacına yönelik bulunmakta, bu nedenle büyük ölçüde tamamlayıcılığa ihtiyaç göstermektedirler.

6. TÜRKİYE’NİN EKONOMİK BÜTÜNLEŞMEYE YÖNELİK GİRİŞİMLERİ

1929 Ekonomik Buhranı ve 1930’lu yılların sonunda Avrupa’da savaş sinyallerinin başlaması gibi gelişmelerden dolayı Türkiye, yeterince dışa açıklık sağlayamamıştır. Birinci Dünya Savaşı’nın aksine İkinci Dünya Savaşı, Türkiye için bir fırsat oluşturmuş ve kendi dış ticaretinin geliştirilebilmesi için uygun ortama kavuşmuştur. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra oluşan siyasi ortamın gerekliliklerine bağlı olarak birçok uluslararası ekonomik, siyasi, kültürel ve askeri kuruluşla yakından ilgilenmiştir. Bu durum ise Türkiye’nin bu döneme kadar sürdürmüş olduğu çok yönlü siyasi politikasını devam ettirmesini engelleyerek bu dönemde Türkiye dış ilişkilerinin çoğunlukla batı ülkeleriyle olmasına neden olmuştur.

Roma Antlaşmasının yürürlüğe girdiği 1958 yılında Türkiye, yaklaşık olarak ihracatının yüzde 40’ını ve ithalatının yüzde 30’unu Avrupa Ekonomik Topluluğu kurucu üyeleriyle yapmakta olduğu için Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile de yakından ilgilenmektedir (Seyidoğlu, 2003:267).

1980'li yıllarda dünyada önem kazanan liberal politikalar Türkiye'yi de etki altında bırakmış ve bu dönemde Türkiye'de dışa açılma faaliyetleri de hız kazanmıştır. Bu dönemin sonlarında Sovyetler Birliği'nin dağılmasına bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik, siyasal, sosyal gelişmeler ve Avrasya bölgesinde yeni ülkelerin kurulması Türkiye ile söz konusu ülkeler arasında oldukça geniş işbirliği imkanları doğmasına yol açmıştır (Güran ve Aktürk, 1997: 296).

Türkiye'nin, Avrupa Birliği (AB) ile arasındaki Gümrük Birliği ilişkisi uyarınca, AB'nin Ortak Ticaret Politikasını üstlenme yükümlülüğü bulunmakta olup, üçüncü ülkelere yönelik olarak AB'nin tercihli ticaret sistemi üstlenilmektedir. Bu kapsamda, Türkiye, AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) akdettiği ülkelerle karşılıklı yarar esasına dayalı benzer anlaşmalar akdetmektedir. Başka bir ifadeyle Türkiye, sadece Avrupa Birliği'nin STA müzakereleri yürüttüğü ülkelerle STA imzalayabilmektedir.

Gümrük Birliği taraflar arasındaki ticarete mevcut gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarıyla, her türlü eş etkili tedbirin kaldırıldığı ve ayrıca birlik dışında kalan üçüncü ülkelere yönelik olarak da, ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bir ekonomik bütünleşme modeli olmaktadır. Gümrük birliğinde malların serbest dolaşımı esas konumdadır. Bu çerçevede, taraflarca ortak ticaret politikaları ile ortak rekabet kurallarının geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Serbest ticaret anlaşmalarında ise taraflar arasındaki ticarete malların tercihli rejimden yararlanmaları menşe kurallarına göre olmaktadır. Ayrıca, serbest ticaret anlaşmalarında ortak ticaret politikaları ve ortak rekabet kuralları uygulama zorunluluğu bulunmadığı gibi, taraflar üçüncü ülkelere karşı kendi gümrük tarifelerini uygulamaktadırlar (2).

Türkiye, Avrupa Birliği'ne üye olmaları nedeniyle Serbest Ticaret Anlaşmaları feshedilen 10 adet merkezi ve Doğu Avrupa ülkesi hariç, 19 ülke ile STA imzalamış olup (EFTA, İsrail, Makedonya, Hırvatistan, Bosna ve Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Suriye, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Ürdün, Lübnan, Morityus ve Güney Kore), bu ülkelerden Güney Kore, Lübnan ve Morityus anlaşmaları iç onay sürecinden sonra yürürlüğe girmesi beklenmektedir. Türkiye 17 ülke (Ukrayna, Libya, Seyşeller, Kamerun, Kongo Demokratik

Cumhuriyeti, Cezayir, Meksika, Malezya, ekvator, Moldova, Güney Afrika cumhuriyeti, Kolombiya, Faroe Adaları, Endonezya, Peru, Hindistan ve Kanada) ve 5 ülke grubu (Körfez İşbirliği Konseyi, MERCOSUR, ASEAN, Orta Amerika Topluluğu, CARIFORUM) ile STA müzakereleri yürütülen veya müzakerelerin başlanması yönünde girişimde bulunmuş olmaktadır (Dış Ticaret Müsteşarlığı) .

Serbest Ticaret Anlaşmalarının, ülkemizin lokomotif hizmet sektörlerinden olan yurtdışı müteahhitlik hizmetleri açısından pazar yaratıcı etkileri gözlenmekte, benzer şekilde, bu ülkelerdeki yatırımları da tetiklediği görülmektedir. STA'ların ihracat ve ithalat rakamlarındaki sonuçları incelendiğinde, 2000-2010 döneminde, genel ihracat artış oranımız %310 iken STA ülkelerine ihracatımızın artış oranının %468 olduğunu görülmektedir. Böylece, anılan ülkelere ihracatımız 2000 yılındaki 2,1 milyar dolar seviyesinden, 2010 yılında 11 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Diğer taraftan, aynı dönem için, genel ithalat artış oranımız %240 olarak gerçekleşirken, STA ülkelerinden ithalatımızın artış oranı %215 olmuştur. Böylece, anılan ülkelere ithalatımız 2000 yılındaki 2,7 milyar dolar seviyesinden, 2010 yılında 8,4 milyar dolar seviyesine yükselmiştir.

Türkiye'nin KEİ' ye yönelik ihracat payının hızlı bir şekilde arttığı ve yaklaşık olarak %15 seviyesinde dengelendiği görülmektedir. 1999-2002 yılları arası ve 2009 yıllarında bu payda meydana gelen azalma ekonomik krizlere bağlı geçici azalmalardan kaynaklanmaktadır. 2001-2002 yıllarında %9'a inen ihracat payı 2003 yılından itibaren artarak kısa süre içinde kriz öncesi değerini almıştır. KEİ' ye yönelik ihracat değeri 2008 yılına kadar 238 milyon dolardan 20 milyar dolara çıkarak yaklaşık 85 katlık bir artış göstermiştir.

Tablo 2: Ticaret Ortaklarına Göre Türkiye İhracatı, 1990-2009

Ticaret Ortağı	KEİ		EKİT		D-8		AB		Diğer	
	Milyon \$	%	Milyon \$	%	Milyon \$	%	Milyon \$	%	Milyon \$	%
1990	238	1,8	1.087	8,4	741	5,7	7.109	54,9	3.784	29,2
1991	346	2,5	1.076	7,9	760	5,6	7.432	54,7	6.162	29,3
1992	1.003	6,8	1.356	9,2	728	4,9	8.135	55,3	6.584	23,8

1993	1.061	6,9	1.426	9,3	616	4,0	7.631	49,7	7.718	30,1
1994	1.636	9,0	1.304	7,2	675	3,7	8.911	49,2	9.194	30,9
1995	2.425	11,2	1.696	7,8	756	3,5	11.593	53,6	10.043	23,9
1996	2.905	12,5	2.116	9,1	906	3,9	11.910	51,3	11.315	23,2
1997	3.782	14,4	2.317	8,8	875	3,3	12.665	48,2	13.596	25,3
1998	3.237	12,0	2.016	7,5	845	3,1	13.959	51,8	13.015	25,6
1999	2.171	8,2	1.507	5,7	883	3,3	14.631	55,0	11.956	27,8
2000	2.368	8,5	1.489	5,4	806	2,9	14.801	53,3	12.974	29,9
2001	2.851	9,1	1.694	5,4	965	3,1	16.597	53,0	14.737	29,4
2002	3.476	9,6	1.821	5,1	977	2,7	19.383	53,8	16.676	28,8
2003	4.859	10,3	2.702	5,7	1.331	2,8	26.012	55,0	21.241	26,2
2004	6.567	10,4	3.828	6,1	1.593	2,5	34.665	54,9	28.502	26,1
2005	8.361	11,4	4.771	6,5	2.115	2,9	39.012	53,1	34.465	26,1
2006	11.583	13,5	5.884	6,9	2.226	2,6	45.238	52,9	40.296	24,1
2007	16.784	15,6	8.374	7,8	2.954	2,8	56.816	53,0	50.456	20,8
2008	20.867	15,80	10.679	8,1	4.344	3,3	59.033	44,7	72.994	28,1
2009	12.338	12,10	9.513	9,3	5.589	5,5	43.545	42,6	58.598	30,5

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, Dış Ticaret İstatistikleri, 2010.

EKİT'e yönelik ihracat ise kriz dönemlerinde düşüş yaşamasına karşın genel olarak %8-9, D-8'e yönelik ihracat ise %5 civarında seyretmiştir ve fazla gelişim gösterememiştir. 1990 başında AB Türkiye ihracatının yarısından fazlasının yöneldiği bölge olmuş ve ılımlı dalgalanmalar dışında 2000 başlarına kadar fazla bir değişim olmamıştır. Türkiye'nin AB'ye ihracatı değeri 1990-2009 arasında sürekli artış göstermesine rağmen Türkiye toplam ihracatı içerisindeki payı 2003-2009 döneminde yaklaşık %25 azalma göstermiş ve AB ihracat payı %42'ye kadar gerilemiştir. Türkiye ithalat değerlerinin bütünleşme payları ihracat değerleriyle örtüşmektedir.

Tablo 3: Ticaret Ortaklarına Göre Türkiye İthalatı, 1990-2009

Ticaret Ortağı	KEİ		EKİT		D-8		AB		Diğer	
	Yıl	Milyon	%	Milyon	%	Milyon	%	Milyon	Yüzde	Milyon
	Dolar		Dolar		Dolar		Dolar		Dolar	
1990	364	1,6	577	2,6	762	3,4	9.931	44,5	10.668	47,9
1991	416	2,0	160	0,8	400	1,9	9.965	47,3	10.106	48,0
1992	1.743	7,6	505	2,2	669	2,9	10.776	47,1	9.177	40,2
1993	2.766	9,4	979	3,3	1.148	3,9	13.926	47,3	10.610	36,1
1994	2.166	9,3	922	4,0	1.099	4,7	10.947	47,0	8.136	35,0
1995	3.998	11,2	1.136	3,2	1.489	4,2	16.883	47,3	12.202	34,1
1996	3.867	8,9	1.196	2,7	1.597	3,7	23.000	52,7	13.967	32,0

1997	4.468	9,2	1.106	2,3	1.563	3,2	24.687	50,8	16.735	34,5
1998	4.331	9,4	947	2,1	1.371	3,0	23.840	51,9	15.432	33,6
1999	4.281	10,5	1.123	2,8	1.203	3,0	21.159	52,0	12.905	31,7
2000	6.699	12,3	1.543	2,8	1.697	3,1	26.517	48,7	18.047	33,1
2001	5.545	13,4	1.237	3,0	1.725	4,2	18.536	44,8	14.356	34,6
2002	6.576	12,8	1.548	3,0	1.943	3,8	23.809	46,2	17.678	34,2
2003	9.267	13,4	2.735	3,9	3.348	4,8	32.369	46,7	21.621	31,2
2004	15.280	15,7	3.218	3,3	4.006	4,1	44.271	45,4	30.765	31,5
2005	20.383	17,5	5.108	4,4	5.923	5,1	48.823	41,8	36.537	31,2
2006	27.021	19,4	8.101	5,8	8.913	6,4	55.265	39,6	40.276	28,8
2007	34.808	20,5	9.972	5,9	11.180	6,6	63.251	37,2	50.852	29,8
2008	45.630	22,6	13.220	6,5	13.620	6,7	68.753	34,0	60.741	30,2
2009	28.298	20,1	7.010	5,0	7.774	5,5	51.865	36,8	45.981	32,6

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, Dış Ticaret İstatistikleri, 2010.

Türkiye'nin KEİ üyesi ülkelere yönelik ithalatı hızlı bir artış göstermiş, EKİT ve D-8'in ithalat payları %5-6 seviyesinde seyretmiş, AB ise 2000'li yıllara kadar Türkiye ithalatının %50'sini sağlarken 2000 yılı sonrası bu payını sürekli kaybetmiş, kriz döneminde ithalat payı %34 olarak gerçekleşmiştir.

Bu alanda yapılan çalışmalar ortaya koymaktadır ki; bu tür bölgesel bütünleşmeler, ölçek ekonomilerine yol açarak maliyet düşüşü ve kaynak verimliliği sağlamakta, dışa açık rekabetçi bir ekonomik altyapının tesisi suretiyle ülkenin uluslararası rekabet gücünü artırmakta, milli geliri, toplumsal refahı yükseltmektedir. Ayrıca karşılıklı yatırımların artırılması yönünde daha uygun bir ortamın tesisini sağlamaktadır.

7. ÜLKELERİN KALKINMASI VE EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER

Ekonomik bütünleşmelerin ülke gruplarına etkileri ve bu birleşmelerden sağlanacak faydaların ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve kalkınma safhalarına göre farklılıklar gösterdiği bilinmektedir.

Bütünleşmelerin gelişmiş ülkelere etkileri statik ve dinamik olarak iki grupta incelenmektedir. Fakat bu birleşmelerin etkisi gelişmekte olan ülkelerde farklı sonuçlara neden olmaktadır. Bunun nedeni ise gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapı özellikleri, gelişme düzeyleri ve potansiyelleri gibi birçok parametre olarak görülmektedir. Bu farklılıklar bütünleşmelerin ülke gruplarına olan faydalarını belirleyen faktörler konumundadırlar.

Ekonomik bütünleşme faaliyetlerinin arkasında birçok neden yatmakta beraber ülkeler tarafından resmi olarak kabul edilen hedeflerin başlıcaları yerli ve yabancı sermaye çekiminin teşvik etmek, daha geniş piyasalara erişim yoluyla rekabet güçlerini artırmak ve yabancı teknoloji ve yatırımlara istikrarlı erişim sağlamaktır (Schiff ve Winters, 2003:6-10).

Gelişmiş ülkelerde ihracata dayalı büyüme yolu izlenmektedir. Bu ülkeler imalat üretimi(mamul mal-nihai mal) yapmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkeler ise tarımsal ürün ve hammadde ihracatçısı konumdadırlar. Bu farklı yapı bütünleşmeden sağlanacak faydanın belirleyicisi olmaktadır. Bu durumda gelişmiş ülkeler kazançlı durumda iken, gelişmekte olan ülkeler ise bütünleşmeden kısıtlı oranda yararlanmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin tarife yapısı da gelişmekte olan ülkelerin sanayi ürünü üretme imkanlarını ve ihracatlarını zorlaştırmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde tarifeler hammaddeden mamul mallara doğru yükselecek biçimdedir. Genelde hammadde de sıfır veya sıfıra yakın, yarı mamul ve mamul mallarda ise oransal olarak yükselmektedir. Bu uygulamaya “tarife merdivenleri” denilmektedir ve bu uygulama gelişmekte olan ülkelerin hammadde üreticisi olmasının nedenlerinden biri sayılmaktadır (İyibozkurt, 1995).

Gelişmiş ülkelerin ekonomisinin güçlülüğü, sanayisinin gelişmiş olması ve çeşitlendirilmiş ürünlerinin olması nedeniyle, bu ülkeler büyük pazarlara ihtiyaç duymaktadırlar. Bütünleşme vasıtasıyla ulaştıkları yeni pazarlar bu ülkelerin ölçek ekonomilerinden yararlanmalarına ve ticaret artışlarına olanak sağlamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise, birbirine benzer ve az sayıda hammadde ve tarımsal ürün ihracatçısı olan bu ülkelerde ticaret artışları, birbirine aynı mali satmaları zor olmakta ve teklif edilecek çok fazla mal ve çeşide sahip olmadıklarından sınırlı bulunmaktadır.

Birlik ticaret oranı diye bilinen, bir ülkenin dâhil olduğu ticaret bloğu, gümrük birliği veya serbest ticaret bölgesi ile ticaretinin tüm ulusal ticaretine oranını vermektedir ve gelişmekte olan ülkelerde bu oran gelişmiş olan ülkelere göre daha düşük kalmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerle bütünleşmeye girdiklerinde beklenen kazançları şu şekilde olmaktadır;

- Gelişmekte olan ülke, gelişmiş olan ülke ile bütünleşmeye giderse, geniş kapsamlı piyasalara giriş olanağı bulunmaktadır. İhracat yeteneği varsa, pazar sorunu ortadan kalkmaktadır.

- İktisadi bütünleşmeye katılan ülkeler iktisadi reformları gerçekleştirme şansına sahip olmaktadırlar.

- Gelişmiş ülkelerin alacağı idari politikalarından kurtulma şansı elde etmektedirler.

- Gelişmiş ülkelerin kurduğu büyük bloklardan bahsedebilmektedir. (NAFTA, AB) Gelişmekte olan ülkeler bu bloklardan avantaj sağlayabilmektedirler.

Gelişmekte Olan Ülkelerin Kendi Aralarındaki Bütünleşmeden Beklentileri;

- Genç endüstrilerin korunması, bu endüstrilerin zamanla güçlenerek dünya pazarlarında başarılı duruma gelmesinin sağlanmasıdır.

- İktisadi bütünleşme iç pazarın genişlemesine ve ölçek ekonomilerinden yararlanılmasına olanak sağlamaktır.

- İktisadi bütünleşme kaynak kullanımında ve dağıtımında etkinlik sağlamaktadırlar.

- Sanayileşmeyi hızlandırmaktadır.

- İktisadi bütünleşme kamusal malların ortaklaşa üretimini sağlamaktadır.

- Dünya piyasalarında ortaya çıkabilecek olumsuz gelişmelere karşı korunmayı sağlamaktadır.

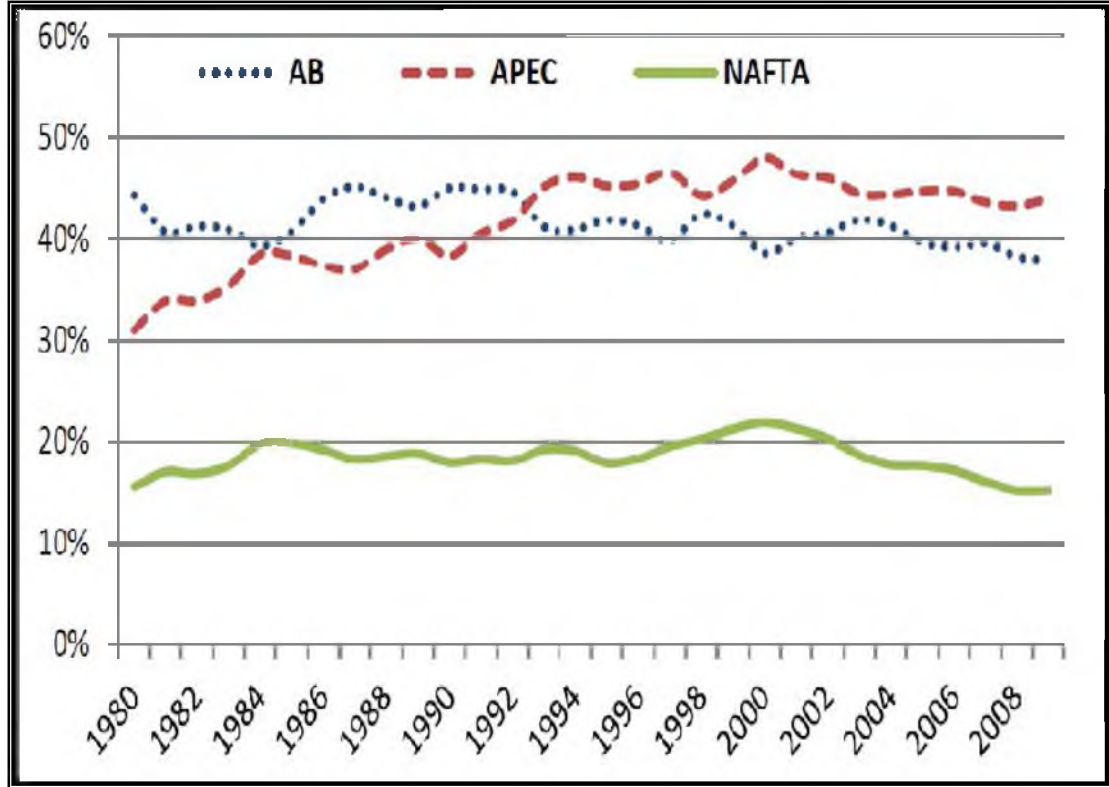
Gelişmiş ülkelerin birbirleriyle yaptıkları ticarete konu olan mallar teknoloji ve bilgi içermektedir. Bu nedenle gelişmiş ülkelerdeki bütünleşmeler uzun vadede büyümeyi artırabilmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerde ise bilgi ve ileri teknolojiye sahip olmamalarından dolayı bütünleşme başarılı olamayacakları genel kabul görmektedir.

Günümüzde dünyada çok sayıda ekonomik bütünleşme hareketi bulunmasına karşın, bütünleşme hareketlerinin üç ana merkezde kutuplaştığı görülmektedir. Batı Avrupa'dan başlayarak tüm Avrupa'yı kapsamı içine alan AB bu kutuplardan başlıcası olurken, ikinci kutup Asya-Pasifik'te hakim olan ABD'den Çin ve

Rusya'ya kadar genişlemiş olan APEC, son kutup ise Kuzey Amerika'yı kapsayan NAFTA bu grupları oluşturmaktadırlar. Bu bütünleşmelerin ortak noktası ise gelişmiş ülkeler arasında kurulan birlikler oldukları ya da liderliğini gelişmiş ülkelerin yaptıkları bütünleşme olmaları şeklinde tanımlanmaktadır (İncekara ve Savrul, 2011: 13).

Şekil 2: AB, APEC ve NAFTA'nın Dünya Ticaretinden Aldığı Pay 1980-2009

Kaynak: UNCTAD, UNCTAD Stat, 2010, WTO; Merchandise Trade Indices, 2010

1980'li yıllarda dünya ticaretinin yaklaşık %45'ini gerçekleştiren AB'nin sahip olduğu bu pay 1990'lı yıllardan itibaren azalmaya başlamıştır. 2009 yılı itibariyle AB dünya ticaret hakimiyetinin yaklaşık %20'sini kaybetmiştir. Benzer şekilde NAFTA 1980'de dünya ticaretinin %15'ine sahipken bu payı 2000'li yılların başlangıcında %21'in üzerine çıkarmış, sonraki yıllarda tekrar düşüşe geçerek 2009 yılında 1980'li yıllar seviyesine geri döndüğü gözlemlenmektedir. APEC ise diğer bütünleşmelerden farklı olarak 1980'den bu yana dünya ticaretindeki payını artırmayı sürdürmektedir. APEC'in ticari payı 1990'lı yıllarda AB'yi geçmiş 2009'da ise %43 olarak gerçekleşmiştir. APEC'in bu farkı yaratmasındaki temel

unsurlardan birisi olarak bünyesinde gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ülkeleri de barındırıyor olması kabul edilmektedir.

Tablo 4: Entegrasyonların dünya ihracat ve ithalatındaki payı, (%)

ENTEGRASYON & KITA	Dünya İhracatındaki Payı (%)	Dünya İthalatındaki Payı (%)
AMERİKA		
And Ülkeleri Grubu (1969)	0,8	0,7
CARICOM (Karayip Topluluğu) (1973)	0,1	0,2
MERCOSUR (1991)	1,4	1,5
LAIA (Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi) (1960)	4,0	4,3
CACM (Orta Amerika Ortak Pazarı) (1960)	0,14	0,23
AFRİKA		
ECOWAS (Batı Afrika Ekonomik Topluluğu)	0,4	0,5
UEMOA (Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği)	0,5	0,6
UDEAC (Orta Afrika Gümrük Birliği) (1964)	0,1	0,2
ASYA		
ASEAN (1967 / 1993)	6,1	6,4

Kaynak: Aslan ve Turgan, 2011

Dünyada ekonomik ve siyasi birlikler, Kuzey-Güney ayrışmasıyla ortaya çıkmıştır. 1990'lı yıllarda günümüze gelinceye değin bölgesel bloklaşmalar bu ayrışmayı derinleştirmiş ve bunların dışında kalan ülkeler yalnızlığa mahkum bir duruma gelmiştir. Eşit olmayan ekonomiler ve adaletsiz dünya düzeni, ortak barış ve güvenliğin sağlanmasını tehlikeye düşürmektedir. Son 20 yılda dünya ticaretindeki aslan payı sanayileşmiş ülkeler ile gelişmekte olan 12 ülke arasında paylaşılmıştır. Bununla birlikte 1990'lı yıllarda gelişmekte olan ülkeler tarafından yapılan imalat

sanayi ihracatının içinde gelişmekte olan 176 ülkenin payı ise sadece yüzde 25 iken, Çin yüzde 13,2 ile ilk sırada yer almaktadır. Yıllarca kapalı bir ekonomi ve siyaset anlayışı ile yönetilen Çin'in dünya ticaretine açılması bile bölgesel birliklerin dünya ticaretinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu net bir göstergesi kabul edilmektedir (Güler ve Duranlar, 2005).

Ekonomik bütünleşme faaliyetlerinin arkasında birçok neden yatmaktadır. Bu nedenlerden birkaçı ise ülkeler tarafından yerli ve yabancı sermaye çekiminin teşvik etmek, daha geniş piyasalara erişim yoluyla rekabet güçlerini artırmak ve yabancı teknoloji ve yatırımlara istikrarlı erişim sağlamaktır. Bütünleşmenin bu yönü son dönemlerde oldukça önem kazanmasına neden olmakta ve her bölge kendi içinde bir bütünleşme eğilimine gitmektedir. Bütünleşme sonucu oluşturulan birlikler ise dünya ticaretinde önem bir rol oynamaktadır.

8. SAHRA-ALTI AFRIKA'DA BÜTÜNLEŞME VE BÖLGESEL BİRLİKLER

Bütünleşmenin nihai temel amacı ilgili ekonomilerin bazı veya tüm yönlerini birleştirmektir. Bu genellikle basit bir işbirliği ile başlamakta ve zamanla karşılıklı olarak kabul yönlerinin koordinasyonu ile tam bütünleşme ve ya söz konusu ekonomilerin birleşimi şeklinde evrim geçirmektedir.

Gelişmiş ülkeler, alt yapılarının görece tamamlanmış olmaları, sosyal ve ekonomik göstergelerde daha üst seviyelerde yer almaları dünyada söz sahibi olmalarına neden olmakta ve hedeflere ulaşma konusunda göreceli olarak genellikle daha başarılı olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda ise yurtiçi tasarruf düzeyleri düşük bulunmaktadır. Bu nedenle, bu ülkelerin gayrisafi milli hâsılları yetersiz, nüfusları da nispeten fazla olduğundan kişi başına düşen gelir düzeyleri düşük kalmaktadır. Bu ülkelerde yüksek oranda tüketim eğilimi, gelirden tasarrufa ayrılan payın düşük miktarlarda kalmasına yol açarken, ülkede bir tasarruf açığı ortaya çıkacağından, kaynak yetersizliği söz konusu olmaktadır. Bunun yanında, gelişmiş ülkelerde var olan teknolojik yenilikleri de içerebilecek yatırımların gerçekleştirilebilmesi zaten yetersiz durumda olan iç tasarruflara ilave olarak yabancı yatırımların katkısını gerektirmektedir.

Bölgesel bütünleşmeler, başlangıçta siyasal saiklerle kurulmakla birlikte, son dönemde ekonomik ağırlık kazanmaktadır. Bölgesel bütünleşmelere yoksulluğun giderilmesi için gerekli büyümenin sağlanması ve bölge ülkelerinin global ticarete rekabetçi güçlerinin artırılması bakımından büyük bir önem verilmektedir. Bütünleşme, genel olarak bölge içi ticareti geliştirmeyi, sosyoekonomik politika koordinasyonunu, fiziksel altyapının, piyasaların ve üretimin geliştirilmesini, mal hizmet sermaye ve işgücünün serbestçe dolaşımının sağlanmasını, yatırımların teşvik edilmesini içermektedir (3).

Sürekli büyümeyi yaratmada başarısız olan ülkeler, küresel bütünleşmeye sırtlarını dönmüş ülkeler ile çoğunluğu Sahra-altı Afrika'da yer alan ve küreselleşmenin sunduğu fırsatlardan yararlanmak için gerekli önkoşullara sahip olmayan ülkeler olmaktadır. Yoksulluğu azaltmanın ve gelir farklılıklarını kapatmanın yolu bu tür engelleri ortadan kaldırmaktan geçmektedir. Fakir ülkelerin büyüme oranları ve gelir seviyeleri küresel bütünleşme yoluyla yükseltilebilirse, bu ülkelerin gelişmiş ülkelerle olan gelir farklılıklarının azaltılmasının mümkün olabileceğine inanılmaktadır (4).

Birleşme, bir araya gelme ve parçaların bir bütün içinde toplanması anlamlarına gelen bütünleşmeler Sahra-altı Afrika'da geçmişe nazaran günümüzde önemi daha iyi kavranıp, bu bölgede bulunan gruplar bölge temsilciliğinde daha aktif rol almaya başlamaktadırlar. Bu grupların ulusal ekonomiler arasındaki bölünme ve parçalanma derecesini azaltmak amacıyla yaptıkları çalışmalar daha ses getirici olmaktadır. Sahra-altı Afrika ile ekonomik ilişkilerde bu tür gruplar öncü konumda bulunmaktadır.

Sahra-altı Afrika'da düşük gelirli ülkelerin, parçalanmış ekonomileri ve küçük boyutları göz önüne alındığında rekabetçi ortamda ayakta kalabilmek, uluslararası pazar erişimi ve küresel arenada haksız rekabeti savuşturabilmek için bütünleşmeye, bölgesel topluluklara ihtiyacı bulunmaktadır.

Sahra-altı Afrika'da bulunan ülkelerin çoğunluğu, bölgede ülkeler arasında ekonomik işbirliği, koordinasyon ve bütünleşme çalışmaları içinde bulunmayı teşvik eden bölgesel gruplara üye durumda bulunmaktadır.

Batı Afrika Ekonomi ve Parasal Birliği sekiz ülkeden oluşmakta ve toplam 71 milyonluk bir nüfusu barındırmaktadır.

Tablo 5: Sahra-altı Afrika: Bölgesel Gruplara Üye Ülkeler

Sahra-altı Afrika: Bölgesel Gruplara Üye Ülkeler					
<i>Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (WAEMU)</i>	<i>Orta Afrika Devletleri Ekonomik ve Parasal Topluluğu (CEMAC)</i>	<i>Doğu ve Güney Afrika için Ortak Pazar (COMESA)</i>	<i>Doğu Afrika Topluluğu (EAC-5)</i>	<i>Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC)</i>	<i>Güney Afrika Gümrük Birliği (SACU)</i>
<i>Benin</i>	<i>Kamerun</i>	<i>Burundi</i>	<i>Burundi</i>	<i>Angola</i>	<i>Bostwana</i>
<i>Burkina Faso</i>	<i>Orta Afrika Cum.</i>	<i>Konur</i>	<i>Kenya</i>	<i>Bostwana</i>	<i>Lesotho</i>
<i>Fildişi Sahili</i>	<i>Çad</i>	<i>Kongo Dem. Cum.</i>	<i>Ruanda</i>	<i>Kongo Dem. Cum.</i>	<i>Namibya</i>
<i>Gine-Bissau</i>	<i>Kongo Dem. Cum.</i>	<i>Eritre</i>	<i>Tanzanya</i>	<i>Lesotho</i>	<i>Güney Afrika</i>
<i>Mali</i>	<i>Ekvator Ginesi</i>	<i>Etiyopya</i>	<i>Uganda</i>	<i>Madagaskar</i>	<i>Svaziland</i>
<i>Nijer</i>	<i>Gabon</i>	<i>Kenya</i>		<i>Malavi</i>	
<i>Senegal</i>		<i>Madagaskar</i>		<i>Mauritus</i>	
<i>Togo</i>		<i>Malavi</i>		<i>Mozambik</i>	
		<i>Mauritus</i>		<i>Namibya</i>	
		<i>Ruanda</i>		<i>Seyseller</i>	
		<i>Seyseller</i>		<i>Güney Afrika</i>	
		<i>Svaziland</i>		<i>Svaziland</i>	
		<i>Uganda</i>		<i>Tanzanya</i>	
		<i>Zambiya</i>		<i>Zambiya</i>	
		<i>Zimbabve</i>		<i>Zimbabve</i>	

Kaynak: IMF, Bölgesel Ekonomik Görünüm Raporu, Nisan 2011

Bu bölgenin toplam ithalat hacmi 9 milyar \$ civarında bulunmaktadır. CEMAC (Orta Afrika Ekonomik ve Para Topluluğu) ise altı ülkeden oluşmakta (Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Gine Bissau, Mali, Nijer, Senegal, Togo) ve toplam 25 milyonluk bir nüfusu barındırmaktadır. Bölgenin toplam ithalat hacmi ise, 6 milyar \$'dan oluşmaktadır. Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Cad, Kongo,

Gabon, Ekvator Ginesi gibi 20 ülkeden oluşan COMESA (Güney ve Doğu Afrika Ortak Pazarı) 385 milyonluk bir nüfusu barındırmaktadır. Yıllık ithalatı ise yaklaşık 35 milyar \$'dan oluşmaktadır (Topbaş, 2005:335).

Comesa 12 üye ülke ile 1994 Aralık ayında kurulmuştur. Halihazırda 19 üyesi bulunmaktadır. Lesotho, Mozambik ve Tanzanya 1997 yılında, Namibya ise 2003 yılında üyelikten ayrılmış bulunmaktadır. Comesa'nın temel amacı, üye ülkelerinin yapısal ve kurumsal zayıflıklarını ortadan kaldırmak, sürdürülebilir bir gelişme için gerekli politik güvenlik ve istikrarı teşvik etmek ve bölgesel bir blok oluşturmaktır. 1997 yılında Comesa Doları uygulamaya konmuş olup, Amerikan Dolarına bağlanmıştır. Mart 2001 yılında ise Comesa mahkemesi açılmıştır. Mahkemenin amacı, ticari anlaşmazlıklarda bağımsız arabulucu olmaktır.

Doğu Afrika Topluluğu (EAC), Kenya Tanzanya ve Uganda ile oluşturulmuş olup bölgesel hükümetler arası organizasyon şeklinde kurulmuştur. EAC resmi olarak 15 Ocak 2001 tarihinde yeniden kurulmuştur. EAC' nin amacı tarifelerin tedrici olarak azaltılması, emek dolaşımının kolaylaştırılması, ekonomik politikanın uyumu ve para birliğinin sağlanması suretiyle Avrupa Birliği benzeri bir ortak yaratmaktır.

Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), 1975 yılında 15 Batı Afrika ülkesinin katılımı ile oluşturulmuştur. Bu ülkeler, Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Gambiya, Gana, Gine, Gine Bissau, Liberya, Mali, Moritanya, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone ve Togo'dan oluşmaktadır. Topluluğun temel amacı, işgücü ve malların Batı Afrika'da serbestçe dolaşabileceği bir gümrük birliği oluşumunu sağlamaktır. Bu birliğin merkezi Abuja'da olan Adalet Divanı'dır ve bu divan 120 üyeli parlamentodan oluşmaktadır.

14 Afrika ülkesi coğrafi ve tarihsel olarak iki bölgesel gruba ayrılmış bulunmaktadır. Birinci grup Orta Afrika Parasal Ekonomik Topluluğu (CEMAC) ikinci grup ise Batı Afrika Parasal Ekonomik Birliği (UEMOA)'dan oluşmaktadır. 1984 yılından bu yana Ekvator Ginesi CEMAC'a, Gine Bissau ise UEMOA' ya üye olmuş bulunmaktadır. Bu iki ülke Fransız kolonyel geçmişi olmayıp bölgeye dahil olan ülkelerdir.

Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC), 1992 yılında Angola, Bostvana, Lesotho, Malavi, Mozambik, Namibya, Svaziland, Tanzanya, Zambiya ve Zimbabve' nin katılımı ile kurulmuştur. 1997 yılında Kongo Demokratik Cumhuriyeti, 2005 yılında Madagaskar, 1995 yılında Mauritius ve 1994 yılında Güney Afrika katılmışlardır. Birliğin uzun dönemli amacı arasında bölgesel kalkınma bankası oluşturmak, ortak para birimi ve bölgesel parlamentoyu da içermektedir. Aynı zamanda üye ülkelerin mevcut hükümetleri yabancı işgal ve iç isyanlara karşı savunma görevini de üstlenmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

SAHRA-ALTI AFRIKA ÜLKELERİNİN EKONOMİK POTANSİYELİ

1.SAHRA-ALTI AFRIKA BÖLGESİNE GENEL BİR BAKIŞ

Avrupa'nın güneyinde, Atlantik okyanusunun doğusunda, Hint Okyanusu'nun batısında ve Antartika'nın kuzeyinde yer alan Afrika kıtası, sömürgeleştirme, yolsuzluk, sağlık koşullarının yetersizliği ve demokratik olmayan yönetimler nedeniyle dünyanın en fakir bölgeleri arasında yer almaktadır.

Dünya nüfusunun çok büyük bir kesimini oluşturan bir grup gelişmekte olan ülke, küresel büyümeye en büyük katkıda bulunan grup olmaktadır. Bu ülkelerin ekonomileri gelişmiş ülkelerin ekonomilerinden daha hızlı büyümektedir. Ayrıca, bu ülkeler insani kalkınma açısından en zengin ülkeleri yakalamaya başlamış bulunmaktadır. Her sene bu ülkelerde milyonlarca vatandaş yoksulluktan kurtulmakta ve ortalama yaşam süresi, çocuk ölüm oranları ve okuma yazma oranları gelişmiş ülkelerin düzeylerine yaklaşmaktadır. Sözü edilen gelişmekte olan ülkeler, küresel mal ve teknoloji piyasalarına erişebilmekte, her geçen gün birbirleriyle ve zengin ülkelerle daha fazla ticaret yapmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerin küresel ticarete yakaladıkları oran-özellikle ekonomileri başarılı seyreden gelişmekte olan ülkelere dolayısıyla 1996'da yüzde 29 iken, günümüzde yüzde 37'e ulaşmış bulunmaktadır (UNCTAD, 2007).

Dünya Bankası 2006 yılı için gelir ve bölge bazında dünya ekonomilerini sınıflandırmıştır. Bu, tüm üye ülkelerde Dünya Bankası ve diğer ekonomiler için 30.000 'den fazla nüfusa sahip bir sınıflandırmayı kapsamaktadır. Yapılan gruplar aşağıdaki gibidir:

- Alt Gelir Ekonomileri (825 \$ veya daha az)
- Alt Orta Gelirli Ülkelerde (\$ 826–3,255 ile)
- Üst Orta Gelirli Ülkelerde (\$ 3,256–10,065 ile) ve
- Yüksek Gelirli Ekonomiler (10.066 \$ veya daha fazla olan)

Sınıflandırma Dünya Bankası Atlas yöntemi kullanılarak 2004 yılı kişi başına GSMH ve bölgelere gibi gelir grupları arasında yapılmaktadır. 53 devletin bulunduğu

Afrika kıtasının birçok ekonomisi alt ve orta gelirli ülkeler içerisinde yer almaktadır. 1960 sonrası 54 Afrika ülkesinden 43 tanesi bağımsızlığını kazanabilmiş, 1960'tan bu yana ekonomik çıkarları yönünde hareket edemeyen bu ülkeler düşük gelirli ülkeler sınıflandırılmasından kurtulamamıştır. 21. yüzyılın başında, dünyadaki 49 en az gelişmiş ülkeden 33 tanesi Afrika kıtasında, bu ülkelerin büyük bir kısmı ise Sahra-altı Afrika bölümünde bulunmaktadır.

Tablo 6: Afrika kıtası temel bilgiler

Afrika Temel Bilgiler	
Ülke Sayısı	54
Nüfus	922 Milyon
Yüzölçümü	30,2 milyon m ²
GSMH- Nominal	1.184 Trilyon \$
GSMH – SAG	2.200 Trilyon \$
İhracat	357 Milyar \$
İthalat	370 Milyar \$

Kaynak: www.igeme.gov.tr

Dünyanın ikinci büyük kıtası ve Asya sonrası ikinci büyük nüfusa sahip olan Afrika kıtasına coğrafi açıdan bakmak, kıtanın ekonomik ve sosyal durumunu incelemek Türkiye'nin kıta ile ilişkilerinin daha iyi anlaşılması açısından önemli bulunmaktadır. Afrika hakkında Türkiye'deki coğrafi algı genel olarak Kuzey Afrika ve Sahra-altı Afrika olarak ikiye ayrılmıştır. Bu iki kavram Osmanlı mirası başta olmak üzere tarihsel gelişmeler ile şekillenmiş ve aynı zamanda Türkiye'nin Afrika'ya dış politika bağlamındaki bakış şekline de yansımaktadır.

Türk halkının Kuzey Afrika'yı coğrafya olarak daha yakından tanıdığı bilinmektedir. Bu bölgedeki ülkeler ile Osmanlı geçmişi nedeni ile tarihsel yakınlık

ve o ülkelerin Müslüman nüfusa sahip olması bu yakınlığa neden olmuştur. Bir diğer neden ise Kuzey Afrika'nın geniş Orta Doğu bölgesinin bir parçası olarak görülmesi sayılmaktadır. Genellikle fakirlik, açlık, salgın hastalıklar ve iç savaşlarla anılan Sahra-altı Afrika ise daha uzak görülmüştür. Büyük Sahra Çölü'nün güneyindeki ülkeler Sahra-altı Afrika ülkeleri olarak adlandırılmaktadır. Sahra-altı Afrika, Afrika kıtasının Sahra'nın güneyinde kalan kısmını veya tamamı veya bir kısmı Sahra'nın güneyinde kalan Afrika ülkelerini ifade eden coğrafya olarak adlandırılmaktadır. Bu bölge aynı zamanda Arap dünyasının bir parçası olarak kabul edilen Kuzey Afrika'nın karşıtı olarak bilinmektedir. Sahra-altı Afrika, daha çok siyah nüfusa sahip olması sebebiyle Kara Afrika olarak da anılmaktadır.

Afrika bir etnik topluluklar kıtası olarak tanımlanmaktadır. Afrika'da yaklaşık 2000 etnik topluluk yaşamaktadır. Bu gün Afrika ülkelerinde yaklaşık 750 milyon kişi yaşamakta ve BM araştırmalarına göre bu sayının 2050 yılına kadar 1,8 milyara yükseleceği düşünülmektedir. Afrika kıtasının nüfusu giderek artmaktadır. Bunun nedeni olarak ise uyku hastalığı, sıtma çiçek, verem, frengi, cüzam, zatürree gibi birçok hastalığın önemli ölçüde önlenmesi olarak görülmektedir. Sahra-altı Afrika'da 48 tane ülke yer almakta ve bu bölge dünya nüfusunun %10'nu barındırmaktadır. Bu nüfus yoğunluğuna rağmen Sahra-altı Afrika ülkeleri yoksullukla mücadelede yetersiz kalmakta ve çoğu bölge ülkesinde günlük kişi başına gelir 1 doların altında kalmaktadır.

Şekil 3: Sahra-altı Afrika Ülkeleri

Kaynak: <http://features.pewforum.org/africa/africa-political-map.html>

Afrika kıtası dünya topraklarının yüzde 24'ünü oluşturmaktadır. Bu bakımdan büyük bir toprak parçası olduğu görülmektedir. Buna karşılık sanıldığı kadar aksine nüfusu, yüzölçümüne oranla daha az olduğu bilinmektedir. Ancak, tüm gelişmekte olan ülkeler gibi nüfus artış oranı bir hayli yüksek oranda bulunmaktadır. Yoksulluk, AIDS, sıtma, çocuk ölüm oranının yüksek oluşu dikkati çekmektedir. Özellikle, AIDS'in yaygın oluşu, bazı Afrika ülkelerinde genç nesli ciddi boyutlarda tehdit eden bir olgu haline dönüşmüştür (Hazar, 2003: 13).

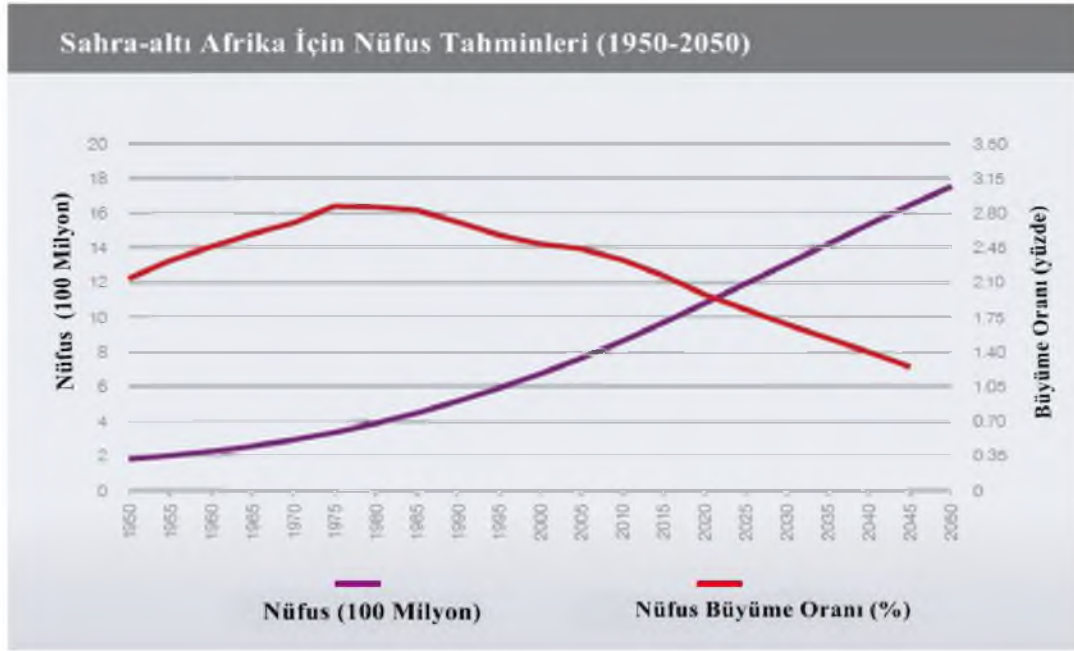
Afrika'da ekonomilerin kırılganlığı, siyasi iktidar, yönetim ve ortaya çıkan çatışmalar hesaba katıldığında Afrika kıtası insan gelişiminin dönüm noktasında bulunmaktadır. Kıtaya yapılacak müdahalelerde belirli faktörler göz önüne alınmaktadır. Kıta, özellikle Sahra-altı Afrika, en yüksek yetersiz beslenme oranlarına sahip konumunda bulunmaktadır. Tüm bölgelerin ilkokula kayıt oranının en düşük olduğu ve cinsiyet ayrımının yaşandığı (0.86 gibi düşük bir oran) bölge konumunda bulunmaktadır. HIV/AIDS krizi kıtanın büyük çoğunluğunun yıkıp

geçerken canları ve ocakları yok etmektedir. Örneğin, UNAIDS 2004 verilerine göre AIDS' ten her 10 erkeğe karşı 13 kadının olumsuz etkilenmesi göstermektedir ki AIDS' ten daha çok kadınlar orantısız şekilde muzdarip durumda bulunmaktadır. Bu bölgede sıtma ve tüberküloz vakaları en yüksek seviyede ve doğum sırasında ölen anne veya çocuk sayısı gelişmiş ülkelerden 46 kat daha fazla olduğu bilinmektedir.

Sahra-altı Afrika'da paniğe kapılan hükümetler önlem almaya başlamakta ve bu ülkelerin birçoğu büyük aileleri teşvik veya kabul eden eski politikaları tersine çevirmeye çalışmaktadır. Nijerya geçen yıl doğum kontrolünü serbest bırakmıştır. Bu ülkedeki yetkililer ekonomik kurtuluşun reçetesi olarak küçük aileleri teşvik etmekte ve Tayland gibi ülkelerin mali kazanımlarını örnek almaktadır. İstatistikler dudak uçuklatıcı boyutta bulunmaktadır. Dünya nüfusunun yüzde 12'sini oluşturan Sahra-altı Afrika böyle giderse 2100'de insanlığın üçte birini oluşturacağı tahmin edilmektedir. Kıtada, yüzyıllardır tarımla geçindiği ve nüfus az olduğu için Afrikalı liderler insanların çoğalmasını teşvik etmişlerdir. 1970'lerde gündeme gelen aile planlaması başlangıçta bir dış baskı unsuru olarak görülmüş, sonra da kaynak ve dikkatler AIDS bunalımına çevrilmiştir (Rosenthal, 2012: 13).

Sahra-altı Afrika, dünya üzerinde çocuklar için hala hayatta kalmanın en zor olduğu bölge olarak bilinmektedir. Afrika'da Çocukların Durumu 2008 raporunu yayınlayan Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) tüm doğumların yüzde 22'sinin gerçekleştiği bölgede beş yaş altı çocuk ölümlerinin yarısının gerçekleştiğini açıklamıştır (5).

Şekil 4: Sahra-altı Afrika için Nüfus Tahminleri(1950-2050)

Kaynak: IMF, Bölgesel Ekonomik Görünüm Raporu, Birleşmiş Milletler (BM) Tahminleri, 2010

Nijerya'nın 160 milyon civarındaki nüfusunun yaklaşık yüzde 15'inin AIDS hastası olduğu bilinmektedir. Afrika kıtasının en büyük petrol üreticisi ve ikinci büyük ekonomisi Nijerya'da halk, yeraltı zenginliklerinden yeteri kadar istifade edememekte ve nüfusun büyük kısmı yeterli sağlık ve eğitim imkanlarından yoksun durumda bulunmaktadır (6).

1990'lı yılların sonunda bu bölgeye olan ilginin arttığı gözlemlenmektedir. Bölgede üretilen hammaddeler, bazı bölge ülkelerinde bulunan zengin petrol ve maden yatakları, bu bölgeye olan önemin artmasına neden olmaktadır. Bu kaynaklar dikkate alındığında bu bölge, birçok büyük ekonominin ilgi alanına girmiş bulunmaktadır. Dünya genelinde yaşanan petrol talebini artması, üretici firmaları Sahra-altı Afrika'dan petrol almaya yöneltmektedir.

Küreselleşme sürecine uyum açısından dünyanın diğer bölgelerine göre daha geride kalan, dünyada hızla büyüyen ekonomiler karşısında, ekonomik ve toplumsal sorunlarla boğuşmaktan kendini kurtaramamış Afrika kıtasından umut verici haberler gelmektedir. Yakın dönemde siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda içinde bulunduğu sorunları aşabilme konusunda kayda değer çabalar gösterdiği

görülen Afrika, sahip olduğu zengin kaynakları ve genç nüfusu ile gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler nezdinde ki stratejik önemi her geçen gün artırmakta, dünyanın istikrarı ve büyümesi açısından önem kazanmaktadır.

Son yıllarda Afrika'nın istikrarlı olarak ifade edilebilecek büyüme oranları yakaladığı dış yardımlardan ve yatırımlardan elde ettiği kazançlarını arttırdığı bilinmektedir. Bu gelişmelere bakıldığında kıtadaki kısmi iyileşmeden söz etmek mümkün olmakla beraber bu gelişmelerin yoksulluğun azaltılmasında ve dünya ekonomisi ile bütünleşmede sınırlı bir etki yaptığı görülmektedir. Bununla birlikte, Afrika'da ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için kıta ülkeleri, kendi aralarında örgütlenmeye gitmektedirler. Son dönemlerde büyüme, nüfus artışının üzerinde gerçekleşmiş, ekonomik yapıda düzelmeler olmuş ve bölgesel ekonomik bütünleşme hareketlerine ağırlık verilmiştir.

2. SAHRA ALTI AFRIKA'DA ÖNEMLİ BİR SORUN OLARAK YOKSULLUK

Gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya olduğu en dramatik sorunlardan en önemlisini yoksulluk oluşturmaktadır. Yoksulluğun azaltılmasının en kalıcı yolu ise ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesinden geçmektedir. Son yıllarda yoksulluğun azaltılmasında ekonomik büyümenin hızlandırılması kadar büyümenin niteliğinin de önemli olduğu anlaşılmıştır.

Afrika'nın koloni yönetiminden bağımsızlığını kazandığı 1960'lardan bu yana büyüme performansı oldukça hayal kırıklığı oluşturmuştur. Makro ekonomik göstergeleri Afrika'nın dünyanın en fakir kıtası olduğunu göstermektedir. İlk kez bir kuşağın ortasında bu güne kadar olan kötü durumdan sonra değişim için umut verici haberler gelmektedir. Ekonomik büyüme oranlarının yükselişine rağmen, yoksulluk kıtanın birçok yerinde hala yaygın durumda bulunmaktadır. Yoksulluk kıtanın birçok yerinde her dört Afrikalıdan üçünün karşı karşıya olduğu bir durum olarak bilinmektedir.

Yoksulluk dünyadaki huzursuzluğun temel kaynaklarından birini oluşturmakta, yoksulluk ve yoksullukla mücadele, tüm dünyanın ortak sorunu olarak

değerlendirilmektedir. Dünya bankasının yoksulluk tanımı gereği dünyada en yoksul ülkelerin Sahra-altı Afrika bölgesinde yer aldığı görülmektedir.

Tablo 7: Bölgesel Yoksulluk Göstergeleri (%) (2005 Yılı Satın Alma Gücü Paritesine Göre)

Bölge	1981	1984	1987	1990	1993	1996	1999	2002	2005
Günlük Geliri 1.25 ABD Doların Altında Olanların Nüfusa Oranı (%)									
Doğu Asya ve Pasifik	77.7	65.5	54.2	54.7	50.8	36.0	35.5	27.6	16.8
Çin	84.0	69.4	54.0	60.2	53.7	36.4	35.6	28.4	15.9
Avrupa ve Merkez Asya	1.7	1.3	1.1	2.0	4.3	4.6	5.1	4.6	3.7
Latin Amerika ve Karayipler	12.9	15.3	13.7	11.3	10.1	10.9	10.9	10.7	8.2
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	7.9	6.1	5.7	4.3	4.1	4.1	4.2	3.6	3.6
Güney Asya	59.4	55.6	54.2	51.7	46.9	47.1	44.1	43.8	40.3
Hindistan	59.8	55.5	53.6	51.3	49.4	46.6	44.8	43.9	41.6
Sahra Altı Afrika	53.4	55.8	54.5	57.6	56.9	58.8	58.4	55.0	50.9
Toplam	51.9	46.7	41.9	41.7	39.2	34.5	33.7	30.5	25.2
Günlük Geliri 2 ABD Doların Altında Olanların Nüfusa Oranı (%)									
Doğu Asya ve Pasifik	92.6	88.5	81.6	79.8	75.8	64.1	61.8	51.9	38.7
Çin	97.8	92.9	83.7	84.6	78.6	65.1	61.4	51.2	36.3
Avrupa ve Merkez Asya	8.3	6.5	5.6	6.9	10.3	11.9	14.3	12.0	8.9
Latin Amerika ve Karayipler	24.6	28.1	24.9	21.9	20.7	22.0	21.8	21.6	17.1
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	26.7	23.1	22.7	19.7	19.8	20.2	19.0	17.6	16.9
Güney Asya	86.5	84.8	83.9	82.7	79.7	79.9	77.2	77.1	73.9
Hindistan	86.6	84.8	83.8	82.6	81.7	79.8	78.4	77.5	75.6
Sahra Altı Afrika	73.8	75.5	74.0	76.1	75.9	77.9	77.6	75.6	72.9
Toplam	69.4	67.7	64.3	63.4	61.6	58.3	57.1	53.3	47.0

Kaynak: Dünya Bankası, World Development Indicators, Poverty Data A Supplement to World Development Indicators, 2008

Günlük 1.25 ABD doları, açlık sınırını ifade etmektedir. Bu sınır sadece insanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan asgari gıda ihtiyacını belirtmektedir. Bu sınır 2 dolar olarak belirlendiğinde temel ihtiyaçlar olarak ifade edilen sadece gıda değil, aynı zamanda ısınma, giyinme, bir hanede oturma gibi asgari toplumsallaşma hakkına sahip olmanın en düşük düzeyini göstermektedir. 1.25 ABD doları aşırı yada marjinal yoksulluğu ifade ederken, 2 ABD doları ortalama yoksulluğu ifade etmektedir.

Uluslararası yoksulluk sınırı 1.25 ABD doları düzeyinde iken tabloda görüldüğü gibi bütün bölgelerde 1981 yılından bu yana yoksulluk oranlarında önemli azalmalar olduğu dikkat çekmektedir. Uluslar arası yoksulluk günde 2 ABD dolarına yükseltildiğinde ise yoksulluğun daha yüksek oranlara çıkması, bu oranın yoksulluk sınırına duyarlılığını, diğer bir deyişle 1.25 dolarlık yoksulluk civarında önemli bir yığılma olduğunu göstermektedir.

Gelirin yeniden dağıtılması ve ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi yoksulluğun azaltılması için uygulanabilecek iki ana politika seçeneğini oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkelerin birçoğunda gelirin yeniden dağıtılması yoksulluğun giderilmesinde uygulanabilir bir seçeneği ifade ederken, nüfusunun büyük bir kesiminin temel ihtiyaçlarını dahi karşılamada zorlanan gelişmekte olan ülkelerde gelirin yeniden dağılımı politikalarının toplumun genel refah düzeyi üzerine etkisi çok fazla olmamaktadır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde kaynakların yetersizliğinden dolayı toplumun hemen tüm kesimlerinin temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanılmaktadır (Rosegrant, 2006:3).

Sahra-altı Afrika, dünyada uluslararası yoksulluk sınırının altında yaşayan insanların oranının artmış olduğu tek bölge. Bölge içi yoksulluğun en yüksek düzeyde olduğu ve bölge nüfusunun yarısına yakını yoksul olarak sınıflandırılır. 2001 verilerine göre bölge nüfusunun yaklaşık %20'si günlük 1 dolar yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.

Ekonomik büyümenin yoksulluk düzeyinin azaltılmasında çok etkili bir etmen olduğu yaygın olarak kabul edildiğinden, hızlı büyüme, uzun yıllar boyunca hem uluslararası kuruluşlar, hem de bağımsız araştırmacılar tarafından yoksullukla mücadelenin en etkili yolu olarak ön plana çıkarılmıştır. Günümüzün gelişmiş ülkelerinde ve en son Güney Doğu Asya ülkelerinde mutlak yoksulluğun azaltılmasında hızlı büyümenin önemli bir etken olduğu genel kabul gören bir görüş niteliğinde bulunmaktadır (Şenses, 2003:221).

Küreselleşme olarak bilinen ekonomik liberalizasyon ve teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak ülkelerin ve insanların gittikçe birbirlerine yaklaşmasına rağmen gelir farklılıkları dünyanın en göze çarpan gerçeklerinden biri olduğu dikkat çekmektedir. Bazı çevrelere göre küreselleşme eşitsizliğe neden

olmaktadır. Modern teknoloji ve ekonomik liberalizasyon yoksulu daha da yoksul yapmadığına inanılmaktadır. Fakat zenginlerin daha da zengin olmasına yardımcı olduğu genel kabul görmektedir. Dünya Bankası'na göre sadece dünya nüfusunun yarısı günde 2 dolardan daha az bir gelire yaşamamakta, buna ilaveten dünya nüfusunun 1/5'i, yani yaklaşık 1,2 milyar kişi 1 dolardan daha az bir gelire sahip bulunmaktadır. İkinci grubun sayısı 1987 yılındaki ile yaklaşık aynı olmasına rağmen dünya nüfusuna oranı yüzde 24'den yüzde 20'ye düşmüş bulunmaktadır. Doğu Asya'da aşırı yoksulların oranı yüzde 27'den yüzde 15'e ani bir düşüş göstermiştir. Güney Asya'da da oran yüzde 45'den yüzde 40'a düşmüş, fakat Sahra-altı Afrika'da yüzde 46 ile yüzde 47 arasında sabit kalmıştır

3. SAHRA-ALTI AFRİKA ÜLKE GRUPLARI

Sahra-altı Afrika'da ülkeler; petrol ihracatçıları, petrol dışı ihracatta bulunan orta gelirli ülkeler, düşük gelirli ve kırılğan düşük gelirli ülkeler olmak üzere dört grupta toplanmaktadır. Petrol ihraç eden ülkeler grubunda 7 ülke bulunmaktadır. Toplam petrol ihracatının %30'unu, Angola ve Nijerya hariç, Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğu ihraç etmektedir. Orta gelirli ülkeler grubunda bulunan 8 ülke petrol ihracatçısı değildir ve bu ülkelerin Dünya bankasını tarafından 2008 yılında atlas yöntemi kullanılarak hesaplanan kişi başına milli geliri 975 doları aşan seviyelerde çıkmıştır. 15 tane ülkeden oluşan düşük gelirli ülkeler ise 975 dolara eşit veya düşük ülkelere oluşmaktadır. 14 tane ülkeden oluşan kırılğan ülkeler ise bu seviyeden daha düşük seviyelerde bulunmaktadır.

Kişi Başına Milli Geliri (KBMG) 825 dolar ve altındaki ülkeler En Az Gelişmiş Ülkeler olarak adlandırılmaktadır. En Az Gelişmiş Ülkeler (EAGÜ) listesindeki Afrika Ülkeleri çoğunlukla Sahra-altı Afrika bölgesinde bulunmaktadır ve aşağıda yer almaktadır.

Tablo 8: En Az Gelişmiş Ülkeler Listesindeki Sahra-altı Afrika Ülkeleri

Angola	Gambiya	Malavi	Senegal
Benin	Gine	Maldivler	Sierra Leone
Burkina Faso	Gine-Bissau	Mali	Somali

Burundi	Komor	Moritanya	Sudan
Çad	Kongo Dem. Cum.	Mozambik	Tanzanya
Ekvator Ginesi	Lesotho	Nijer	Uganda
Eritre	Liberya	Orta Afr. Cum.	Zambiya
Etiyopya	Madagaskar	Ruanda	

Kaynak: İthalat Rejimi, DTM

Birleşmiş Milletler listesinde yer alan en az gelişmiş ülkeler toplamı 48 adet ülkeyi içermektedir. Bu ülkelerden 33 adeti Sahra-altı Afrika’da bulunmaktadır. 2011 yılında BM’nin IV. En Az Gelişmiş Ülkeler (EAGÜ) Konferansı ise İstanbul’da yapılmıştır.

Doğal kaynaklar bakımından Sahra-altı Afrika ülkelerini kaynak yoğun ülkeler, kaynak yoğun olmayan orta gelirli ülkeler ve kaynak yoğun olmayan düşük gelirli ülkeler adı altında incelenmektedir. Kaynak zengini olan ülkeler petrol ve petrol dışı ülkeler olarak ayrılırken, kaynak zengini olmayan ülkeler ise kıyı ve kara ülkeleri olarak ayrılmaktadır.

Bölgedeki net petrol ihracatçısı ülkeler Nijerya, Angola, Gabon, Kongo, Kamerun ve Moritanya’dır. Bölgeden en çok petrol ithal eden ülkeler sırasının başında ABD gelmektedir. Bu ülkeyi ise Çin izlemektedir.

Yüksek büyüme sadece petrol üretici ülkelerle sınırlı kalmamış, Bostvana, Burkina Faso, Etiyopya, Mozambik, Ruanda ve Senegal’deki yüksek büyüme oranları izlenen makro ekonomik politika ve siyasi istikrarın neticesi olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 9: Sahra-altı Afrika ülke grupları

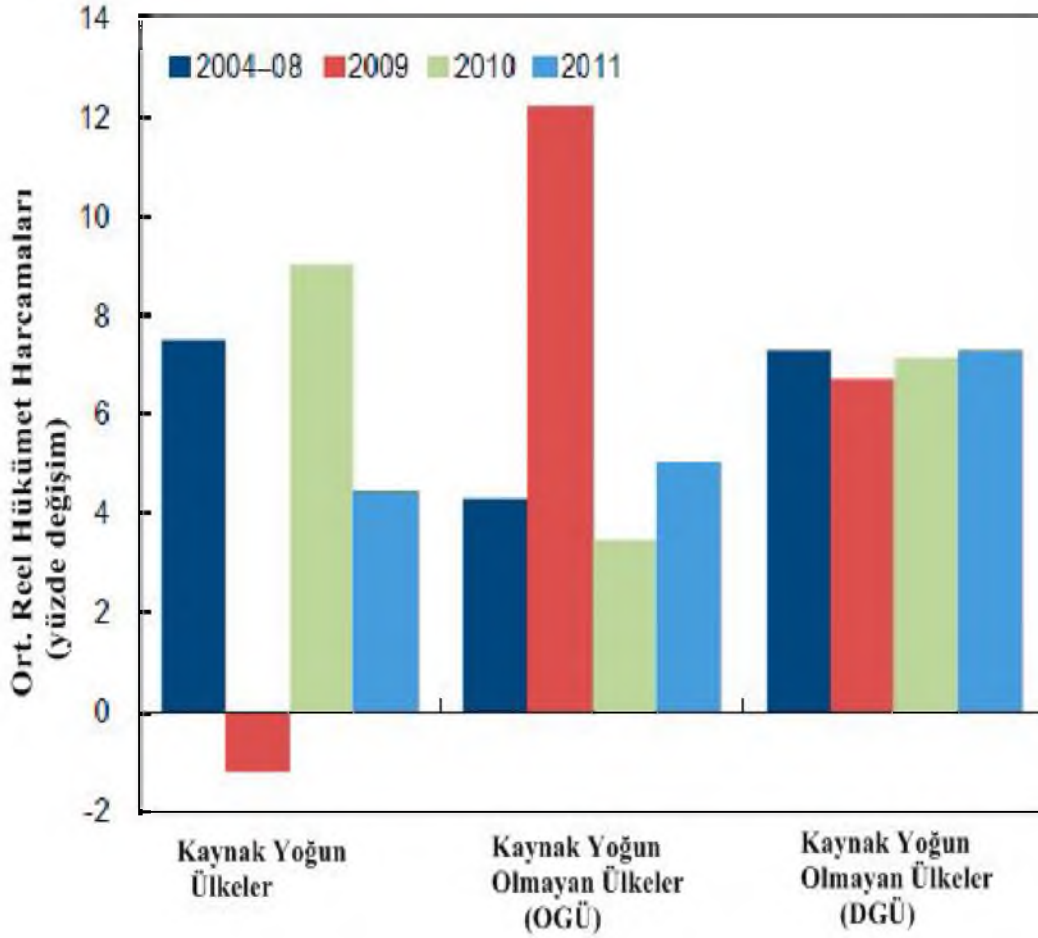
Sahra-altı Afrika: Ülke Grupları

Kaynak Zengini		Kaynak Zengini Olmayan	
Petrol	Petrol Dışı	Kıyı	Kara
<i>Angola</i>	<i>Botswana</i>	<i>Benin</i>	<i>Burkina Faso</i>
<i>Kamerun</i>	<i>Fildişi Sahili</i>	<i>Cape Verde</i>	<i>Brundi</i>
<i>Çad</i>	<i>Gine</i>	<i>Komor</i>	<i>Orta Afrika Cum.</i>
<i>Kongo Cumhuriyeti</i>	<i>Namibya</i>	<i>Eritre</i>	<i>Kongo Dem. Cum.</i>
<i>Ekvator Ginesi</i>	<i>Sierra Leone</i>	<i>Gambiya</i>	<i>Etiyopya</i>
<i>Gabon</i>	<i>Zambiya</i>	<i>Gana</i>	<i>Lesotho</i>
<i>Nijerya</i>		<i>Gine-Bissau</i>	<i>Malawi</i>
		<i>Liberya</i>	<i>Mali</i>
		<i>Kenya</i>	<i>Nijer</i>
		<i>Madagaskar</i>	<i>Ruanda</i>
		<i>Mauritius</i>	<i>Svaziland</i>
		<i>Mozambik</i>	<i>Uganda</i>
		<i>Sao Tome & Principe</i>	<i>Zimbabve</i>
		<i>Senegal</i>	
		<i>Seçseller</i>	
		<i>Güney Afrika</i>	
		<i>Tanzanya</i>	
		<i>Togo</i>	

Kaynak: IMF, Bölgesel Ekonomik Görünüm Raporu, Nisan 2011

Uluslararası maden ve metal piyasalarında fiyatların yükselmesi bu ülkeler için ilave gelir yaratmakta olup, yatırımları artırmakta buna bağlı olarak büyüme hızlanmaktadır. Petrol dışı kaynak zengini olan ülkeler bu kıtadaki bütünleşmelerden yararlanarak maden ve metal piyasalarındaki yükselmelerden yararlanabilirlerse daha büyük oranda büyüme gerçekleştirebileceklerine dair genel bir görüş bulunmaktadır.

Şekil 5: Sahra-altı Afrika’da Ülke Gruplarına Göre Reel Kamu Harcamaları, 2004-2011

Kaynak: IMF, Bölgesel Ekonomik Görünümü Raporu, IMF ve Afrika Veritabanı, Nisan 2011

Sahra-altı Afrika’da bulunan ülke gruplarının 2009 ve 2010 yıllarındaki kamu harcamaları oldukça dikkat çekmektedir. bu yıllarda dünya çapında görülen küresel krizden özellikle kaynak yoğun olmayan ülkelerin kamu harcamalarında büyük oranda artış gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, kuraklık neticesinde oluşan tarımsal ürünlerdeki üretim düşüşleri ve yüksek petrol fiyatları petrol ithalatçısı Doğu Afrika ülkelerini olumsuz etkilemiştir. Petrol ithalatçısı ülkelerde cari işlemler hesapları baskı altında bulunmaktadır. Diğer taraftan, sayı ve yoğunluk olarak çatışmalar azalmakla birlikte siyasi belirsizliklerde Çad, Fildişi Sahili, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Eritre, Lesotho, Seyşel Adaları, Somali, Svaziland ve Zimbabwe’deki büyümeyi menfi yönde etkilemektedir.

4. SAHRA-ALTI AFRİKA'NIN EKONOMİK PERFORMANSI

4.1. GÜNÜMÜZDE SAHRA-ALTI AFRİKA

Küresel eşitsizliğin en hızlı arttığı dönemlerin 19. ve 20. yüzyılın ikinci yarılarının olması bir rastlantı olarak görülmemektedir. 20. yüzyılın ilk yarısında küresel eşitsizliğin artmamasının nedeni, büyük ölçüde bütünleşme karşıtı ve dünyanın en ileri ekonomilerinde küresel depresyona yol açan büyük politika hataları kabul edilmektedir. Küreselleşme, eşitsizlik ve fakirlik arasında bir bağ bulunmaktadır. Küreselleşme ülkeleri fakirleştirmez, aksine onların zengin olmalarına yardımcı olmaktadır. Fakat küreselleşme tüm ülkeleri aynı ölçüde zenginleştirmemektedir.

Sahra-altı Afrika, en yüksek yetersiz beslenme oranlarına sahne olmaktadır. Yetersiz beslenme, sıtma ve tüberküloz yüzünden doğum sırasında ölen anne ve çocuk sayısı gelişmiş ülkelere 46 kat fazla durumda bulunmaktadır.

Tablo 10: Bazı Sahra Altı Afrika Ülkelerinde Reel Kişi Basına GSYH' da ki Büyüme Oranları (%)

ÜLKELER	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Benin	2,0	0,1	0,0	0,8	1,4	1,7	0,6	-0,2
Liberya	-32,2	0,8	2,4	3,7	4,4	1,9	0,0	1,9
Malawi	3,4	3,2	1,2	4,6	6,5	7,5	3,8	2,5
Tanzanya	4,8	5,5	5,1	4,8	5,0	5,3	2,9	3,6
Uganda	2,9	3,2	2,7	6,9	4,6	5,3	3,3	2,3
Zambiya	2,7	2,9	2,8	3,8	9,5	3,8	2,6	3,1
Zimbabve	-11,3	-3,4	-4	-6,3	-6,9	-14,1	3,7	6,0
Sahra Altı Afrika	2,9	5,0	4,1	4,2	4,8	3,1	-0,9	1,9

Kaynak: IMF, Bölgesel Görünüm Raporu: Sahra-altı Afrika, 2009

Afrika'da birçok ülke Yoksulluğu Azaltma Stratejisi (YAS) başlatmış ve temiz içme suyuna erişimde ciddi mesafe kaydetmiştir. Tüm bu gelişmelere rağmen Sahra-altı Afrika'nın dünyada en çok yoksulluk tuzağına girmeye en müsait ve yatırımlara en fazla ihtiyaç duyan bölge konumunda olduğu dikkatlerden

kaçmamaktadır. Tabloda görüldüğü gibi büyüme oranları son derece yetersiz kalmaktadır.

Dünya Kalkınma Raporu'na göre dünya genelinde kişiler arasındaki gelir eşitsizliği 19. yüzyılda önemli bir şekilde yükselmiş ve 20. yüzyılın ilk yarısında hemen hemen sabit kalmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısında çok hızlı olmamakla beraber tekrar yükselmiştir. Küresel gelir eşitsizliğinin ve zengin-yoksul ülkeler arasındaki ortalama gelir farklılıklarının temel belirleyicisinin nispi ekonomik büyüme olduğu kabul edilmektedir. 19. yüzyılın başlangıcında küresel yıllık ortalama gelir bu günün satın alma gücü ile kişi başına yaklaşık 650 dolar civarında bulunmaktadır.

Tablo 11: Ortalama kişi başına düşen yıllık büyüme oranları, 1960- 2008

Her on yılda ortalama yıllık bileşik büyüme oranları (yüzde)					
	1960-1969	1970-1979	1980-1989	1990-1999	2000-2008
Dünya	3,4	2,1	1,4	1,2	1,7
Doğu Asya ve Pasifik	1,3	4,4	6,1	7,1	8
Avrupa ve Orta Asya				-2,0	5,8
Latin Amerika ve Karayipler	2,4	3,1	-0,8	1,5	2,3
Orta Doğu ve Kuzey Afrika		2,8	-0,4	1,8	2,7
Güney Asya	1,8	0,3	3,2	3,3	5,4
Sahra-altı Afrika'da	2,0	0,7	-1,0	-0,5	2,4
2000 yılında kişi başına sabit GSYH(\$)					
Dünya	2 806	3 659	4 177	4 780	5 585
Doğu Asya ve Pasifik	140	210	358	696	1 299
Avrupa ve Orta Asya			2 296	1 847	2 496
Latin Amerika ve Karayipler	2 277	3 099	3 446	3 643	4 197
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	923	1 295	1 372	1 464	1 687
Güney Asya	201	224	274	373	545
Sahra-altı Afrika'da	475	577	552	504	553

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri ve yazarların hesaplamaları

Başka bir deyişle 1 milyarlık nüfusun 2/3'ünün günde bir dolar civarında bir gelirle yaşadığı tahmin edilmektedir. Avrupa ve Kuzey Amerika'da başlayan büyüme, Rusya, Latin Amerika ve Doğu Asya da dahil olmak üzere tüm dünyaya yayılmış, ortalama gelirler yükselmiş ve bu ülkelerdeki fakirler aşırı fakirlikten

kurtulmuştur. Bu büyüme sürecinin en zayıf olduğu bölgeler Güney Asya ve Sahra-altı Afrika olarak bilinmektedir. Bu bölgelerdeki aşırı yoksulluğun asıl nedeninin bu olduğu kabul edilmektedir.

Dünya Bankası'nca yakın geçmişe ilişkin olarak yapılan bir analizde; 1990'lı yıllarda aşırı yoksulluktaki yavaş düşüşün, en fakir ülkelerdeki büyümenin çok düşük olmasından kaynaklandığını göstermektedir. Benzer şekilde, uzun dönemli büyümedeki eşitsizlikler de zengin ve yoksul ülkeler arasındaki farkı açıklamaktadır. Birkaç istisna dışında 19. yüzyılda büyümeye başlayan ülkeler büyüme süreçlerini devam ettirmişlerdir. Bu ülkelerde, satın alma gücü paritesi ile kişi başına reel ortalama gelirler 1820'lerdeki gelirlerinin neredeyse 20 katı durumda bulunmaktadır. Fakat bazı ülkelerde kişi başına gelirler kabaca iki yüzyıl öncesiyle aynı düzeydedir. Etiyopya buna iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Şekil 6: Sahra-altı Afrika büyüme tahminleri, 2012

Kaynak: IMF, Dünya Ekonomik Görünümü Raporu, IMF ve Afrika Veritabanı, Nisan 2011

Kaçınılmaz bir şekilde bu ülkelerle, büyümeyi ilk gerçekleştiren ve bu büyümelerini devam ettiren ülkeler arasındaki fark gittikçe büyümektedir. Nispi

büyüme oranlarındaki farklılıklar kişiler arasındaki gelir dağılımındaki değişikliklerin pek çoğunu açıklamaktadır. Dünya Bankası'nca yapılan bir çalışma; dünya genelinde kişiler arasındaki gelir farklılıkların yaklaşık yüzde 88'inin ülkeler arasındaki ortalama gelir eşitsizlikleri ile açıklanabildiğini ortaya koymaktadır. Kısa dönemlerde ülke içi gelir dağılımı da önem kazanmaktadır. Ayrıca, bu çalışmada, örneğin, kentsel Çin'in kırsal Çin'e ve Hindistan'a göre nispi olarak hızlı büyümesi 1987 ve 1993 yılları arasındaki küresel dengesizliğin açıklanmasında önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir. Eğer yoksulluğun ve eşitsizliğin tek belirleyicisinin büyüme olduğu kabul ediliyorsa, bu durumda küreselleşmenin öneminin ne olduğu sorusu ön plana çıkmaktadır. Bu sorunun cevabı doğru politika ve kurumsal koşullarda bütünleşmenin büyüme desteklediği olmaktadır.

Küreselleşme sonucunda; dünya genelinde gelir dengesizliği artmakta ve büyümelerini gerçekleştiremeyen ülkelerde yoksulluk devam etmektedir. Hızlı ekonomik büyümenin eşit bir şekilde yayılmamasının pek çok ülkedeki nedeni olarak; yetersiz politikalar, politikacılar ve kurumlar kabul edilmektedir.

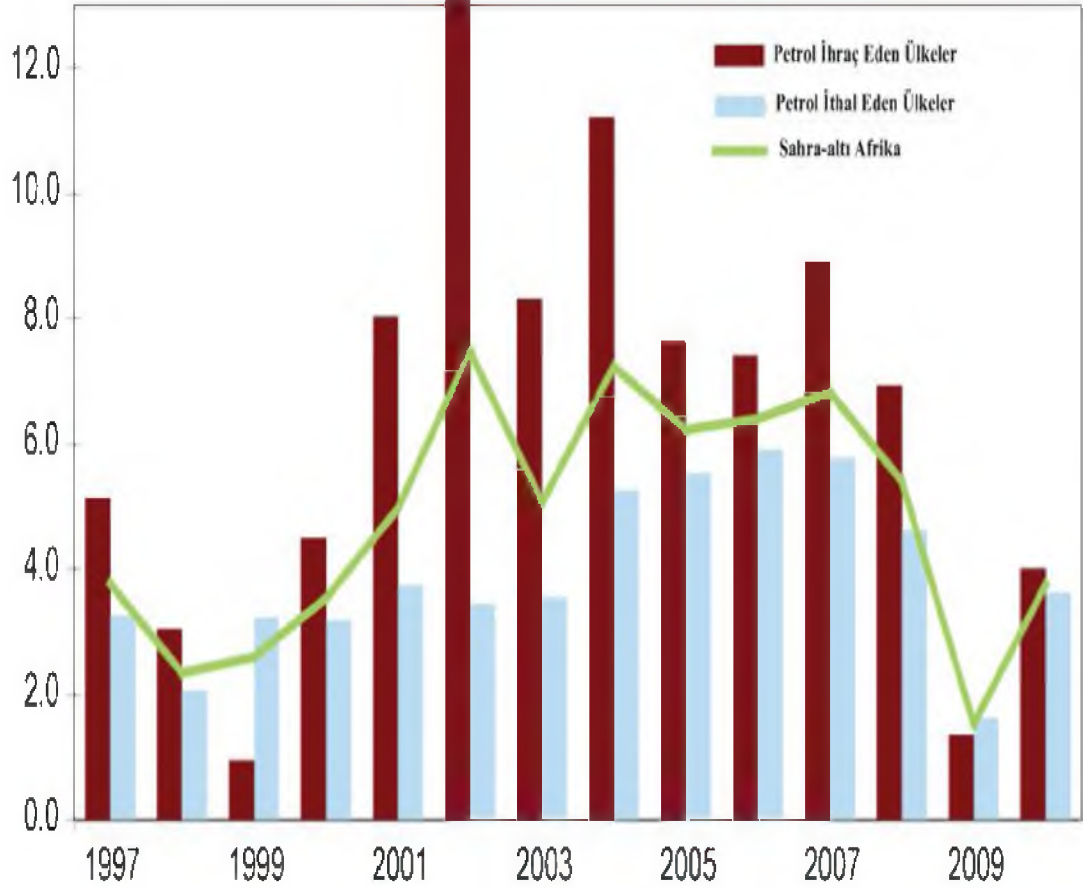
4.2. SAHRA-ALTI AFRİKA: BÖLGE EKONOMİSİ

15 Kasım 1884'te başlayan Berlin konferansı, 1885'te Afrika kıtasını 50 parçaya bölmüştür. Bu tarihten itibaren Afrika hala bölünmüşlüğüne muhafaza etmektedir. Afrika kıtası çok çeşitli doğal kaynaklara sahip bulunmaktadır. Ancak ticaret, bir ülkeden diğerine farklılık göstermektedir. Afrika ülkelerinin büyük bir çoğunluğu az gelişmiş ve bu nedenle birçok ülke için hayatta kalabilmek dış yardımların temeline dayanmaktadır.

Afrika ülkelerinin ekonomileri kendi içlerinde çok çeşitlilik göstermektedir. Genellikle ülkeleri, ekonomileri petrol ve petrol türevlerine bağlı olanlar, değerli madenlere dayalı olan ekonomiler ve tarım ve hayvancılığa bağlı olan ekonomiler şeklinde ayırım yapılabilmektedir. Afrika kıtasında zenginlik belli bölgelerde yoğunlaşmaktadır.

Şekil 7: Afrika'da Ekonomik Büyüme (GSYİH Yüzde Değişme, Yıllık)

Kaynak: IMF, Sahra-altı Afrika Bölgesel Ekonomik Görünüm Veri Tabanı, Nisan 2009

Not: Petrol ihraç eden ülkeler Angola, Kamerun, Çad, Kongo Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Gabon, Cezayir, Sudan ve Nijerya. Diğer tüm Afrika ülkeleri petrol ithalatçısıdır.

Sahra-altı Afrika'da GSMH'nin yeterince iyi ölçülemeyen unsurlarından birisi tarım sektörü olarak bilinmektedir. Afrika'da tarım çok önemlidir ve toplam GSMH'nin %30-%55'ini oluşturduğu tahmin edilmektedir. Afrikalıların neredeyse %70'i tarımla geçinmektedir ve çalışanların yarısından fazlasının kadın olduğu bilinmektedir. Tarım, yakın dönemde 20 Sahra-altı Afrika ülkesinin toplam ihracatının yarısından fazlasını sağlayarak döviz gelirlerinin en önemli kaynağını oluşturmaktadır. Afrika tarımının performansı ile ilgili kötümser düşünceler bulunmaktadır ve genellikle iyi puan almamaktadır (Aybar, 2005:162).

Tablo 12: Afrika Ekonomileri (GSMH-Milyar dolar-2004)

GAC	212,8	Kamerun	14,7	Zambiya	5,4
Cezayir	84,7	Tanzanya	10,9	Mali	4,9
Mısır	75,2	Bostvana	8,7	Burkana F.	4,8
Nijerya	72,1	Gana	8,6	Kongo	4,4
Fas	50,1	Etiyopya	8,1	Madagaskar	4,4
Libya	29,1	Senegal	7,7	Çad	4,3
Tunus	28,2	Gabon	7,3	Benin	4,1
Angola	20,1	Uganda	6,9	Gine	3,5
Sudan	19,6	Kongo D.C.	6,6	Ekvator g.	3,3
Zimbabve	17,8	Mauritus	6,1	Nijer	3,1
Kenya	15,6	Mozambik	5,6	Svaziland	2,4
Fildişi S.	15,3	Namibya	5,5	Togo	2,1

Kaynak: Topbaş, 2005

Güney Afrika Cumhuriyet'i, kıtanın toplam mal ve hizmet üretiminin %22'sini, Kuzey Afrika ülkeleri ise %43'ünü gerçekleştirmektedir. Sonuç olarak bu altı ülke kıtanın toplam mal ve hizmet üretiminin %65'ini gerçekleştirmektedir. Bostvana ve Güney Afrika, Afrika'nın en büyük ihraç eden iki ülkesi durumundadır. Güney Afrika, dünyanın en büyük altın üreticisi olmasının yanında elmas üreticisi olarak da bilinmektedir. Petrol ihracatı birçok ülke ekonomisinin ana kaynağını oluşturmaktadır. Nijerya dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahip ülkesi ve Afrika'nın en büyük petrol üreticisi konumundadır.

Tablo 13: Bazı Sahra-altı Afrika Ülkeleri Ekonomi Değerleri, 2008

Ülkeler	GSMH (Milyar \$)	Kişi Başına Gelir (\$)	Nüfus (Bin)	Büyüme Oranı (%)
Güney Afrika	357	7.158	49.912	2,8
Nijerya	217	1.389	156.051	8,4
Angola	85	4.478	19.053	1,6
Sudan	68	1.705	40.134	5,1
Kenya	32	809	39.242	5,0

Etiyopya	30	350	84.799	8,0
Tanzanya	23	548	41.349	6,5
Gana	18	1.607	23.800	5,4
Senegal	12	1.833	12.900	3,9
Toplam	842	-	467240	-

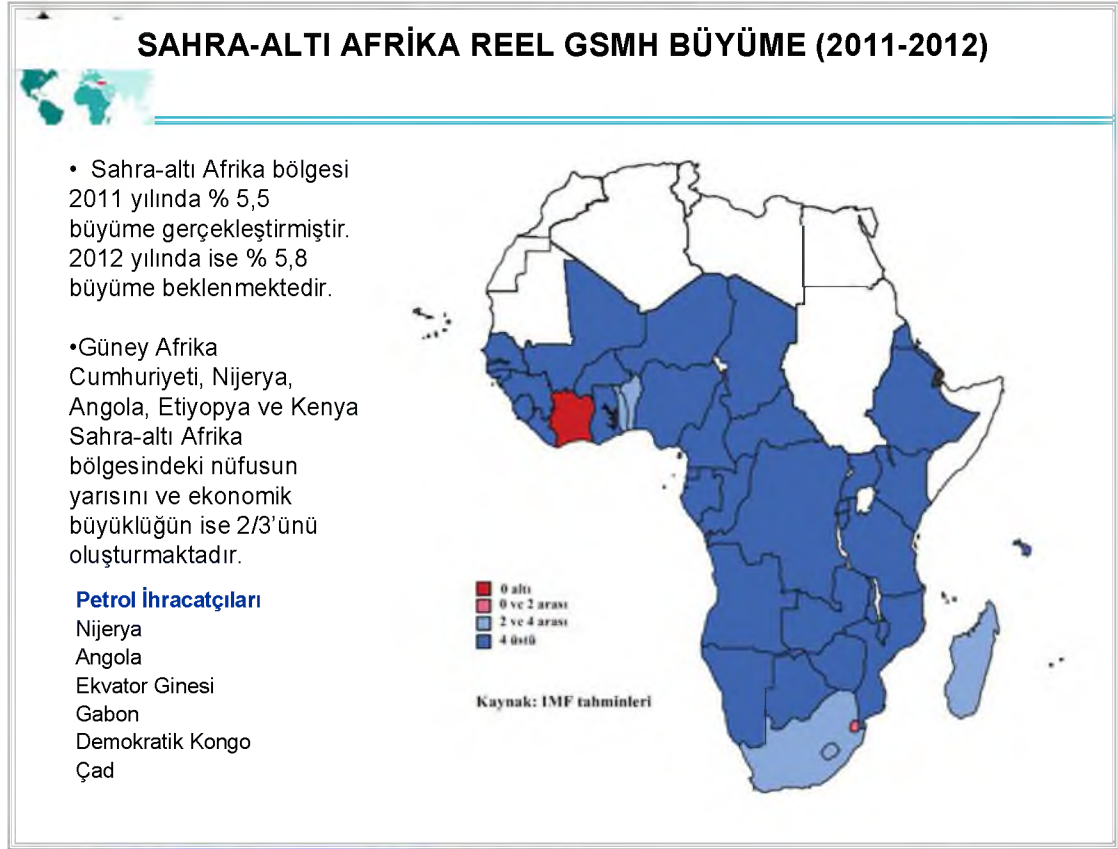
Kaynak: IMF, Bölgesel Ekonomik Görüm Raporu, 2010

Lome antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'yla birlikte “ ortaklık ilişkisi ” kuran Afrika, Karayip ve Pasifik ülkelerine ACP ülkeleri denilmektedir. Bu grup içinde bulunan 48 Sahra-altı Afrika ülkesi, ekonomik sorunların fazlalığı, yoksulluğun yaygınlığı ve nüfus büyüklüğü bakımından en yüksek ağırlığa sahip bulunmaktadır.

2011 yılında yüzde %5,5 oranında büyüme gerçekleştiren Sahra-altı Afrika'nın 2012 yılında ise %5,8 oranında büyüme gerçekleştirmesi beklenmektedir. Petrol ihracatçıları olan büyük ekonomilerin bu oranı yakalayabileceği kesin gözüyle bakılmaktadır. Diğer ülkelerin ise 0 ve 4 arasında büyüme oranları göstereceği ve özellikle 4 üzeri bir büyüme gerçekleştirebilecek ülkelerin çoğunlukta olduğu tahmin edilmektedir.

Sahra-altı Afrika ülkeleri giderek artan sayıda, daha iyi ekonomik politikalar ve yapısal reformların uygulanmasını yansıtan ekonomik ilerleme belirtileri göstermektedir. Özel yatırımın birçok Sahra-altı Afrika ülkesinde son yıllarda artış göstermesine rağmen, daha dinamik ve sürdürülebilir büyüme elde etmeye yardımcı olmak için çok daha yükselmesi gerekmektedir.

Şekil 8: Sahra-altı Afrika Bölgesi Reel GSMH (2011–2012)

Kaynak: www.ülkemasalari.gov.tr, Nisan 2011

Gerekli alt yapı ve nitelikli iş gücü, etkin bir düzenleyici çerçeve mülkiyet haklarının korunması, adalet sistemi, sözleşmelerin uygulanması, sağlıklı rekabeti güçlendirmek ve iyi bir yönetimin gerçekleştirilmesinin zorunlu olması kabul edilmektedir. Temel kamu hizmetleri ve temel alt yapı yanı sıra insan kaynakları ve sosyal kalkınmanın teşviki üzerinde odaklanılması gerektiği belirtilmektedir.

5. SAHRA-ALTI AFRİKA'DA FİNANSAL KRİZİN ETKİLERİ

Amerika'daki konut kredisi piyasasında ortaya çıkan zayıflıklar 2008 küresel finansal krizini tetiklemiştir. ABD konut piyasası balonunun patlaması sonucu olarak başlayan küresel finansal kriz, Büyük Buhran'dan (1930) bu yana en ağır küresel durgunluğa yol açmıştır. Eylül 2008'den itibaren, kredi akışlarının donmasına, borç vermede güven düşüşüne ve dünyada ekonomilerin resesyona doğru sürüklenmesine neden olmuştur. Kriz kısa bir süre içerisinde ABD'den dünyanın geri kalanına yayılmıştır. Bu krizle birlikte dünya ticaretinde ikinci dünya savaşından bu yana

gerçekleşen en büyük düşüş yaşanmıştır. Bu istenmeyen sonucun temel sebebi dünya ekonomisinin lokomotifini olan ülkelerde yaşanan ekonomik durgunluğun olduğu ileri sürülmüştür.

Afrika sahip olduğu imkânları sebebiyle gelişmiş ülkelerin birinci derecede ilgi duydukları ve vazgeçemeyecekleri bir kıta konumunu almaya başlamaktadır. Sömürgecilik dönemlerinden beri süregelen sorunlar kıtada hala yaşanmaktadır. Bu sorunların başında gelir dağılımı eşitsizliği, yoksulluk, salgın hastalıklar ve işsizlik gelmektedir. Kıtadaki çalışan nüfusun çoğunluğu resmi ve tarım sektörlerinde istihdam edilmektedir.

Tablo 14: İşgücü göstergeleri (yıllık yüzde değişim)

İŞGÜCÜ GÖSTERGELERİ (yıllık yüzde değişim, belirtilenler hariç)							
	Dönem	Toplam İş	İstihdam Çıkış Esnekliliği	Kentsel İstihdam	Tarımsal İstihdam	Kırsal Tarımsal İstihdam	Resmî Sektör İstihdamı 1
Kamerun	2001-07	2.7	0.8	5.6	5.9	4.2	9.5
Gana	1999-2005	3.4	0.7	6.1	3.5	1.4	13.3
Mozambik	2003-09	4.4	0.6	7.4	3.4	-0.4	16.7
Tanzanya	2000-09	3.3	0.5	8.8	2.3	2.1	9.5
Uganda	2002-09	7.5	1.0	9.8	6.0	6.4	13.9
Zambiya	1998-2004	1.9	0.6	5.1	-0.2	-1.6	13.8
Sahra-altı Afrika (ortalama)		3.3	0.6	6.8	3.5	1.8	13.6

Kaynak: Hane halkı anketleri; Vietnam Planlama ve Yatırım Bakanlığı ve UNDP(2010); Dünya Bankası (2008)

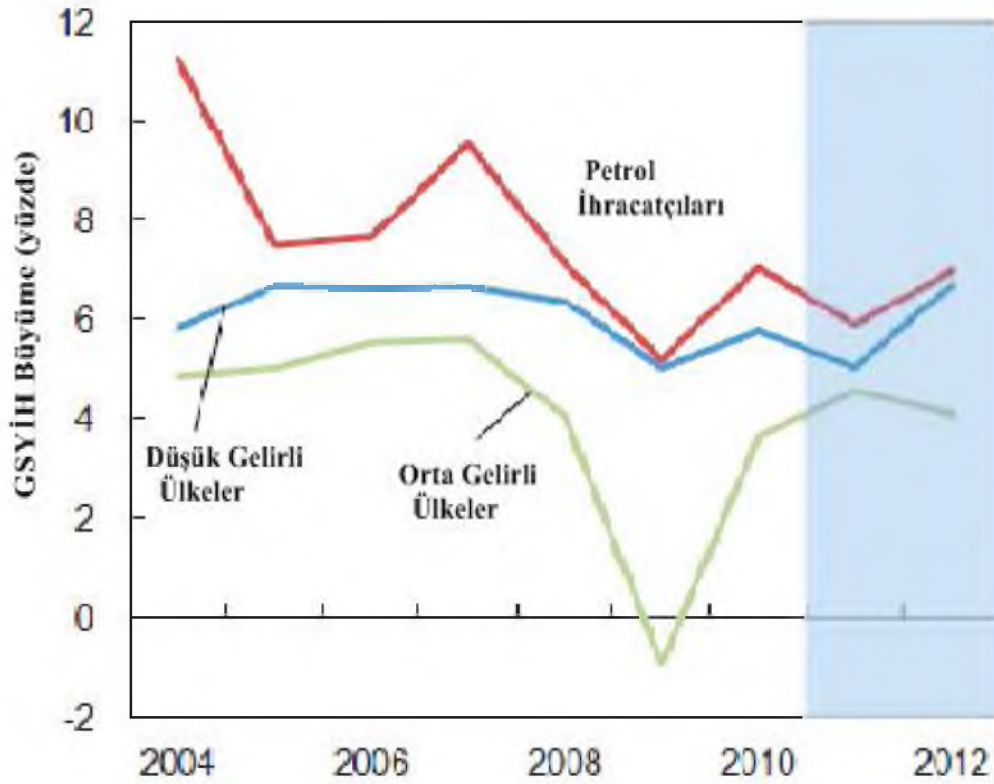
1 Çalışma çağındaki nüfusun yüzde son tahmini

Sahra-altı Afrika, küresel kriz döneminde artan gıda ve petrol fiyatları, ABD ve Euro Bölgesi'nde yaşanan durgunluğun ithalat-ihracat dengesini bozması ve yatırımların düşmesine neden olması, Kuzey Afrika'da yaşanan toplumsal bunalımların ekonomik etkilerinin kıtanın aşağı bölgelerine kadar yayılması ve

Afrika Boynuzu'nu saran açlık, kıtlık, yoksulluk ve hızla artan işsizlik sorunlarından etkilenmiştir. Talihsizliklerle dolu dönemde Sahra-altı Afrika önemli bir büyüme sergilemiştir. Ancak bu büyüme, sorunları ve riskleri de beraberinde getirmiştir.

Küresel finansal krizin Sahra-altı Afrika'ya etkisi, ihracatın düşmesi, emtia fiyatlarının gerilemesi ve havale akımlarının zayıflaması şeklinde görülmektedir. Bu etkinin sonucu ülkelerin daha sıkı küresel krediden ve yatırımcının riskten kaçınmasına yol açmıştır. Aynı zamanda bu etki finansal kurumların ve şirketlerin bilançolarının zayıflamasına neden olmuştur.

Şekil 9: Sahra-altı Afrika: Çıktı Büyümesi

Kaynak: IMF, Dünya Ekonomik Görünümü; IMF, Afrika Bölümü Veritabanı ve IMF Tahminleri, 2011

Küresel büyümenin 2011 ve 2012 yıllarında yüzde 4 civarlarında gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu büyüme oranı korunabilirse Sahra-altı Afrika'da ekonomik büyüme oldukça sağlam gerçekleşebileceği ve önümüzdeki seneler de bu büyümeyi devam ettirebileceği görüşü savunulmaktadır. Özellikle bölgenin petrol ihracatçılarının çoğunun yüksek petrol ve gaz üretim seviyelerinin, güçlü petrol

talebi sayesinde korunacağı tahmin edilmektedir. Sonuç olarak petrol ihraç eden ülkelerde 2012 yılında (şekil:9) yüzde 7 civarında bir büyüme beklenmektedir.

19 Ekim 2011 tarihinde IMF tarafından Sahra-altı Afrika için yayınlanan Bölgesel Ekonomik Görünüm Raporu'nda, mevcut senaryo rakamlarla ortaya konulmuştur. Rapora göre Sahra-altı %5,4'lük büyüme sağlamış, büyüme oranı orta gelirli ülkelerde %4-4,5 arasında, yüksek gelirli ülkelerde ise %3-3,5 arasında seyretmiştir. Düşük gelirli grubuna giren 26 ülkede ise, çok yüksek olmayan ama istikrarlı bir büyüme yaşanmıştır.

Tablo 15: Sahra-altı Afrika Reel GSMH Büyüme Projeksiyonu(%)

Ülke	2009	2010	2011	2012
Güney Afrika	-1,7	2,8	3,5	3,8
Nijerya	7,0	8,4	6,9	6,6
Angola	2,4	1,6	7,8	10,5
Sudan	6,0	5,1	4,7	5,6
Tunus	3,1	3,7	1,3	5,6
Kenya	2,6	5,0	5,7	6,5
Etiyopya	10,0	8,0	8,5	8,0
Tanzanya	6,7	6,5	6,4	6,6
Sahra Altı Afrika	2,8	5,0	5,5	5,9

Kaynak: www.igeme.gov.tr

Raporda aynı zamanda Sahra-altı Afrika'nın küresel ekonomide yaşanan gelişmelerden nasıl etkilendiğine, yılın son çeyreğinde küresel ekonomide kademeli olarak düzelme yaşansa da risklerin artarak devam ettiği ve bölgeyi etkilediği üzerinde durulmuştur.

Sahra-altı Afrika'da güçlü bir iyimserlik havası olmasına rağmen, küresel resesyondan bölge içinde farklılıklar gösterse de oldukça etkilenmiştir. Sahra-altı

Afrika'da birçok ülke küresel mali krizden hızla çıkmıştır, ancak toparlanma eğilimi bölge içinde değişiklik göstermiştir. Petrol ihraç eden ve düşük gelirli ülkelerde ekonomik büyüme kriz öncesi seviyelerini sürdürme eğiliminde iken, orta gelirli ülkelerde toparlanmanın dünya ticaretindeki çöküşten daha şiddetli bir şekilde etkilendiği kabul edilmiştir.

Tablo 16. Sahra-Altı Afrika: Makroekonomik Toplamlar, 2004-12

	2004-08	2009	2010	2011	2012
(yüzde değişim)					
Reel GSYİH Büyümesi	6.5	2.7	5.4	5.2	5.8
Son Dönem Enflasyon	8.6	8.4	6.9	9.4	6.8
(GSYİH'nın yüzdesi)					
Yardımlar hariç mali denge	0,5	-6,7	-5,3	-3,1	-2,1
Cari İşlemler Dengesi	0.9	-2.2	-1.0	0.7	-0.5
(aylık ithalat)					
Yedekler Kapsamı	4.6	5.1	4.5	5.1	5.6

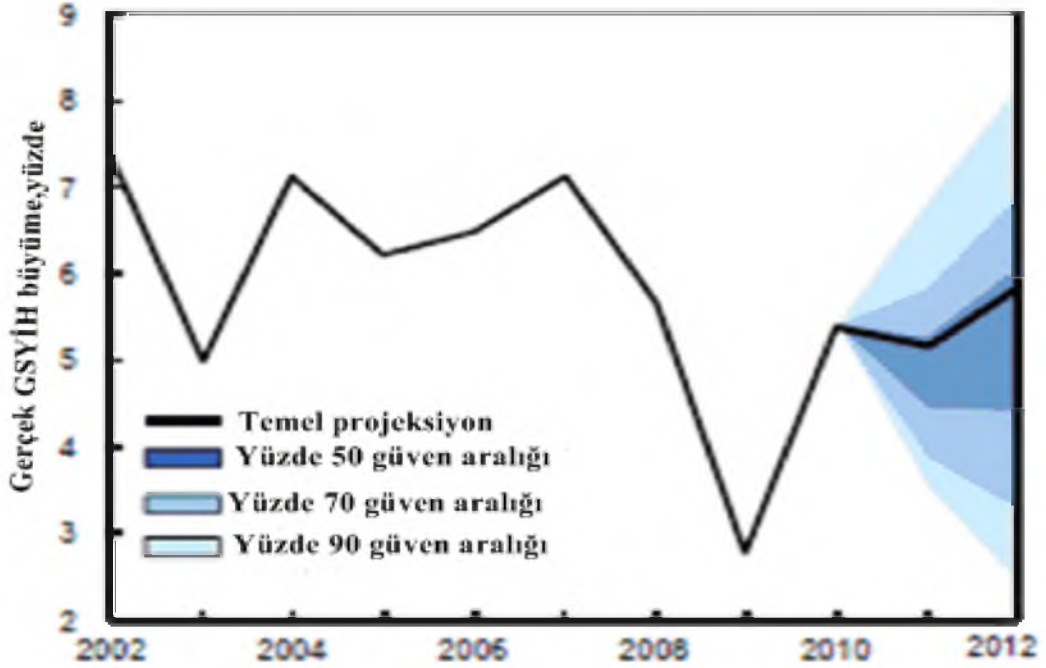
Kaynaklar: IMF, Dünya Ekonomik Görünümü, IMF ve Afrika Bölümü Veritabanı, 2011

2008 yılı sonlarında ve 2009 yılında dünya çapında küresel ekonomide durgunluk işaretleri olmasına rağmen, Afrika ekonomileri önemli ölçüde diğer ülkelere göre krizden çıkma potansiyeli ve büyüme oranları daha olumlu yönde olmuştur. Afrika'nın en belirgin ekonomik esnekliği karmaşık faktör çeşitliliği ile açıklanabilmektedir. Özellikle birçok Afrika ülkesinin kaynak zengini ve orta gelirli ülkelerden oluşması, ekonomik teşvik ve/veya finansal sektör kurtarma paketlerinin uygulanması durgunluğun ekonomiye olan darbesini azaltmıştır.

Nijerya merkezli Afrika Finans Kurumu (AFC), Sahra-altı Afrika'ya 3 milyar dolarlık yatırıma hazırlandığı ileri sürülmektedir. Afrika'da acil ihtiyaç duyulan transport ve ağır endüstri gibi kilit sektörlerde yatırım için 2007'de kurulan AFC şu ana kadar Cape Verde'den Zambiya'ya yaklaşık 500 milyon Dolar yatırım gerçekleştirmiş bulunmaktadır.

Şekil 10: Sahra-altı Afrika 2012 Büyüme Beklentileri

Kaynak: IMF, Dünya Ekonomik Görünümü; IMF, Afrika Bölümü Veritabanı ve IMF Tahminleri, 2011

Aralarında Gana ve Nijerya'nın da olduğu 7 Batı Afrika ülkesine ait AFC, Kenya'da bu yıl çimento sektöründe 50 milyon dolarlık yatırım yaptığı bilinmektedir. Kenya'da önümüzdeki 18 ayda yatırımların 150 milyon dolara kadar çıkarılması planlanmaktadır (7).

Uluslararası finansal kurumlar tarafından yapılan büyük yardımlar da dengeleyici rol oynamaktadır. Yoksulluğu azaltmada ilerleme sağlamak için önemli ölçüde olumsuz etkilenen Afrika ülkelerinin, 2008 ve 2009 yıllarındaki ekonomik büyümedeki düşüştan fazla etkilenmemesinin nedenini bu yardımlar olarak gören görüşlerde bulunmaktadır.

6. SAHRA-ALTI AFRIKA'DAKİ DİĞER EKONOMİK SORUNLAR

Gelir dağılımı eşitsizliğinin büyüme ve ekonomik performans üzerindeki etkileri önemli bir çalışma alanını oluşturmaktadır. Yüksek gelir dağılımı eşitsizliği ayrımcılık ve imtiyazların korunması ile bağlantılı olduğundan kişilerin kendilerini üretken ekonomik faaliyetlerden soyutlamalarına neden olabilmektedir. Bu konudaki

çalışmalar, yüksek seviyelerdeki gelir dağılımı eşitsizliğinin büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini öne sürmektedir. Bu ilişkinin bir nedeni, yüksek gelir dağılımı eşitsizliğinin büyüme ve yatırım için gerekli siyasal ve ekonomik kurumların oluşturulmasını engellemesi olmaktadır. Diğer bir neden olarak ise yüksek gelir dağılımı eşitsizliğinin yol açtığı kişiler arasındaki yabancılaşma kabul edilmektedir. Yabancılaşma, siyasal ve sosyal istikrarın önündeki tehdit unsurlarını artırarak büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir, ikinci olarak bu konudaki çalışmalar, gelir dağılımı eşitsizliği ile az gelişmiş piyasa ve kurumların etkileşiminin de büyümeyi engellediğini göstermektedir (Birsall, 2007).

Dünya genelinde kişiler arasındaki gelir eşitsizliği 19. yüzyılda önemli bir şekilde yükselmiş ve 20. yüzyılın ilk yarısında hemen hemen sabit kalmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısında çok hızlı olmamakla beraber tekrar yükselmiştir. Küresel gelir eşitsizliğinin ve zengin-yoksul ülkeler arasındaki ortalama gelir farklılıklarının temel belirleyicisi nispi ekonomik büyüme kabul edilmektedir. 19. yüzyılın başlangıcında küresel yıllık ortalama gelir bu günün satın alma gücü ile kişi başına yaklaşık 650 dolar civarında olmuştur. Başka deyişle 1 milyarlık nüfusun 2/3'ünün günde bir dolar civarında bir gelirle yaşadığı tahmin edilmektedir. Daha sonra, Avrupa ve Kuzey Amerika'da başlayan büyüme, Rusya, Latin Amerika ve Doğu Asya da dahil olmak üzere tüm dünyaya yayılmış, ortalama gelirler yükselmiş ve bu ülkelerdeki fakirler aşırı fakirlikten kurtulmuştur. Bu büyüme sürecinin en zayıf olduğu bölgeler Güney Asya ve Sahra-altı Afrika bölgeleri olmuştur. Bu bölgelerdeki aşırı yoksulluğun asıl nedeni bu kabul edilmektedir (8).

Tablo 17: Dünya Ekonomilerinde İşsizlik ve Büyüme

	1991-2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Reel Büyüme Oranı (%)							
Dünya		4.9	4.5	5.1	5.2	3.0	-0.6
Gelişmiş Ülkeler ve AB Ülkeleri		3.1	2.6	2.9	2.6	0.6	-3.4
Gelişmekte Olan Ülkeler		7.5	7.1	7.9	8.3	6.0	2.1
Orta ve AB-Dışı Doğu Avrupa		7.3	6.0	6.6	5.5	3.0	-6.0
Gelişmekte olan Asya		8.6	9.0	9.8	10.6	7.6	7.0
Latin Amerika ve Karayipler		6.1	4.7	5.7	5.7	4.2	-1.7
Orta Doğu ve Kuzey Afrika		5.9	5.5	5.8	6.2	5.4	2.4
Sahra-altı Afrika		6.7	5.7	6.1	6.3	5.2	2.6
Dünya Ticaret Hacmi (Yıllık Değişim, %)							
Dünya Ticaret Hacmi (Yıllık Değişim, %)	7.1	10.7	7.8	9.1	7.3	3.0	-10.7
İhracat							
Gelişmiş Ülkeler	7.0	9.1	6.1	8.6	6.3	1.9	-11.9
Gelişmekte Olan Ülkeler	8.4	14.8	11.7	11.0	9.8	4.6	-7.5
İthalat							
Gelişmiş Ülkeler	7.0	9.2	6.5	7.6	4.7	0.5	-12.4
Gelişmekte Olan Ülkeler	7.1	15.9	12.2	12.4	13.8	9.4	-8.0
İşsizlik Oranı (%)							
Dünya		6.4	6.3	6.0	5.7	5.8	6.3
Gelişmiş Ülkeler ve AB Ülkeleri		7.2	6.9	6.3	5.7	6.0	8.4
Orta ve AB-Dışı Doğu Avrupa		9.7	9.4	9.0	8.3	8.3	10.4
Doğu Asya		4.2	4.2	4.0	3.8	4.3	4.4
Güney Asya		5.2	5.3	5.1	5.0	4.8	3.9
Latin Amerika ve Karayipler		8.4	8.0	7.4	7.0	7.0	7.7
Orta Doğu		9.3	10.0	9.5	9.3	9.2	10.3
Kuzey Afrika		12.3	11.5	10.4	10.1	10.0	9.9
Sahra-altı Afrika		8.3	8.2	8.2	8.2	8.0	7.9

Kaynak: Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Küresel İstihdam Trendleri 2011, IMF Dünya Ekonomik Görünüm, Nisan 2010, Ocak 2011

2008 Eylül'ünde başlayan ve kısa zamanda küresel ekonomik krize dönüşen kırımın 2009 yılı boyunca milyonlarca insanın işsiz kalmasına yol açtığı ve 2010 sonrasında dünya ekonomileri için beklenen düzelme gerçekleşse dahi kriz boyunca işsiz kalan, çalışma koşulları kötüleşen, insana yakışır iş olanaklarından yoksun kalan kitleler için kriz öncesi döneme dahi dönmenin uzun bir süreç gerektirdiği ortaya konmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), küresel krizin başlangıcından bu yana dünya çapında 20 milyondan fazla istihdam kaybı yaşandığını ve canlandırma paketlerinin sürdürülmemesi durumunda en az 5 milyon

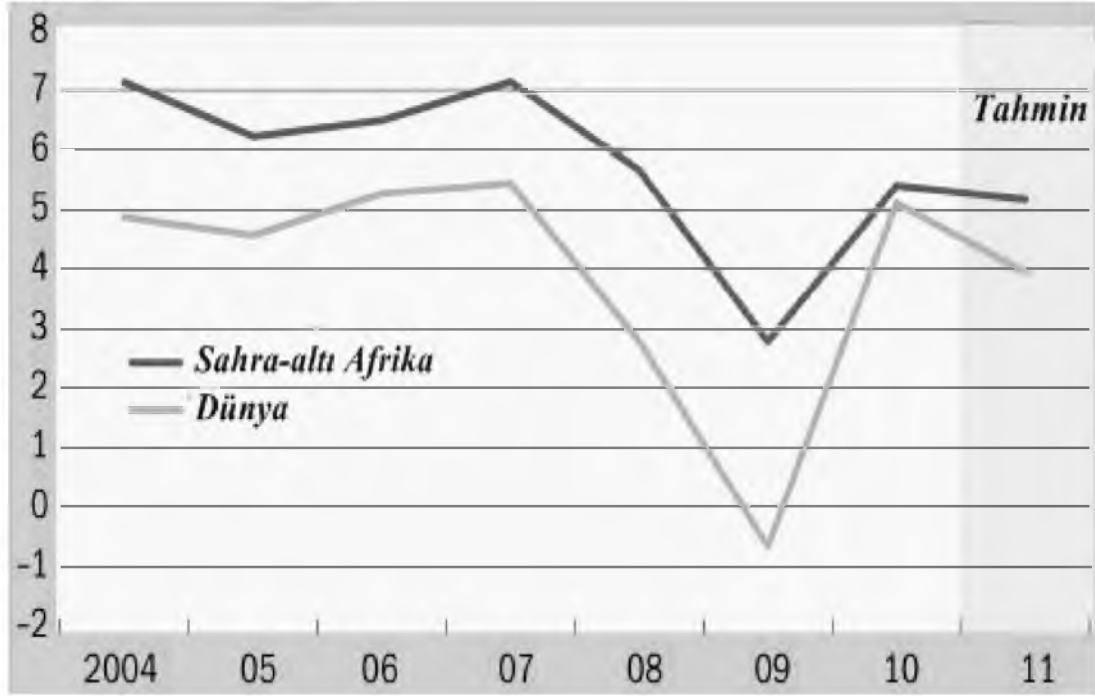
işçinin daha isini kaybedeceğini vurgulamaktadır. Küresel kriz, özellikle kayıtlı (formel) iş biçimlerini tahrip etmiştir. Kayıt-dışılaşmayla birlikte işgücü giderek sosyal güvenlik ve işsizlik sigortası güvencesinden dışlanmakta ve yoksullaşmaya itilmektedir (9).

Yayınlanan verilerden yola çıkarak oluşturulan tablo da (Tablo:17) krizin dünya ekonomileri için üretim ve istihdam üzerindeki tahribatını ortaya koymaktadır. Tabloda farklı ülke grupları için 2004-2009 yılları ortalama GSYİH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) reel büyüme ve işsizlik oranları verilmektedir. Tablodan da izlenebileceği gibi önceki son dört yılda cılız da olsa düşüş eğilimi gösteren dünya ekonomileri işsizlik oranı, 2008’de artış göstermekte, artış 2009’da da devam ederek işsizlik oranlarını dünya ekonomileri için son derece vahim düzeylere çıkarmaktadır. Afrika kıtasında her türlü siyasi olumsuzluk ve çatışma ortamına karşın ekonomik düzlemde bir canlanma yaşandığı kabul edilmektedir. Birkaç yıl öncesine kadar iç savaş, kıtlık ve AIDS gibi haberlerle gündeme gelen Afrika şimdilerde iş ve yatırım olanakları ve zengin potansiyeli ile anılmaktadır.

Ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişki, özellikle de büyümenin yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfusun gelir düzeyine etkisi bilim adamlarının ve politikacıların önemle üzerinde durdukları konulardan birini oluşturmaktadır. Bu konuda yakın yıllara kadar kabul gören görüş, büyümenin görece gelir dağılımı üzerinde önemli sayılabilecek olumsuz bir etkisinin olmamasına karşın, gelirin yeniden dağılımını hedefleyen politikaların büyüme oranlarını olumsuz biçimde etkilediği olmaktadır (Pattillo ve Gupta, 2005:33).

2009 küresel ekonomik kriz sonrası 2010 yılında %5 ekonomik büyüme kaydeden Sahra-altı Afrika ülkelerinin 2011 yılına %5,5 ve 2012 yılında %5,8 beklenilmektedir. Dünyanın ikinci büyük kıtası Afrika’nın nüfusu geçtiğimiz yıllarda 1 milyarı geçerken kıtanın ekonomik ticaret hacmi de 3 trilyon dolar seviyelerinde bulunmaktadır. Özellikle son on yılda Angola, Sudan, Nijerya’da çıkan petrol kaynakları ve kıtanın ticaret hacmindeki büyüme Amerika, Çin ve AB gibi küresel güçleri yeni açılımlarda bulunmaya yöneltmektedir.

Şekil 11: 2000’li yıllarda, Sahra-altı Afrika’nın büyüme performansı-küresel büyüme ortalamasının üstünde (GSYİH, yüzde değişim)

Kaynak: IMF, Dünya Ekonomik Görünümü veritabanı, 2011

Bir zamanlar kıta üzerinde hakimiyete sahip AB ve Amerika şimdilerde Çin ve Hindistan gibi güçlerle rekabet etme yarışına girmek zorunda kalmıştır. 2009 yılını %2,5 büyüme ile geçiren Sahra-altı Afrika ülkeleri uyguladıkları etkin para ve maliye politikaları ile ekonomik krizi atlatarak 2010 ve 2011’de son on yılın en yüksek büyüme hızına ulaşmıştır.

Geçtiğimiz on yıl içinde Sahra-altı Afrika’da ekonomik istikrarın sağlanması ve büyümeyi teşvik edici kayda değer kazanımlar elde edilmiştir. Güçlü ekonomik politikalar, 2008 yılında yakıt ve gıda fiyat şokları ve rezervlerinin inşa edilmesine, olumlu bir dış ortamın oluşturulmasına, özellikle yükselen emtia fiyatları ve borç yardımı ve uluslararası toplumun yardımlarının denetim alınmasına katkıda bulunmuştur. Yoksulluğun azaltılması için büyümenin teşviki büyük önem arz etmektedir.

2000 yılından bu yana Sahra-altı Afrika ülkelerinde büyüme oranlarının pozitif yönlü olması dikkat çekmektedir.

Tablo 18: Güney Afrika hariç Sahra-altı Afrika GSYİH bileşenleri, 1970-2008 (ortalama yüzde hisse)

	1970-1979	1980-1989	1990-1999	2000-2008
Tüketim	61	66	72	68
Hükümet harcamaları	16	16	15	13
Yatırım	24	19	17	17
İhracat	24	22	28	35
İthalat	26	23	32	34
Tarım, avcılık, ormancılık, balıkçılık	69	43	30	28
Sanayi	15	25	29	33
Madencilik, imalat, altyapı	12	22	25	29
Üretim	7	12	11	8
İnşaat	2	3	4	4
Hizmetler	17	32	41	38
Toptan perakende ticaret, lokanta ve oteller	6	12	15	14
Ulaştırma, depolama ve haberleşme	3	5	6	6
Diğer faaliyetler	8	15	20	18

Kaynak: UNCTAD İstatistik El kitabı (tablo 8.3: Gayri safi yurtiçi hasıla- gider türüne göre ve ekonomik kollarına göre aktivite) ve yazarların hesaplamaları.

Büyüme oranlarındaki bu artış emtia fiyatlarını olumlu yönde etkilemiş ve küresel krizden nispeten hızlı bir şekilde iyileşme sağlamasına neden olmuştur.

Ancak kalkınma göstergeleri ve ortalama kişi başına düşen reel gelir 1970 yılına göre (diğer bölgelere kıyasla geri kalarak) yavaş bir artış yakalamıştır.

Bölge ortalaması, kıtanın içinde büyük farklılıklar gizlemektedir. Bölgede şiddetli çatışmalar ve siyasi istikrarsızlıklardan etkilenen ülkeler, kötü performans sergilemektedir. Kaynak zengini ülkelerde ise 2000 yılından bu yana büyük kazanç görülmektedir. Zayıf ve çoğu zaman istikrarsız büyüme performansları, kişi başına düşen gelirdeki belirgin düşüş, birçok ülkedeki gelir dağılımı eğilimleri aynı zamanda gelecekteki büyüme potansiyelini kısıtlayacağı muhtemel gözüyle bakılmaktadır (Sundaram, Schwonk ve Arnim, 2011).

Tablo 19: Afrika’da gelişmekte olan büyük petrol ihracatçılarının GSYH bileşenleri, 1970-2008 (ortalama yüzde hisse)

	1970-1979	1980-1989	1990-1999	2000-2008
Tüketim	47	56	60	52
Hükümet harcamaları	16	17	18	12
Yatırım	31	25	20	18
İhracat	31	25	31	46
İthalat	26	22	28	28
Tarım, avcılık, ormancılık, balıkçılık	21	18	17	19
Sanayi	46	46	43	51
Madencilik, imalat, altyapı	39	39	37	47
Üretim	12	13	8	5
İnşaat	7	7	6	4
Hizmetler	33	36	40	30

Toptan perakende ticaret, lokanta ve oteller	12	12	13	11
Ulaştırma, depolama ve haberleşme	5	6	6	6
Diğer faaliyetler	15	18	21	13

Kaynak: UNCTAD İstatistik el kitabı ve yazarların hesaplamaları

Not: Afrika’da ki gelişmekte olan büyük petrol ihracatçı ülkeleri: Libya, Angola, Kongo, ekvator Ginesi, Gabon, Cezayir, sudan, Nijerya.

Sahra-altı Afrika’da yoksulluğun azaltılması ve sürdürülebilir bir büyüme için iyimser beklentiler bulunmaktadır. Ekonomi yönetimindeki olumlu gelişmeler, yükselen emtia fiyatları, silahlı çatışmalarda azalma, uluslararası desteğin artırılması bu bölge için umut verici gelişmeler olarak değerlendirilmektedir.

Uluslararası Para Fonu (IMF), Sahra-altı Afrika ekonomisinin 2012 yılında hammadde talebindeki artışlar sayesinde %5 civarlarında ekonomik büyüme görmeye devam edeceğini bildirmektedir. Ancak Afrika’nın bazı bölgelerinde kıtlık uyarısı yapmakta, gelişmiş ekonomiler ve batı ekonomilerindeki yavaşlamanın bu bölgenin yıllık büyüme beklentileri üzerinde olumsuz etkisi olabileceğini savunmaktadır.

7. KÜRESEL EKONOMİDE SAHRA-ALTI AFRİKA’NIN YERİ

Enerji kaynakları ve hammadde açısından zengin olan Afrika, dünyanın en hızlı büyüyen bölgelerinden birini teşkil etmektedir. Her ne kadar Afrika'nın ticaret hacmindeki rakamsal artış olumlu olarak nitelendirilse de mevcut küresel ekonomik düzenin Afrika'ya biçtiği rolde henüz bir değişme olmadığını göstermektedir. Bu rol küresel güçlere hammadde temininden öteye geçmemektedir. Afrika genelindeki ekonomik rakamlar kıtanın bu rolü oynamaya devam ettiğinin en büyük göstergesi niteliğinde bulunmaktadır.

Afrika ülkelerinin Uzak Doğu ülkelerine gerçekleştirdikleri ihracat son yıllarda hızla artmaktadır. Son yıllarda petrol ihracatçısı haline dönüşen Angola'nın

Uzak Doğu ülkelerine gerçekleştirdiği ihracat 2005 yılında %22 iken bu rakam 2010 yılında %50'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde Angola'nın %60'ı petrolden oluşan ihracat hacmi de üç katına çıkmıştır. Yine kıtanın önemli petrol ithalatçılarından Nijerya'nın Uzak Doğu ülkelerine yaptığı ihracat 2005-2010 arasında %6'lardan %10 seviyesine çıkarken Kenya'da aynı dönemde %2 seviyelerinden %14 seviyesine yükselmiştir. Bu veriler ışığında özellikle 2005 sonrası dönemde Uzak Doğu ekonomilerinin ve özellikle de Çin'in Afrika üzerindeki etkisinin yoğunlaştığı kolayca söylenebilmektedir.

Tablo 20: Afrika'nın Ticaret Yapısı

	İhracat (%)	İthalat (%)
Petrol ve türevleri	55,3	11,5
Maden	8,7	2,0
İmalat sanayi	19,2	69,5

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü, 2010 İstatistikleri

Küreselleşme sürecinde dünyanın diğer bölgelerine göre büyük bir çelişki içine atılan Afrika oldukça önemli tabii kaynaklarına rağmen uluslararası ekonomik gücün sadece %2'ninden istifade etmektedir. Oysaki dünyada üretilen altının %79,2'si, elmasın % 76,6'sı, kobaltın % 75,5'i, platinin % 49'u, vanadyumun % 41'i ve uranyumun % 20,9'u bu kıtadaki madenlerden üretilmektedir (Kavas,2006).

2012 yılında Sahra-altı Afrika için akıllara takılan soru; bölgenin küresel ekonomi karşısında son yıllardaki güçlü büyümesini sürdürüp sürdüremeyeceği olmuştur. Şu anki veriler Sahra-altı Afrika lehine görünmektedir. Çoğu Sahra-altı Afrika ülkesi 2012 yılında nispeten iyi durumda bulunmaktadır. Ama zayıf büyüme ve finansal turbülans ciddi aşağı yönlü bir büyüme gerçekleştirebileceği de göz önünde bulundurulmaktadır.

Sahra-altı Afrika ülkeleri çeşitli doğal kaynaklara sahiptir. Ancak ticarete bir ülkeden diğerine büyük bir farklılık göstermektedir. Güney Afrika gibi ülkeler büyük ticaret hacmine sahip ülkeler iken Burundi gibi ülkeler ise en az ticaret hacmine sahip ülkeleri temsil etmektedir. Bu bölgen ülkelerinin çoğunluğu az gelişmiş ve bu nedenle hayatta kalabilmeleri dış yardımlar temeline dayanmaktadır.

Afrika dünya toplam petrol ve maden ihracatının % 11'ini gerçekleştirmektedir. 2000–2009 döneminde %12, 2008 yılında %32 artmış, 2009 yılında ise fiyatlardaki düşüş ve kriz nedeniyle -%38 azalma göstermiştir.

Tablo 21: Afrika Genel Ticaret Eğilimi

	İhracat (%)			İthalat (%)		
	2000-09	2008	2009	2000-09	2008	2009
Afrika	11	28	-29	13	28	-15
Dünya	8	15	-23	7	16	-23

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü, 2010 İstatikleri

Sahra-altı Afrika ülkelerinin ihracatı %80 oranında işlenmemiş yer altı ve yerüstü kaynaklarından oluşmaktadır. Bostvana ve Güney Afrika, Afrika'nın en büyük ihraç eden iki ülkesi konumunda bulunmaktadır. Güney Afrika dünyanın en büyük altın üreticisi olmasının yanında elmas üreticisi olma görevini de üstlenmektedir. Bu ülkenin iyi gelişmiş bir hukuk sistemi, kalifiye işgücü, gelişmiş alt yapısı ve gelişmiş mali kaynakları bulunmaktadır. Sadece bir kalem hammadde ihracatına bağlı Mozambik gibi ülkelerin durumu ise daha trajik bir görünüm sergilemektedir.

Tablo 22: Doğu Afrika Topluluğu(DAT) içindeki ihracat ve ürünler, 2008

DAT içindeki ihracat ve ürünler 2008

Ülke	Üretim	Pay
		(toplam ihracat içindeki yüzdesi)
Kenya	Çay, taze kesme çiçek, sebzeler	30
Tanzanya	Altın, değerli maden cevherleri, yarı mamul altın	36
Uganda	Kahve, taze veya soğutulmuş balık file, çimento	40
Ruanda	Çay, kahve, kalay cevherleri	62
Burundi	Altın, kahve, çay	76

Kaynak: UNCTAD(2010), UNCOMMTRADE ve IMF tahminleri,

Sahra-altı Afrika ülkelerinin ana ihraç mallarını:

Hurma yağı

Altın ve elmas

Yağ

Kakao

Kereste

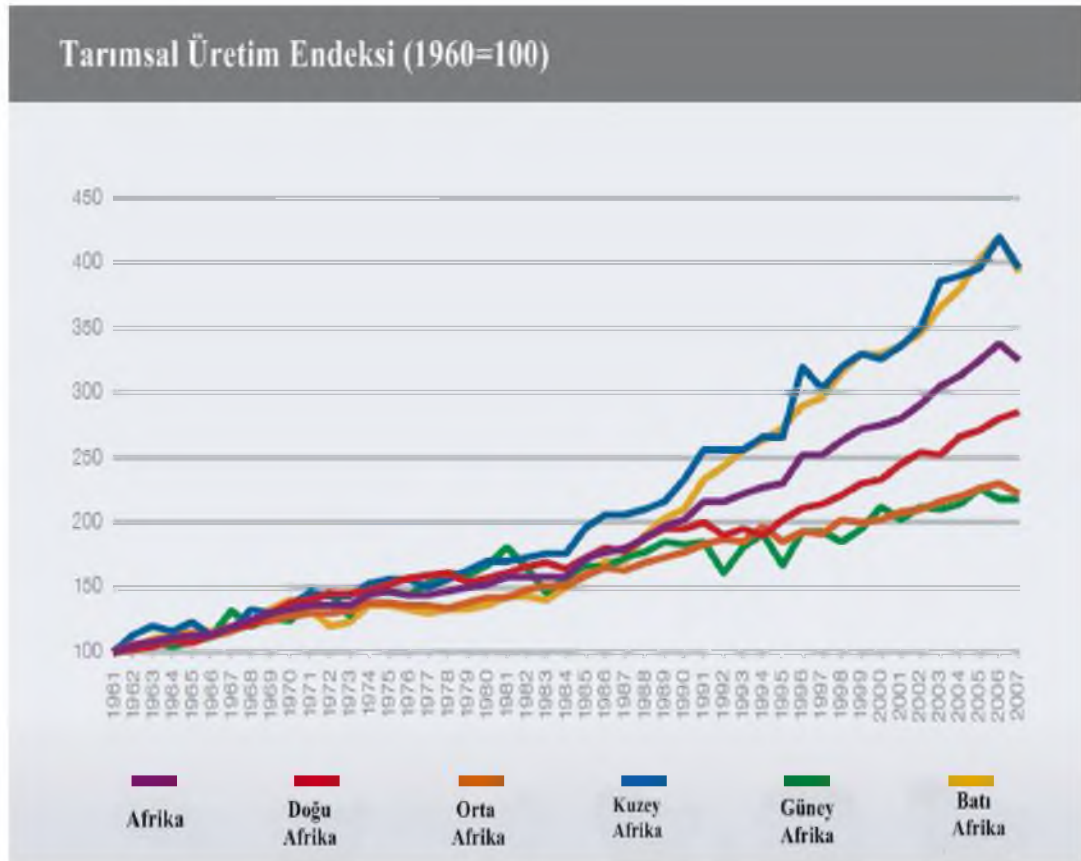
Değerli madenler oluşturmaktadır.

Sahra-altı Afrika artık yükselen piyasa ekonomileri ve diğer gelişmekte olan ülkelere de geleneksel ticaret ortakları kadar ihraçta bulunmaktadır. Sahra-altı Afrika'nın Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) toplamının yarısından fazlasını Güney Afrika ile Nijerya oluşturmaktadır. Nijerya dünyanın en büyük on petrol ihracatçıları arasında yer almaktadır.

Sahra-altı Afrika'da da nüfusun büyük bir çoğunluğu yoksulluğun ve açlığın hüküm sürdüğü kırsal alanlarda yaşamaktadır. Hemen hemen kırsal alanda yaşamını sürdüren tüm bireyler dolaylı ya da dolaysız biçimde tarıma bağımlı durumdadır ve

tarım ekonomiye büyük katkı yapmaktadır. Yani tarım, bölgede ekonomik büyüme ve kalkınmanın ana belirleyenlerinden birini oluşturmaktadır. Ancak, tarım öncülüğünde büyüme stratejisi izlenilerek, birçok Asya ve Latin Amerika ülkesinde yoksulluğun azaltılmasında ve ekonomilerin dönüşümünde önemli bir yol alınırken, Afrika'da bu stratejiden beklenen başarı elde edilememiştir. Çoğu Afrika ülkesi başarılı bir tarımsal dönüşümün altyapısını oluşturamamış ve bunun sonucu olarak Afrika tarımının verimliliği dünyanın diğer bölgelerinin oldukça gerisinde kalmıştır. Dolayısıyla bölgede yoksulluk ve açlık kronik bir sorun haline gelmiştir. Bu sorunların giderilmesi tarımsal verimliliğin yükseltilmesi yoluyla tarımın büyüme hızının artırılmasından geçmektedir. Tarımın büyüme hızının yükseldiği bölge ülkelerinde yoksulluk oranlarında azalma yaşanmıştır (Doğan, 2009: 22).

Şekil 12: Tarımsal Üretim Endeksi(1960=100)

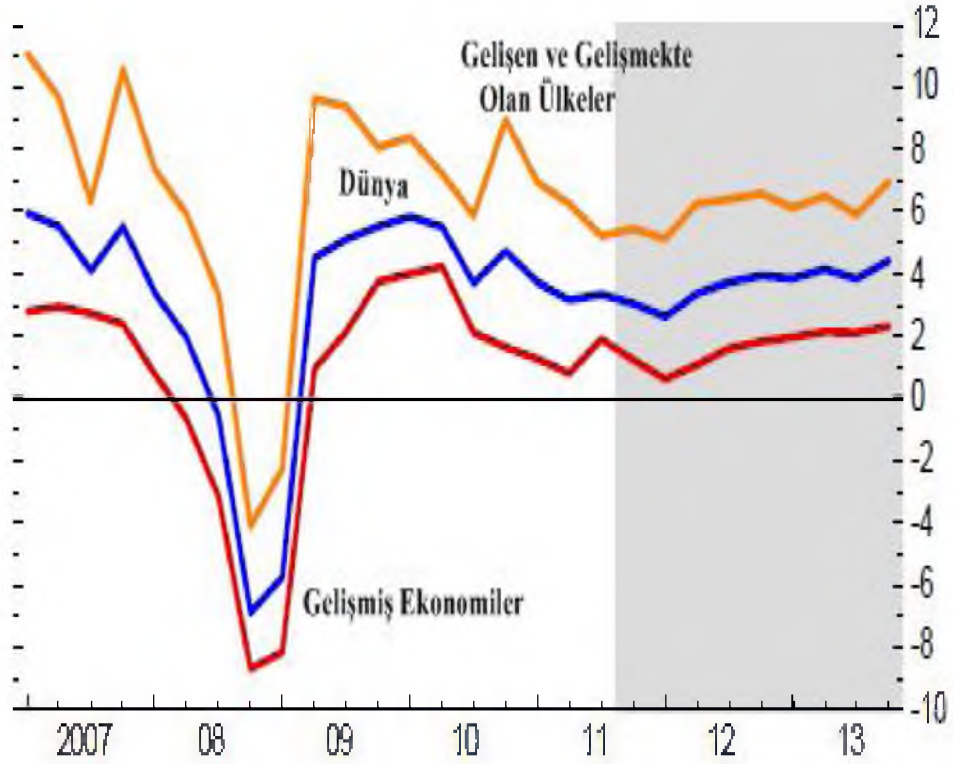

Kaynak: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, 2007

Ayrıca, tüm Afrika ülkelerinin yarısından çoğunun ihracat gelirlerinin önemli bir bölümü, maden ve tarım ürünü olsun, tek bir maddenin satışından

kaynaklanmaktadır. Petrol, kahve, kakao ve pamuk bu meyanda zikredilebilmektedir. Çok az sayıda ülke ihracat kalemlerini çeşitlendirebilmişlerdir. Bu ülkeler arasında, Zimbabwe, Güney Afrika Cumhuriyeti, Mauritius, Fas ve Tunus sayılabilmektedir (Hazar, 2003: 67).

Şekil 13: Küresel GSYİH Büyüme (Yüzde, Yıllıklandırılmış)

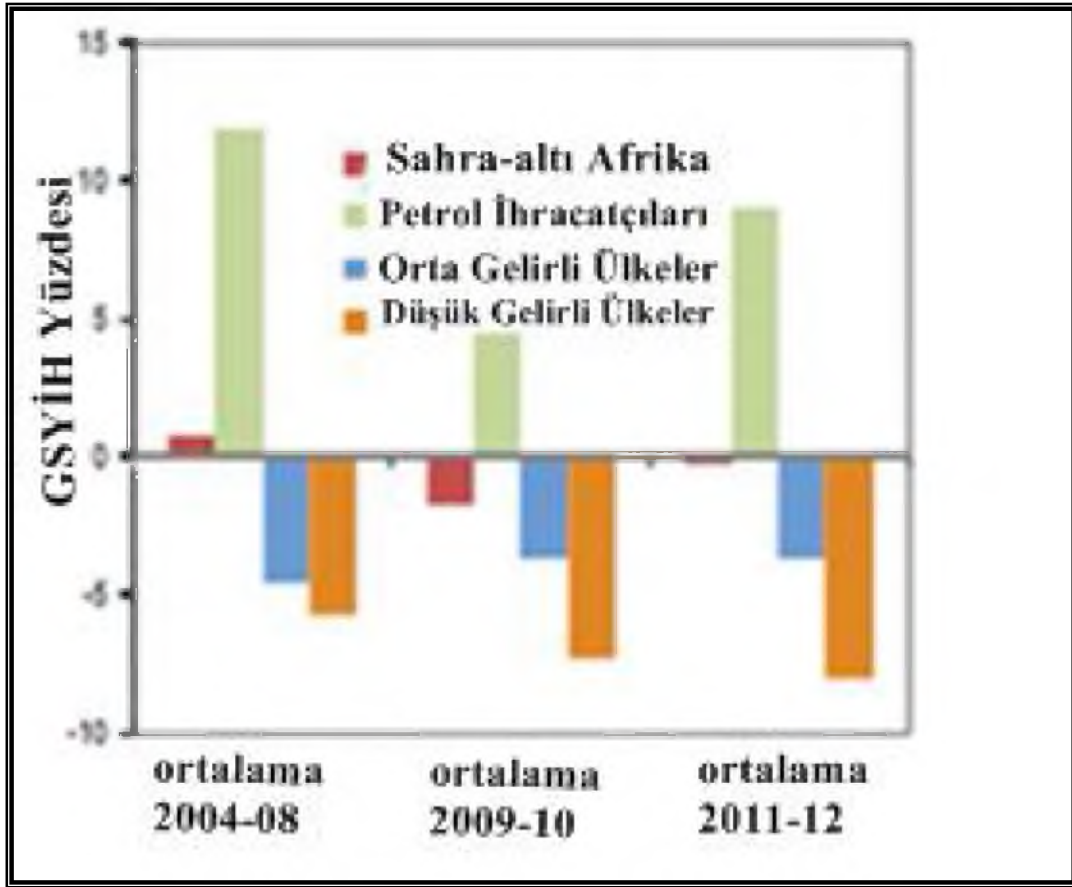

Kaynak: IMF, Dünya Ekonomik Görünümü; IMF, Afrika Bölümü Veritabanı ve IMF Tahminleri, 2011

Küresel mali kriz dünya ticaretinde olduğu gibi bölge içinde büyüme ve ihracatı etkilemiş, 2009 yılından bu yana emtia fiyatlarında dalgalanmalara neden olmuştur. Ancak bu yıl düşük gelirli ülkeler de ihraç edilen mal ve hizmetlerde bir hamle yaşanmaktadır. Kazananlar arasında yeni ülkeler yer almakta (Orta Afrika Cumhuriyeti, Eritre, Gine, Nijer), doğal kaynaklarda üretimin artırılması için çalışmalar yapılmaktadır. Bazı ülkelerde (Etiyopya, Kenya, Ruanda) daha yüksek katma değerli üretim ve yeni pazar arayışında bulunmaktadırlar. Çoğunlukla, ihracat artışı ithalat artışı ile ilişkilendirilmektedir. Bölgede ticaret tüm zamanların neredeyse en yüksek seviyesinde bulunmaktadır. Petrol üreticileri ve diğer emtia üreticilerinin son kazanımları ile ihracat fiyatları ithalat fiyatlarından daha hızlı büyüme ile karşı

karşıya. 2004–08 döneminde ticarete yaratılan gelirin daha çok petrol dışı emtia ihracatçılarına gitmesi, çok daha yüksek ithalata neden olmuştur (şekil 13). Sonuç olarak petrol ihracatçıları hem yükselen ticaret hacminden hem de daha fazla tasarruf eğilimden 2011–12 döneminde daha güçlü pozisyonlarda yararlanabilmektedir. Bu dönem petrol ihracatçıları için hem döviz rezervleri hem de mali dengeler için en ideal yer konumunda bulunmaktadır.

Şekil 14: Sahra-altı Afrika Dış Cari Hesap, 2004-2012

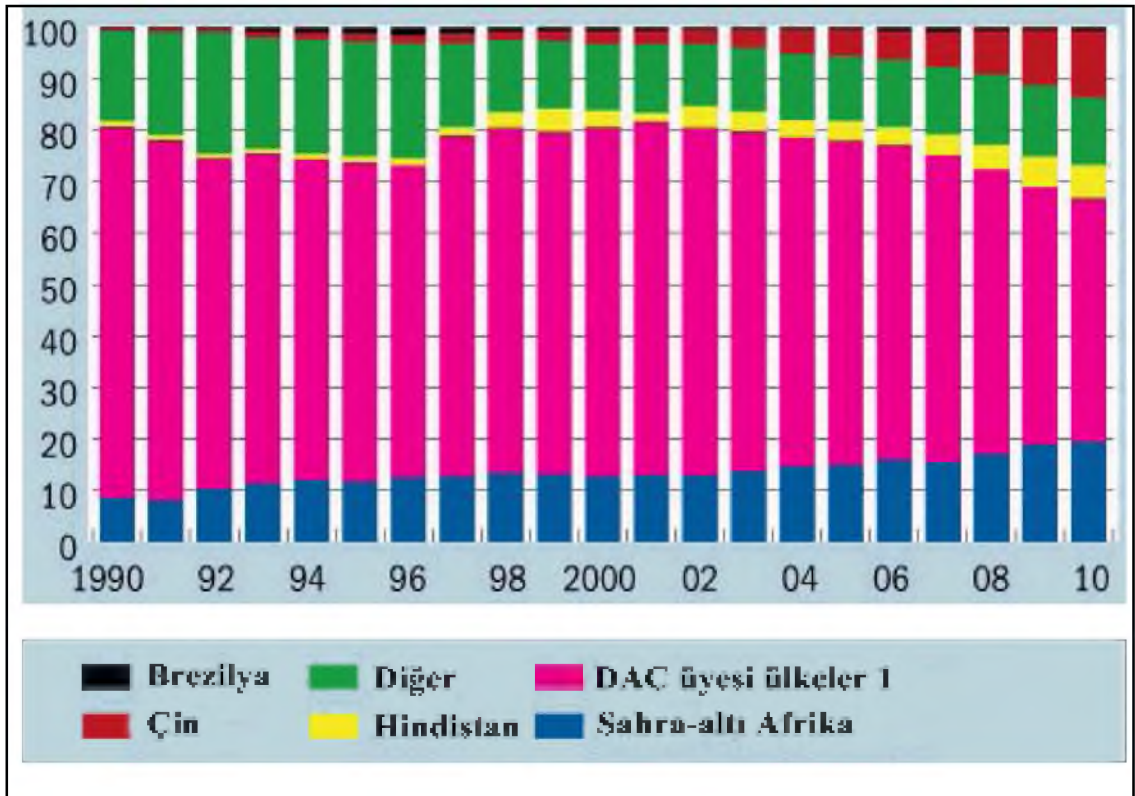
Kaynak: IMF, Dünya Ekonomik Görünümü; IMF, Afrika Bölümü Veritabanı ve IMF Tahminleri, 2011

Sahra-altı ülkelerinin ihracatının ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelere yönelik olması ve bu ülkelerde toparlanmanın istikrarsız ve yavaş gerçekleşmesi, ekonomilerin toparlanma döngüsünü sınırlamaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlarda ufak da olsa düşüş görülmekte, sonuç olarak tüm bu küresel ve bölgesel gelişmeler kendini Sahra-altı ülkeleri enflasyon oranlarında göstermektedir. Bugün kıtanın birçok ülkesinde enflasyon oranı iki haneli rakamlara ulaşmış durumda

bulunmaktadır. Özellikle Afrika Boynuzu ülkelerinde diğer ülkelere göre daha belirgin enflasyon artışı yaşanmaktadır. Sahra-altı Afrika genel olarak büyümekte, gelişmekte, kalkınma yolunda önemli adımlar atmakta ancak tüm bunları yaparken kronikleşen ekonomik problemlerinin önüne geçememekte, küresel ekonomideki olumsuzluklardan kendini koruyamamaktadır.

Sahra-altı Afrika geleneksel ticaret ortakları dışında diğer gelişmekte olan ülkelere de ihracata bulunmaktadır. Çin, Hindistan, diğer gelişmekte olan piyasalar ve küçük tarım ülkeleri bölgenin büyük doğal kaynak ihracatçıları ve önemli müşterilerini oluşturmaktadır. İhracat artışı bölge refahını olumlu etkilemektedir. Yeni doğal kaynak projelerinin birkaç ülkede 2012 yılında büyümeyi ve ihracatı artırabileceği düşünülmektedir.

Şekil 15: Yeni Müşteriler (Sahra-altı Afrika’da ihracat, yüzde toplam)

Kaynak: IMF, Ticaret İstatikleri Yönü, 2010

Not: DAC: OECD Kalkınma Yardımı Komitesi. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, İsviçre, İsveç, İspanya, Portekiz, Norveç dahil, Lüksemburg, Kore, Japonya, İtalya, İrlanda, Yunanistan, Almanya, Fransa, Finlandiya, Danimarka, Kanada, Belçika, Avusturya, ve Avustralya'nın olduğu Kalkınma Yardımları Komitesi Örgütü.

Petrol ihracatı birçok ekonomiler için ana kaynak olmuştur. Nijerya dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahip ve Afrika'nın en büyük petrol üreticisi konumunda bulunmaktadır. Son yirmi yıl içerisinde Sudan, Angola ve Ekvator Ginesi gibi ülkelerde petrol ihracatından yararlanmaktadır. Ancak ithalatın iyi bir tüketim düzeyine sahip ülkeleri sınırlıdır. Sahra-altı Afrika, hala günde 70 sent altında yaşayan insanlar bölgesi olarak anılmaktadır.

Doğal zenginliklerin çıkarılması ve dış pazarlara satışını içeren süreçte kıta insanı artı bir değer katmamaktadır. Ham olarak satılan bu ürünlerden elde edilen gelir de yine halk tabanına yayılmamaktadır. Dünyanın en zengin altın ve elmas rezervlerine sahip Güney Afrika'da örneğin Afrikalı halk birkaç dolar yevmiye karşılığı bu madenlerin çıkartılmasında hayatı pahasına çalışırken Yahudi tekelindeki bu madenler Avrupa'da işlenmekte ve Amerika'da pazarlanmaktadır. Kıta insanın artı değer katacağı gerçek anlamda sanayi ve hizmet üretimi gerçekleşmeden küresel ekonomik düzenin Afrika'ya biçtiği rol de değişmeyeceği varsayılmaktadır.

Sahra-altı Afrika'da ana ithalat malları aşağıdaki ürünlerden oluşmaktadır:

- Makine ve teçhizat
- Kimyasallar
- Petrol ürünleri
- Bilimsel aletler
- Gıda
- Makine ve ekipman

Bu malların ithalatı bölgede verimlilik, iyileştirme ve ülke kaynaklarını kullanmak için düzenli hale getirilmiştir. Vurgulanması gereken diğer bir önemli noktada kıta ülkeleri arasındaki büyüme hızlarının farklılık göstermesidir. Her ne kadar kıta geneli ortalamasına bakıldığında ekonomide artı bir büyüme yakalansa da bazı ülkeler eksi büyüme rakamları sergilemekte ya da ekonomik büyümeleri kıta ortalamasının altında seyretmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE SAHRA-ALTI AFRIKA ÜLKELERİ ARASINDAKİ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ İMKANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

1. TÜRKİYE VE DIŞA AÇILIM

Türkiye hem coğrafi bakımından, hem de beşeri ve ekonomik özelliklerinden dolayı önemli bir ülke konumunda bulunmaktadır. Kıtalar arasında bir kavşak ya da geçiş bölgesi konumunda olan Türkiye'nin topraklarının tarihsel göç yolları üzerinde olması, Türkiye ekonomisinin güçlü olması gerektiğinin nedenlerinden bazılarını oluşturmaktadır. Güç dengelerini her zaman gözetmek zorunda olan Türkiye, dışa açılım sürecinde ve dış politikalarında kendini göstermiş ve dışa açılımda her zaman ihtiyatlı olunması gereğini hissetmiştir. Bu durum dünyanın en sorunlu bölgelerinin kesişme noktasında olan Türkiye'nin aktif politika izlemesini zorunlu kılan bir ortam yaratmaktadır.

Türkiye'de ve dünyada ekonomik gelişmeler inanılmaz bir hızla devam etmektedir. Günümüzde gittikçe şiddetlenen rekabet ve dünyadaki artan ticaret hacmi ile birlikte, şirketler pazar paylarını artırmaya çalışmaktadır. Böylesine şiddetli bir rekabet ortamında ayakta kalmayı başarabilmek uluslararası alanda başarılı olmaya bağlı bulunmaktadır. Bu ortamdan en az zararla çıkmayı hedefleyen sanayileşmiş ve halen sanayileşmekte olan ülkeler ekonomik güvenliklerine fazlasıyla önem vermeye başlamışlardır. Ülkelerin konumları gerek küresel bazdaki organizasyonlarda (Dünya Ticaret Örgütü) yer almak ve gerekse bölgesel oluşumlara (Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği) katılmakla sürekli değişmektedir.

Günümüz dünyasında yaşanan belirsizlik ortamında hazırlıklı olmak ve belirsizlikleri ülke lehine çevirmek için, diğer ülkelerle dış ticaret ve sosyal, kültürel etkileşimde bulunmak mecburi hale gelmiştir. 1980'li yıllarda Türkiye, başlatılan yeniden yapılanma çalışmalarıyla dünyaya açılmaya çalışmıştır. 2000'li yıllarda dışa açılım konusunda, çevresinde meydana gelen gelişmelerden dolayı bir kaygı hissetmiştir. Süregelen dönem içerisinde bu belirsizlik ortamından kurtulup, yeni bir ivme yakalayıp ve toplum içindeki dinamikleri harekete geçirip, olaylara geniş bir açıdan bakma ve değerlendirme amacını taşımaktadır.

Türkiye, içerisinde yer aldığı gelişmekte olan ülkeler kategorisi değerlendirmesinde yabancı sermaye çekmede gerek nüfus bakımından, gerekse jeostratejik konum ve ekonomik büyüklük bakımından bulunduğu konuma uygun bir pay alamamıştır. Türkiye yabancı yatırımları çekmek için, büyük bir iç pazar, avantajlı bir coğrafi konum, uygun emek maliyeti ve geniş telekomünikasyon ağı gibi birçok avantaja sahip olmasına rağmen istediği sonuca ulaşamamıştır.

Türkiye, 2001 yılından başlayan reformları ile kamu bütçe dengesi, ekonomik büyüme ve enflasyon gibi makro ekonomik değişkenlerde önemli başarılar sağlamıştır. Makroekonomik anlamda küresel ekonomiye uyumu sağlayan yapısal reformlar, Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırımlar için cazip hale gelmesini sağlarken; finans alanında yapılan reformlar da Türkiye'nin küresel krizden hızlı bir şekilde çıkmasına yardım etmiştir.

Türkiye tarihi ve coğrafyası ile hem bölgesel hem de küresel bir güç olup, bu küresel aktör olma potansiyelini daha ileri taşıyıp, bölgesel güç konumunu evrensel bir niteliğe taşımayı amaçlamaktadır. Genç ve dinamik bir nüfusa, zengin doğal kaynaklara ve enerji kaynaklarını kontrol gücüne sahip olan Türkiye, şu anki ekonomik gelişmelere bakılarak, bu amaçlarına ulaşmakta başarılı olabileceği kanısına varılabilmektedir.

Günümüzde biraz geç kalınmış olsa da, Türkiye zorunlu olduğu dışa açılma çabalarında sonuç almaya başlamıştır. Ancak, dışa açılım belli bir tecrübe ve bilgi birikimi gerektirmekte ve Türkiye'nin henüz bu konuda yapması gereken faaliyetleri tam olarak gerçekleştirmediği düşünülmektedir. Tüm dünyada olduğu gibi dışa açılım sürecinde Türkiye'de Afrika kıtasının önemini kavramış olup, bu kıta ile ekonomik ilişkilere yönelmeye başlamıştır.

1980 sonrası tüm dünya ekonomileri etkisi altına alan, sonuçlarıyla hayatı her yönüyle etkileyen küreselleşme, ülkeleri dışa açık ekonomiye zorlayıp, diğer ülkelerle sosyal, kültürel bakımdan alış-veriş yapmaya mecbur kılmıştır. 1990'lı yıllardan sonra Türkiye kendi gücünü ve konumunu yeniden değerlendirmek zorunda kalmış ve çok seçenekli bir dış politikaya izlemeye başlamıştır. Bu kapsamda Türkiye Afrika'nın gücünün farkına varıp bu bölge ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir.

Türkiye'nin birkaç istisna dışında geleneksel olarak Afrika ile iyi ilişkileri bulunmaktadır. 1960'lı yıllarda Türkiye bağımsızlığına kavuşan bütün Afrika ülkelerini tanımış, 1970'li yıllarda Kuzey Afrika ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye başlamasıyla Afrika'yı tekrar hatırlamış, 1990'lar sonrasında ise Sahra Güneyi Afrika ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi ihtiyacı duymuştur. Türkiye, içinde bulunduğumuz dönemde gelişmesinin önündeki engelleri aşarak dışa açılma çabası içerisinde bulunmaktadır. Bu bağlamda yıllarca ihmal edilen bu kıtayı da yeniden keşfetmektedir (Alpar, 2007: 11).

2. TÜRKİYE VE SAHRA-ALTI AFRIKA ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ:

TARİHİ BAKIŞ

Devletlerin dış politikalarına uluslararası sistemdeki değişimleri yansıtmaya başlamalarıyla birlikte Soğuk Savaş dönemi sınırlamaları aşmaya başlanmış ve daha önce erişilemeyen coğrafyalar erişilir hale gelmiştir (Kasım, 2010).

Türkiye'nin Afrika'yla ilişkileri Osmanlı Devleti dönemine hatta daha da eski dönemlere uzanmaktadır. Afrika kıtası oldukça erken sayılacak bir dönemde, yani 9. yüzyılda Asya'dan gelen Türklerin yerleştikleri önemli bir kıta olmuştur (Kavas, 2006: 27).

1998 yılı Türk dış politikasının Afrika'ya açılımı öncesi Türkiye-Afrika ilişkileri Osmanlı dönemi, 1923 ve 1998 arası dönem ve 1998'den günümüze olmak üzere üç alanda incelenebilmektedir (Özkan ve Akgün, 2010: 530).

Orta Asya'dan beri sürekli olarak bir arayış içinde olan Türkler, yeni yerler keşfetme ve yerleşme düşüncesini tarih boyunca sürdürmüşlerdir. Asya'dan Avrupa ve Afrika'ya yayılan bu düşünce, Selçuklular döneminde Alanya, Antalya ve Sinop'un alınması ile Türklerin dış ticaretini geliştirmiş ve ileride Türkleri tüm Bizans'a ve dünyaya egemen duruma getiren koşulları yaratmıştır (Akgül, 2006: 758). Başlangıçta, göçebe yaşantısının sağladığı yenilenme ve canlılık yeni uygarlıklar çıkarmış, bu uygarlıklar bir şekilde yıkılmaya yüz tutunca, yeni bir göçebe fethinin doğurduğu canlılık, bir başka tarihi değişimin ana temasını oluşturmuştur (Sander, 1995: 37-38).

Osmanlı İmparatorluğu, Afrika'daki toprakların kazanılmasıyla 2.950.000 kilometre kare bir alana genişlemiştir. Bu kadar hızlı bir değişim bazı zorlukları da beraberinde getirmiştir (Akad, 1995: 77).

Osmanlı döneminde Afrika ile ilişkiler devletler düzeyinde güvenlik, ticaret, jeopolitik, din ve siyasi/ekonomik alanlarda gelişmiştir. Bunun yanı sıra sivil toplum açısından değerlendirildiğinde Osmanlılar, kıtada damgasını vurmuş olan sömürgecilik döneminin gecikmesini sağlamıştır denilebilmektedir.

Fatih'in Bizans İmparatorluğuna son vermesiyle başlayan genişleme sonucunda Osmanlı İmparatorluğu; Kuzey'de Kırım'a, doğuda Bağdat ve Basra'ya, güneyde Arabistan kıyılarına, Batıda Kuzey Afrika'ya ve Avrupa'ya kadar uzanmıştır. 16. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu; Orta Doğu'nun çoğunu, Kuzey Afrika'yı ve Balkanları kapsamaktadır. Bu dönemde İngiltere'nin nüfusu dört milyon civarındayken, Osmanlı topraklarında, yirmiden fazla millete mensup, elli milyondan fazla insan yaşamış bulunmaktaydı (Arı, 2004: 69).

1551-1556 yılları arasında Cezayir Beylerbeyi olan Salih Paşa'nın Sahra Çölü'nü geçmek istemesi de Osmanlıların ilk Sahra Altı Afrika deneyimini oluşturmuştur (İpek, 2010.)

Diğer yandan büyümeye başlayan Portekiz egemenliğini engellemek için düzenlenen Doğu Afrika deniz yolculukları Eritre, Cibuti, Somali ve Etiyopya'yı Osmanlı egemenliği altına sokarken Habeş Vilayeti'nin de kurulmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Osmanlılar, İspanyol yayılcılığına karşı olarak Cezayir'in, Tunus'un ve Trablusgarp'ın desteklerini de almıştır. Böylece ilk Osmanlı etkileri, 16. yüzyılda Kuzey Afrika'da görülmüştür (Hazar, 2008: 21).

Tarihsel açıdan karşılıklı ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun sömürgeci bir geleneğe sahip olmaması ve Afrika kıtasındaki ülkelerin bağımsızlık süreçlerine vermiş olduğu destek nedeniyle, Türkiye'ye yönelik yaklaşımlarının da olumlu yönde olmasını beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin Müslüman bir ülke olması, Müslüman Afrikalıların, Türkiye'ye sempati duymasına, aynı zamanda laik devlet yapısından ötürü de Afrikalı Hıristiyanların olumlu duygular beslemesine neden olmaktadır (Tepebaş, 2007).

Türkiye'nin Afrika politikası ve Afrika'ya ilgisi Türk dış politikası açısından yeni konuma ulaşmıştır. Zengin doğal kaynaklara sahip olan Afrika kıtası geçmişte olduğu gibi bu günde tüm dünyanın dikkatini çekmektedir. 2008 yılında Türkiye'nin gelecek birkaç yıl içerisinde Afrika'da 15 yeni büyükelçilik açılacağını ilan etmesi Afrika politikasına yeni bir ivme kazandırmış bulunmaktadır. Beklenti ve öngörülerin aksine Türk dış politikası 21.yüzyılda Afrika'ya yönelik olarak çok ciddi bir değişim ve dönüşüm göstermiştir. 2008 yılında Türkiye, 18–21 Ağustos tarihleri arasında İstanbul'da 50 Afrika ülkesinden temsilcilerin katılımıyla ilk Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesine ev sahipliği yapmış bulunmaktadır. Türkiye, Afrika genelinde 23 konsolosluga ve 8 tanesi 2009 yılında açılmış olmak üzere 20 büyükelçiliğe sahip bulunmaktadır.

Afrika ülkeleriyle siyasi, askeri, kültürel ve ekonomik ilişkilerimize bir ivme kazandırmak amacıyla 1998 yılında Afrika'ya Açılım Eylem Planı oluşturulmuştur. 2003 yılı başında, "Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi" hazırlanmıştır ve 2005 yılında Türk Hükümeti tarafından "Afrika Yılı" ilan edilmiştir. Bu yapılan çalışmalara neticesinde, karşılıklı üst düzey ziyaretler, yeni ekonomik ve ticari anlaşmaların akdi ve karşılıklı ticaret heyeti ziyaretleri teşvik edilmeye çalışılmış, Afrika'yla ilişkilerde yeni bir hız ve içerik kazandırılması amaçlanmıştır.

1990'lı yılların sonlarından itibaren kıtaya yönelik ilginin yeniden arttığını gözlemek mümkün bulunmaktadır. Böylece üretilen çeşitli hammaddeler, bazı bölge ülkelerinde bulunan zengin petrol ve maden yatakları, Sahra-altı Afrika'nın stratejik öneminin artmasını sağlamaktadır. Bunun doğal bir neticesi olarak Sahra-altı Afrika, başta son dönemdeki atılımı göz önünde bulundurulduğunda Çin Halk Cumhuriyeti olmak üzere ABD, AB, Rusya, Japonya ve Hindistan gibi birçok ülkenin ilgi alanı haline gelmiştir (Tepebaş, 2007).

2005 yılının Ağustos ayında 49 Afrika ülkesiyle birlikte aralarında BM, Afrika Kalkınma Bankası ve Arap Ligi'nin de bulunduğu 11 uluslararası ve bölgesel örgüt temsilcisinin (10) katılımıyla İstanbul'da gerçekleştirilen Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi ise 1998'den beri sürdürülmeye çalışılan Afrika'ya Açılım Eylem Planı'nın somut sonuçlarını almada önemli bir adım oluşturmaktadır.

Türkiye'nin Sahra-altı Afrika kıtasını daha iyi tanıması ve uluslararası alanda bu bölgenin ülkelerine destek sağlaması, hedeflerini gerçekleştirmesine ve ekonomik kalkınmasına büyük katkı sağlayacağı gibi Afrika ülkelerinin sürdürdüğü kalkınma çabalarına da yardımcı olacağı düşünülmektedir. Türkiye, 12 Nisan 2005 tarihinde Afrika Birliği'nde (AfB) gözlemci ülke statüsünü kazanmıştır. Türkiye'nin 5 Mayıs 2005 tarihinde ise Addis Ababa Büyükelçiliği AfB nezdinde akreditasyonu gerçekleştirilmiş bulunmaktadır. Ocak 2008'de Addis Ababa'da yapılan 10'uncu AfB Zirvesi'nde alınan kararda, Türkiye'nin AfB'nin stratejik ortaklarından biri olduğu teyit edilmiştir.

Türkiye'nin Afrika Kalkınma Bankası (AfKB) ve Afrika Kalkınma Fonu üyeliği için 2008 Şubat ayında yaptığı başvuru 14-15 Mayıs 2008 tarihlerindeki Guvernörler Toplantısı'nda onaylanmıştır. Türkiye, böylece, AfKB'nin bölge dışı 25. üyesi konumunu kazanmıştır.

Türkiye ve Afrika ülkelerinin ilişkilerinin içinde bulunduğu aşamanın değerlendirilmesi ve ilişkileri daha da geliştirecek ilave yol ve yöntemlerin belirlenmesi amacıyla 18-21 Ağustos 2008 tarihlerinde İstanbul'da Birinci Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi düzenlenmiştir. Türkiye ile tüm Afrika ülkeleri arasında kurulmaya çalışılan sürdürülebilir işbirliği mekanizmasının önemli bir kilometre taşı olarak Birinci Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi görülmektedir. Bu zirvede hükümetler arası işbirliği, ticaret ve yatırım, tarım, kırsal kalkınma, su kaynakları yönetimi, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ'ler), sağlık, barış ve güvenlik, enerji, ulaşım ve telekomünikasyon, kültür ve eğitim, medya ve iletişim, öncelikli işbirliği alanları olarak kabul edilmiştir.

Sahra altı Afrika ülkelerinde ekonomik gelişmelerde ve demokratikleşme yolunda ki olumlu gelişmelere rağmen önünde kat edilmesi gereken bir hayli mesafe bulunmaktadır. Bu olumlu gelişmelerin bu bölge için umut verici bir gerçek olduğu da göz ardı edilmemektedir. Buna karşın, siyasi ve ekonomik sorunlar, ülkedeki sosyal sorunlardaki artışı beraberinde getirmektedir.

Sahra-altı Afrika ülkeleriyle ilişkilerin güçlendirilmesi amacı ve bölgeye yönelik hedefler, bu ülkelerdeki mevcut temsilciliklerin sayısının artırılması kararı verilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin Afrika'da 20, Sahra-altı

Afrika da ise 15 yeni büyükelçiliği bulunmaktadır. Büyükelçilik açılması kararı alınmış ancak henüz ataması yapılmamış bulunan Gine, Moritanya, Nijer, Çad, Burkina Faso, Zambiya ve Mozambik'teki Büyükelçiliklerinin açılmasıyla da toplam Büyükelçilik sayısı 27'ye ulaşmış olacaktır.

Şekil 16: Afrika 'daki temsilciliklerimiz

Kaynak: www.ülkemasaları.com

Türkiye, Afrika'daki Büyükelçiliklerinin toplam sayısının 30'a çıkartılmasını öngörmektedir. Türkiye ile Afrika arasındaki bu olumlu hava neticesinde ise, Etiyopya, Senegal (2006), Somali (2008) ve Gambiya (2010) Ankara'da Büyükelçilik açmış bulunmaktadır. Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Kenya'nın da Ankara'da Büyükelçilik açma çalışmaları sürmektedir.

Türkiye, BM Güvenlik Konseyi üyeliğinin de verdiği imkanlarla Afrika'da barış, istikrar ve kalkınmaya önem vermekte, hatta katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Türkiye, Afrika'da halen görev yapan sekiz BM Misyonundan altısına personel ve

mali katkı da bulunmaktadır. Tarım, sağlık, eğitim konularında da yardımda bulunacağını açıklamıştır.

3. SAHRA-ALTI AFRİKA-TÜRKİYE TİCARİ İLİŞKİLERİ

Yeni Dünya düzeni içinde Afrika'ya açılmanın bir zaruret olduğu Türk hükümetleri tarafından yıllardır söylenegelmişse de buna dair güçlü bir altyapı oluşturulamamış ve yeterli eleman bulunup görevlendirilmemiştir. Bu yüzden de yabancı uzmanların ve onların çalıştığı kurumların yaptığı çalışmalardan istifade edilmesi bir zaruret halini almıştır (Tepebaş ve Kavas, 2006).

. Yüz yıllık sömürge dönemi 1960 ve 70'li yıllardaki anti-sömürgeci hareketlerle sona ermiştir. Daha sonra kıtanın 30 yıl süren, açlıklar ve iç savaşlar haricinde unutulmuş dönemi başlamıştır. Çin ve Hindistan'ın yüksek büyüme hızlarını sürdürmek için Afrika'nın bakir kaynaklarına ihtiyaç duymalarına kadar devam etmiştir. Türkiye'nin Afrika'yı keşif tarihi ise çok daha yeni; bu kıtaya yönelik hareket hükümetin 2005 yılını Afrika yılı ilan etmesinin ardından başlamıştır. Ardından Dış Ticaret Müsteşarlığı, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği(TOBB) ve Türkiye İşadamları ve Sanayicileri Konfederasyonu (TUSKON) gibi birliklerin de teşvikiyle ilişkiler hızla ilerledi. Çalışmalar özellikle geçtiğimiz yıl meyvelerini vermeye başladı ve Türkiye Afrika ile ticari ilişkilerinde ilk kez ihracat rakamıyla ithalatı geride bıraktı. Geçtiğimiz yıl kuzey Afrika'ya yapılan ihracat yüzde 45,2 Sahra altı Afrika'ya yapılan ihracat ise yüzde 65 oranında artmış bulunmaktadır. Bu rakamlar gösteriyor ki, Türk ihracatçısının yeni rotalarından biri artık Sahra altı Afrika olmaktadır (11).

Türkiye bütün ülkelerle olduğu gibi Afrika ülkeleriyle de ticari ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek çabası içinde bulunmaktadır. Genel bir değerlendirme yapıldığında, Afrika'daki birçok ülkede ekonomik açıdan yapısal problemlerin bulunduğu, ayrıca siyasi meseleler nedeniyle bu ülkelerin ekonomiye yeterince ağırlık veremedikleri, yatırımlarının yetersiz kaldığı, buna bağlı olarak ödeme güçlüklerinin bulunduğu ve ithalatlarının kısıtlı kaldığı gözlenmektedir.

Türkiye ve Afrika ilişkileri 90'lı yılların sonlarından itibaren ciddi bir dönüşüm yaşarken, 1998 yılında kabul edilen Afrika'ya Açılım Eylem Planı, genel

olarak Afrika ülkeleriyle karşılıklı üst düzey ziyaretlerinin gerçekleştirilmesini, uluslararası ve bölgesel kuruluşlar nezdinde ele almış bulunmaktadır. Bu plan Afrika ülkeleriyle temasların arttırılmasını, insani yardımların gerçekleştirilmesini, Türkiye'nin kıtadaki diplomatik temsilciliklerini sayısını arttırılmasını ekonomik, teknik, bilimsel işbirliği ve ticaret anlaşmalarının imzalanmasını ve Türkiye'nin her alanda Afrika kıtası ile yakınlaştırılması amaçlanmaktadır.

Türkiye, Afrika ile ilişkilerinde öncelikli olarak ekonomik kalkınmaya önem vermiştir. Özellikle TİKA, Etiyopya, Sudan ve Senegal'de bulunan üç ofisi aracılığıyla bu konuda önemli bir rol oynamaktadır. TİKA ayrıca bu ofisler aracılığıyla Afrika'da 37 ülkede faaliyet göstermekte ve özellikle de ekonomik kalkınma projelerini desteklemektedir. Örneğin 2008 yılında TİKA Afrika'da tarımsal gelişmeye yardımcı olmak amacıyla Afrika Tarımsal Kalkınma Programı'nın başlatmış olup bu çerçevede Burkina Faso, Cibuti, Etiyopya, Gine, Gine Bissau, Mali, Senegal, Komor, Madagaskar, Tanzania, Kenya, Ruanda ve Uganda'nın da dâhil olduğu 13 ülkede projeler yürütmektedir (Özkan, 2008).

Türkiye, 2003 yılında Afrika ile Ekonomik ve Ticari İlişkilerimizi Güçlendirme Stratejisi'ni uygulamaya koyarken, 2005 yılının ise Türkiye'de Afrika yılı olarak ilan etmesi ve yine aynı yıl Türkiye'nin Afrika Birliği'nin olağan zirvelerine gözlemci üye statüsünde katılmaya başlaması Türkiye ile Afrika arasında olumlu gelişmelere neden olmuştur. Ayrıca 2008'in Ocak ayında Türkiye'nin Afrika birliği tarafından stratejik ortak ilan edilmesi Türkiye ile Afrika arasındaki ilişkilerinin yapı taşlarını oluşturmuştur.

Tablo 23: Türkiye – Afrika Dış Ticareti (Milyon dolar)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
İhracat	1.086	1.469	1.946	3.212	2.734	2.257	3.633
Sahra altı							
İthalat	1.835	2.526	3.167	2.503	2.158	2.107	3.425

Kuzey Afrika	İhracat	2.544	3.095	4.029	5.850	7.445	7.040	6.701
	İthalat	4.212	4.878	3.616	5.267	3.541	4.304	3.342

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı EBİM Kayıtları

Sahra-altı Afrika ile Türkiye dış ticareti geçmiş yıllara göre artış eğilimi göstermektedir. Sahra-altı Afrika ülkeleriyle ticari ve ekonomik ilişkilerimizin kritik dönemlerde azalsa bile devam etmiş olması oldukça dikkat çekici bulunmaktadır. Sahra-altı Afrika’da istikrar sağlanabildiği ölçüde, bölgedeki ülkelerin kaynaklarını ekonomiye kaydırabilecekleri ve bunun Türkiye ile ticari ve ekonomik ilişkilerine olumlu biçimde yansıtacağı düşünülmektedir. Ancak mevcut şartlarda dahi, gerekli hukuki altyapının oluşturulması ve özel sektörümüzün daha etkin bir şekilde bu ülkelerle bağlantı kurmasıyla ticari ilişkilerimizin daha ileriye götürülebileceğine inanılmaktadır.

Tablo 24: Türkiye’nin Afrika ile Dış Ticaret Payı

Türkiye’nin Payı (2009, %)	
Kuzey Afrika	4,8
Sahra altı Afrika	0,8
Afrika	2,5
Dünya	0,8

Kaynak: www.igeme.gov.tr

Türkiye’nin Afrika ülkeleriyle ekonomik ilişkileri ve ticaret hacmi son yıllarda önemli gelişmeler göstermiştir. Sahra-altı Afrika ülkeleriyle 2000 yılında 742 milyon ABD Doları olan ticaret hacmi, 2005 yılında 3, 2008 yılında da 5,7

milyar ABD Doları'na ulaşmış bulunmaktadır. 2009 yılında ise küresel ekonomik krizin etkisiyle ticaret hacmi 4,88 milyar ABD Dolarında kalmıştır.

2000 yılında Türkiye'nin Afrika'ya ihracatı 1,2 milyar dolar seviyesinde (toplam ihracat içindeki payı %4,9) ve Afrika'dan ithalatı ise 2,4 milyar dolar seviyesinde seyretmiştir (toplam ithalat içindeki payı %4,9). Türkiye-Afrika toplam dış ticaret hacmi 3,6 milyar dolara ulaşırken aynı yıl dış ticaret dengesinde Türkiye 1,2 milyar dolar açık vermiş. 2009 yılında ise global krize rağmen Türkiye'nin Afrika ülkelerine ihracatının 10 milyar dolar seviyesini geçtiğini görülmektedir. Bu rakam Türkiye'nin 2009 toplam ihracatının %10'una tekabül etmektedir. Aynı yıl içinde Afrika'dan yapılan ithalatın 6 milyar dolar seviyesinde seyrettiği görülmektedir. Bu da Türkiye'nin 2009 toplam ithalatının %4'üne denk düşmektedir. Böylelikle Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki dış ticaret hacminin 2009 yılında 16 milyar dolar seviyesine ulaştığını ve en önemlisi de Türkiye'nin Afrika ile dış ticaret dengesinde artıya geçtiği görülmektedir (Orakçı, 2010).

Tablo 25: Bazı Sahra altı Afrika Ülkeleri İle Dış Ticaretimiz (Milyon \$)

	Ülkenin Dış Ticareti (milyon \$)				Türkiye'nin Ülke ile Ticareti (milyon \$)			
	İthalat		İhracat		TR İthalatı		TR İhracatı	
	2008	2009	2008	2009	2009	2010	2009	2010
G. Afrika C.	87.593	63.766	73.966	53.864	867	369	1.103	890
Nijerya	28.194	33.906	81.821	49.937	258	251	605	603
Angola	20.291	16.009	67.412	39.229	152	110	152	137
Kenya	11.128	10.202	5.001	4.463	71	86	6	13
Sudan	16.417	8.590	9.501	9.080	248	228	245	228
Gana	8.536	8.149	3.810	3.276	73	96	102	194

Etiyopya	8.680	7.974	1.602	1.618	229	175	35	41
Tanzanya	8.088	6.531	3.121	2.982	55	89	11	14
Senegal	6.528	4.713	2.170	2.017	95	83	95	83
SAHRA-ALTI AFRİKA	195.455	159.840	248.404	166.466	2.048	1.487	2.354	2.203

Kaynak: www.igeme.gov.tr

Sahra-altı ülkeleri içinde bağımsızlığını ilk kazanan ülke olan Gana, 24 milyon nüfusa sahip ve başkanlık sistemiyle yönetilmektedir. Kişi başına geliri, 2009 yılında cari fiyatlarla 671 dolar seviyesini görmüştür. Kakao, altın, kereste, boksit, alüminyum, manganez cevheri ve elmas önemli ihraç kalemlerini oluşturmaktadır.

1960'ta bağımsızlığını kazanan Gabon'un, 1,5 milyon nüfusu bulunmaktadır. Yönetim biçimi başkanlık sistemi, resmî dili Fransızca, kişi başına gelir IMF tahminlerine göre 8950 dolar (2010) olmaktadır. Yer altı zenginliklerinden elde edilen gelire kişi başına gelir yüksek görünmekle birlikte, bunun tabana pek yansımadağı görülmektedir. Ülkenin yüzde 75-85'i kereste üretimine müsait sık ormanlarla kaplı bulunmaktadır. Petrol, kereste ve manganez en önemli ihraç ürünlerini oluşturmaktadır. Türkiye'nin bu ülkeye yaptığı ihracat, geçen yıl 18,7 milyon dolar seviyesinde bulunmaktadır. İthalat ise 5 milyon dolar seviyesinde bulunmaktadır. Afrika'nın orta-batı kıyılarında yer alan bu ülkeler sömürge kalıntısı ekonomik yapıdan kurtulmak, halkın refahını artırabilmek için gayret sarf etmektedirler. Ancak bu konuda işbirliği yapabilecekleri, ortaklık kurabilecekleri ülkeler konusunda tereddütlerde bulunmaktadır. Bunun en önemli sebebini de acı sömürge tecrübesi oluşturmaktadır (Dikbaş, 2011).

Türkiye ile Mozambik ticaret hacmi 2010 yılında 90 milyon dolar seviyesindeyken, bu rakam 2011 yılında 173 milyon dolar seviyesine yükselmiş bulunmaktadır. Türkiye'nin rafine edilmiş petrol ürünleri, demir veya çelikten filmaşın, çubuk ve profiller ve buğday ve mahlut unu, bulgur, irmik ve pellet başlıca ihracat ürünlerini oluştururken, mineral yakıtlar ve tütün başlıca ithalat kalemlerini

oluşturmaktadır. Ülke özellikle tarım, balıkçılık ve balık yetiştiriciliği, sanayi, kamu altyapı çalışmaları, mineral kaynaklar ve enerji alanlarında önemli yatırım fırsatları sunmaktadır. Madencilik sektörü, doğal gaz, altın, taş kömürü, titanyum, ilmentin, zirkon, rutil, tantalit, mermer ve değerli taşların sondajı, çıkartma, işleme ve kullanımı konusunda önemli yatırım fırsatlarına sahip bulunmaktadır.

Türkiye ile Zambiya ticaret hacmi 2010 yılında 14 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiş, 2011 yılında 119 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. Türkiye'nin sentetik ve suni devamsız lifler, halılar ve diğer yer kaplamaları başlıca ihracat ürünlerini oluştururken, bakır veya bakırdan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb. ve yaprak tütün ve tütün döküntüleri başlıca ithalat kalemlerini oluşturmaktadır. Zambiya, Dünya Bankası tarafından hazırlanan iş yapma kolaylığı sıralamasında Sahra altı Afrika ülkeleri arasında 7. sırada yer almaktadır. Ülke ekonomisi bakır madenciliğine dayanmakta olup, Zambiya hükümeti bu bağımlılığı azaltmak için tarım, hayvancılık, değerli taş madenciliği ve su gücüne yönelik yapılacak yatırımlara destek ve teşvikler sağlamakta ve bakır dışındaki geniş Zambiya kaynaklarını kullanmaya çalışmaktadır. Ülkenin GSYİH'na en fazla katkıda bulunan sektörler, tarım, madencilik, inşaat ve imalat sanayi oluşturmaktadır. Madencilik sektörü, bakır üretimi dışında kobalt, kurşun ve çinkonun yanı sıra altın, uranyum, nikel, demir ve manganez üretimi de yapmaktadır.

Bostvana, Dünya Bankası tarafından hazırlanan iş yapma kolaylığı sıralamasında Sahra altı Afrika ülkeleri arasında 4. sırada yer almaktadır. Türkiye ile Bostvana ticaret hacmi 2010 yılında 615 bin dolar seviyesindeyken bu rakam 2011 yılında 1.2 milyon dolar seviyesine ulaşmış bulunmaktadır. Türkiye'nin ekmekçilik, pastacılık ürünleri ve makarna ve tarımsal makineler (traktörler hariç), aksam ve parçaları başlıca ihracat kalemlerini oluştururken, büro ve bilgi işlem makineleri aksam ve parçaları tek ithalat kalemini oluşturmaktadır.

Türkiye ile Moritus arasındaki ticari ilişkiler çok büyük boyutlarda olmamakla birlikte genel olarak artan bir eğilim göstermektedir. Bu eğilim dünya genelinde yaşanan finansal krizin etkisiyle 2009 yılında negatife dönmüş ancak 2010 yılında ibre tekrar pozitifte dönmüştür. Türkiye ile Moritus arasında 9 Eylül 2011'de Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmış olup bürokratik işlemlerin 2012 yılı

sonuna kadar tamamlanarak yürürlüğe girmesi beklenmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin gelecek dönemde Moritus'a ihracatında büyük artış görüleceği tahmin edilmektedir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2010 yılında 29 milyon dolar seviyesinden 2011 yılında 51 milyon dolar seviyesine yükselmiş bulunmaktadır. Türkiye'nin başlıca ihracat kalemleri buğday unu, demir-çelik ürünleri, kablolar, tedavide kullanılan ilaçlar, unlu mamuller, karesiz pamuk, elektrikli su ısıtıcıları, dış lastikler (otomotiv) ve çamaşır makineleri şeklindeyken, başlıca ithalat kalemlerini, pamuk, pamuk ipliği ve örme giyim eşyası ve aksesuarları oluşturmaktadır.

Türkiye ile Madagaskar arasında 27 Temmuz 2005 tarihinde Antananarivo'da imzalanmış bir Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması bulunmaktadır. İki ülke ticaret hacmi 2010 yılında 29 milyon dolar seviyesindeyken 2011 yılında 54 milyon dolar seviyesine yükselmiş bulunmaktadır. Buğday unu, demir çelik ürünleri, makarna, tuvalet kâğıdı, kâğıt havlu, mayalar, izole edilmiş tel ve kablolar, margarin, sabun, kauçuktan dış lastikler, kara taşıtları aksam ve parçaları bu ülkeye ihraç edilen başlıca ürünler arasında yer almaktadır. Kuru baklagiller, kakao, tekstil, deri ve kösele, karanfıl ve vanilya bu ülkeden ithal edilen başlıca ürünler arasında yer almaktadır.

Bunlara ek olarak, kamu kesimi ve işadamlarının karşılıklı ziyaretlerinin yanı sıra, uzman ve bilgi değişimi yoluyla işbirliği imkânlarının araştırılmasının da ikili ticari ve ekonomik ilişkilere ivme kazandıracığı değerlendirilmektedir.

Tablo 26: Yıllara Göre Sahra-altı Afrika Ülkeleri İle Türkiye'nin Dış Ticareti (1.000 Dolar)

YIL	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	HACİM
1997	253.712	384.818	-131.106	638.530
1998	316.896	265.183	51.713	582.079
1999	313.269	283.462	29.807	596.731
2000	285.324	457.101	-171.777	742.425

2001	371.236	704.000	-332.764	1.075.236
2002	430.060	558.077	-128.017	988.137
2003	554.243	819.763	-265.520	1.374.006
2004	764.790	1.589.144	-824.354	2.353.934
2005	1.086.849	1.835.098	-748.249	2.921.947
2006	1.468.420	2.510.771	-1.042.351	3.979.191
2007	1.947.045	3.167.890	-1.220.845	5.114.935
2008	3.212.234	2.502.789	709.445	5.715.023
2009	2.735.200	2.157.567	577.633	4.892.767
2010	2.258.345	2.107.785	150.560	4.366.130
2011	3.632.987	3.424.654	208.333	7.057.641

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr

Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ile ticareti giderek artan bir seyir izlemektedir. 1998 ve 1999 yılları dışında bu ülkelerle olan ticareti hep Türkiye aleyhine açık vermiş bulunmaktadır. 2006 yılında 1,4 milyar \$'lık ihracat gerçekleşmişken, söz konusu ülkelere 2,5 milyar \$'lık ithalat yapılmış bulunmaktadır. Bu durumda 1 milyar \$'lık bir açık söz konusu olmaktadır. Bu ülkelerle yapmış olduğu ihracat ürünleri arasında büyük ağırlık hafif yağlar ve müstahzarlar, motorlu taşıt, köşeli çubuklar, buğday unu, canlı mayalar, demir, traktör, makarna, gemi, hijyenik havlular, çimento v.s. gelmektedir. (Bkz: Ek:1) Sahra-altı Afrika ülkeleri ile ticaretin gelişmesinin, Türk firmalarının Orta Asya ve Afrika pazarlarıyla Körfez bölgesine giriş imkânını artıracak hesaplanmaktadır. Bu çerçevede diğer ülkelerle işbirliği yapılarak, ortak girişimlere gidilmesi, fuarlara katılması, Türk ihracat ürünleri sergilerinin düzenlenmesi, KOBİ ziyaretlerinin artarak devam etmesi, ayrıca çok taraflı ve bölgesel işbirliği oluşumları içerisindeki ortak çabaların sürdürülmesi önem arz etmektedir.

Türkiye'nin bu ülkelerle ticaret hacminin potansiyelin altında olmasının başlıca nedenleri, ihraç ürünlerinin Sahra-altı Afrika pazarlarında yeterince tanıtılmaması, ulaşım güçlükleri ve bu nedenlerle işadamlarımızın bu pazarlara yeterince ilgi duymamaları olarak kabul edilmektedir.

Türkiye açısından ekonomik işbirliği gerekliliğini gözden geçirildiğinde, bu Kuzey Afrika ülkeleri için de çok önemli bir konumda bulunmaktadır. Yapılan araştırmalara göre “Türk kobilerinin ürettiği malların fiyatı Avrupalıların Afrika’ya sunduğu malların yarısı kadar olduğu kabul edilmektedir (12). Kuzey Afrika ülkelerine göre sunulan bu fiyatların Sahra-altı Afrika’da da ticareti olumlu etkileyebileceği düşünülmektedir. Türk yatırımcılarının riskli bölgelerde batılılardan daha kolay yatırım yapabilmeleri de ayrı bir avantaj olarak değerlendirilmektedir.

Kuzey Afrika ülkelerinin önemli bir özelliği de Afrika’nın diğer ülkeleriyle var olan çeşitli serbest ticaret anlaşmalarıyla ürünlerimiz için birer ticaret kapısı gibi işlev görmeleri olarak değerlendirilmektedir. Örnek olarak Mısır 19 Afrika ülkesine gümrüksüz ihracat yapabilmektedir (Dümrol, 2005:177).

Ekonomik açıdan bakıldığında, Sahra-altı Afrika kıtası büyüyen Türk ekonomisi için önemli bir pazar niteliğini taşımaktadır. Bazı Afrika ülkelerinin petrol ihracatçısı konumuna gelmesi, bu ülkelerin ekonomik anlamda daha da gelişmesi, dolayısıyla söz konusu ülkelerle ticaretin gelişeceğine dair beklentileri artırmaktadır. Ekonomik ticaretin, gelişmesinin bir sonucu olarak kurulan Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ile Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazar (COMESA) gibi örgütlerin ve bu ülkelerin ve bu örgütlere üye olan ülkelerin arasında gümrük vergilerinin azaltılmasının Afrika ülkelerini özellikle Türkiye’nin özel sektörü yönünden daha cazip hale geleceği öngörülmektedir.

4. SAHRA-ALTI AFRİKA’DAKİ EKONOMİK FIRSATLAR

Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni durum Türkiye’nin dış siyasetinde çok önemli bir açılım fırsatını da beraberinde getirmiş, “Soğuk Savaş” sonrası dünyanın değişen siyasal dengeleri içerisinde Türkiye, tarihi ve kültürel bağlarının bulunduğu bölgeleri tekrar hatırlamaya başlamıştır. Bu kapsamda

Türkiye'nin ilişkilerini geliştirmeye başladığı bölgelerden birisi de Afrika kıtası olmaktadır (Alpar, 2007: 5).

Sahra-altı Afrika birçok ekonomik gelişme göstermiş olmasının yanında günümüz dünyasında birçok ülke için fırsatlar bölgesi olarak da nitelendirilmektedir. Bu gelişmeler yanında Türkiye'nin ekonomik göstergeleri, her geçen gün Sahra-altı Afrika'da etkinliğini arttıran Çin ve Hindistan gibi küresel güçlerle kıyaslandığında ise görece düşük kalmaktadır. Buna rağmen küresel vizyonu gittikçe güçlenen Türkiye, Sahra-altı Afrika'daki varlığını eskiye nazaran daha güçlü hissettirmektedir. Sadece ekonomik faaliyetler değil Afrika'da açılan yeni Büyükelçilikler, TİKA ofisleri, THY seferleri ve Sivil Toplum Kuruluşlarının başarılı çalışmaları da şüphesiz bu etkinin oluşumunda ciddi rol oynadığı savunulmaktadır. Sahra-altı Afrika'nın önümüzdeki dönemde artacak önemi düşünüldüğünde Türkiye'nin bu bölgede her alanda etkinleşmesi önemli hale gelmektedir. Bu bölge ile ekonomik ilişkilerin daha da gelişebilmesi için tüm kıtayı kapsayan etkili bir Sahra-altı Afrika Açılım vizyonu için Türkiye'nin özellikle Kuzey Afrika hattını aşarak Afrika'nın derinliklerine inmesi gerektiği öngörülmektedir.

Küresel ekonomik krizin dünya ekonomileri üzerindeki daraltıcı etkisinin bir sonucu olarak Türk ihracatçılarının alternatif hedef pazarlara yönlendirilmesi önem kazanmış bulunmaktadır. Küreselleşen dünyada uluslararası ticaretteki bu eğilim hedef pazarlar hakkında ihracatçıların doğru ve zamanında bilgilendirilmesini her zamankinden daha gerekli ve değerli kılmaktadır. Bu öngörüler ışığında Türkiye'de Pazara Giriş Komitesi oluşturulmuş; hedef ülkeler ve öncelikli ülkeler belirlenmiş bulunmaktadır. Türkiye ihracatçı firmaların daha iyi bilgilendirilebilmesi için Sahra-altı Afrika ülkelerinde girişimcilik amaçlı temsilcilikler açmış bulunmaktadır.

Tablo 27: 2012-2013 Dönemi Hedef Ülkeler (17 Ülke):

ÇHC, Rusya, Hindistan, ABD, Polonya, Brezilya,	İran, Nijerya, Mısır, Libya, Endonezya, S. Arabistan,	Irak, Kazakistan, Ukrayna, Japonya Güney Afrika Cumhuriyeti
---	--	---

Kaynak: Dış Ticaret müsteşarlığı

Sahra-altı ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerinin 2010-2011 döneminin sona ermesi sonucu Türkiye Sahra-altı Afrika bölgesi için 2012-2013 dönemi hedef ülkeler belirlemiş olup, bu ülkeler ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütmektedir. Ayrıca mevcut üretim koşulları ve kapasite altında üretilen ürünlerin pazarlanmasını içeren I. Aşama misyonun da gerçekleştirilmesi hedefiyle ise hedef ve öncelikli ülkeler belirlemiştir. Hedef ve Öncelikli Ülkeler listesinin 2012-2013 dönemi için olan ülkeler revizyonu aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

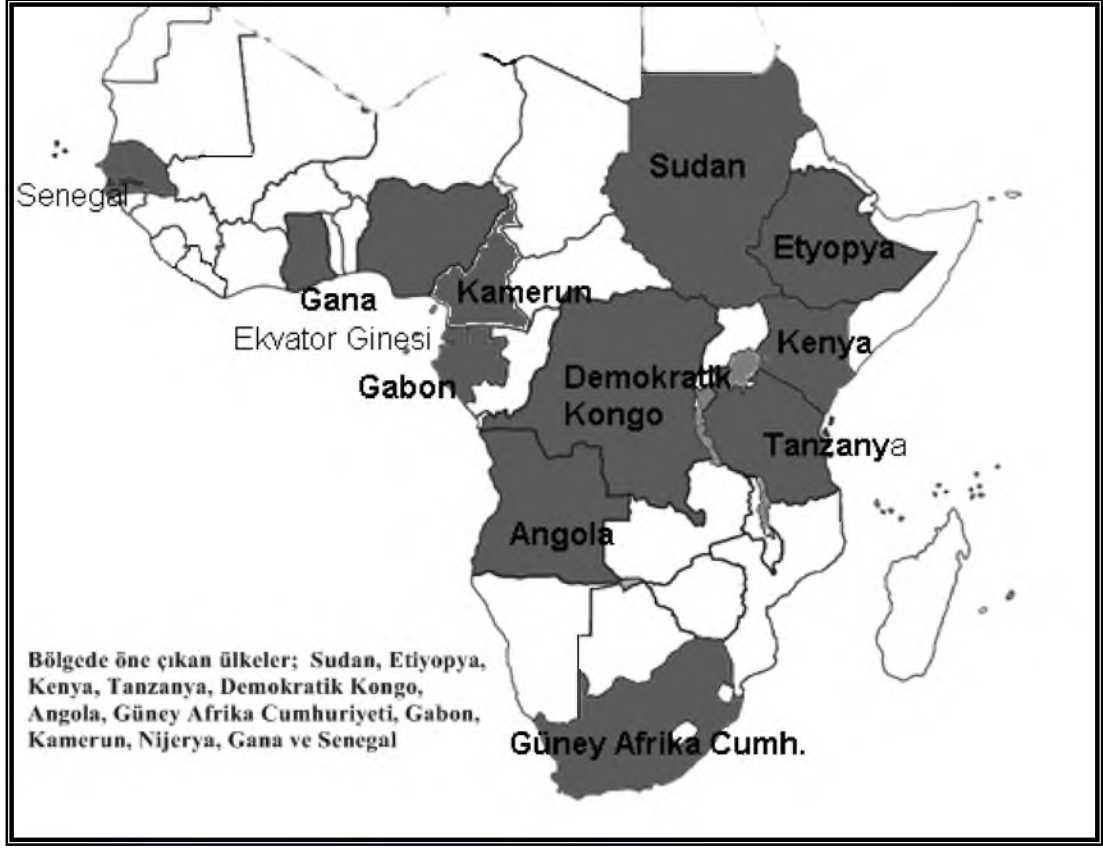
Tablo 28: 2012-2013 Dönemi Öncelikli Ülkeler (27 Ülke):

Türkmenistan, Azerbaycan, Meksika, Peru, Şili, G. Kore, Malezya, Vietnam, Kenya,	Gana, Tanzanya, Birleşik Arap Emirlikleri, Almanya, Romanya, Slovakya, İsveç, Norveç, Angola,	Etiyopya, Singapur, Kuveyt, Arjantin, Kolombiya, Cezayir, Kanada, Ürdün Katar
--	---	---

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı

Bu bilgiler ışığında belirtilen, 2012-2013 dönemi için belirlenen “17 Hedef Ülke” ve “27 Öncelikli Ülke” yukarıda yer almakta olup, hedef ülkelere ilişkin Eylem Planlarının hazırlanması çalışmaları halihazırda sürdürülmektedir.

Şekil 17: Sahra-altı Afrika Hedef Ülkeler

Kaynak: www.ülkemasaları.com

Hedef ülkelerde ihracatçı firmaların bilgilendirilmesi için temsilcilikler açılmış bulunmaktadır. Bu temsilciliklerde hedef olarak belirlenen ülkelerde faaliyette bulunan ihracatçı firmaların dış pazarlardaki pazar paylarının artırılması ve ihracat ürün ve pazarlarının çeşitlendirilmesine katkı sağlamak amacı ile pazara girişe yönelik çalışmalar gerçekleştirilmektedir.

Bu çalışmalarda, hedef pazar olarak değerlendirilen ülkeler de;

- Temel Sosyal ve Ekonomik Göstergeler
- Siyasi ve İdari Yapı
- Genel Ekonomik Durum ve Sektörler
- Dış Ticaret
- Dış Ticaret Politikası ve Vergiler

- Türkiye ile Ticari İlişkiler
- Yabancı Yatırımlar
- Pazarla İlgili Bilgiler
- İş Adamlarının Pazarda Dikkat Etmesi Gereken Hususlar

itibarıyla ele alınmakta ve standartlaştırılmış faydalı bilgiler sunarak yardımcı olmaya çalışılmaktadır.

İhracatçı firmalara verilen bilgilerin yanında diğer taraftan ilgili ülkelerde hedef olarak değerlendirilen sektörler ile ilgili tüm bilgilere de yer verilmektedir. Bu çalışmalarda, ele alınan sektörlerde:

- Hedef Ülkenin İthalatı
- Hedef Ülkenin İthalatında Değişim
- Dünya İthalatında Hedef Ülkenin Payı
- Türkiye'nin Toplam İhracatı
- Türkiye'nin Hedef Ülkeye İhracatı
- Türkiye'nin Hedef Ülkeye İhracatında Değişim
- Hedef Ülkenin İthalatında İlk 5 Ülke ve Pazar Payları
- Hedef Ülkenin Türkiye'ye Rakip Ülkelere Uyguladığı Vergi Oranları
- Hedef Pazarlarda Potansiyel Sektörlerin Değerlendirmesi

bölgeleri yer almakta olup, bu firmaların pazara girerken dikkat etmesi gereken sektörlerde açıklanarak, daha başarılı bir ekonomi politikası uygulanacağı düşünülmektedir (13).

Bu bilgilerin firmalara sunulan bu ülke araştırmaları, hedef ülkelerde düzenlenen uluslararası fuarlara milli ve bireysel katılım, ülkedeki yararlı adresler ve ülke pazarındaki güncel gelişmelerin yayınlanacağı ülke ile ilgili haberler bölümlerini de kapsamaktadır. Bu yeni ülke odaklı çalışma stratejisi paralelinde, gerek Türkiye'nin ihracatında gerekse dünya ithalatında öne çıkan pazarların düzenli olarak izlenmesi, bu pazarlardaki ekonomik gelişmelerin öngörüler de içerecek şekilde hızlı ve etkin biçimde ihracatçılara duyurulması, potansiyel arz eden ürün ve

ürün gruplarının tespit edilerek ihracatın bu alanlara yönlendirilmesi amacı ile bu ülkelerde ülke masaları oluşturulmuş bulunmaktadır.

Sahra altı Afrika son dönemde yoksulluk ile zenginliğin bir arada var olduğu bir bölge olarak nitelendirilmektedir. Burada üç tür ülke bulunmaktadır. İlk grupta, doğal kaynağa sahip olan ülkeler bulunmaktadır. Bu grupta petrol üreten bir dizi ülke bulunmaktadır. Nijerya, Sudan gibi ülkeler bu grupta yer almaktadır. İkinci olarak, istikrarlı bir biçimde büyüyen ülkeler grubu var olmaktadır. Üçüncüsün de ise siyasi istikrarsızlık ve iç karışıklık içinde olan ülkeler bulunmaktadır (Sak, 2008).

Angola ekonomisinin merkezinde petrol bulunmaktadır. Ülkenin ekonomik gelişmesi, refahı, sosyal gelişme ve kalkınması tamamen petrole bağlı bulunmaktadır. Petrol fiyatlarındaki olası yükselişler doğrudan ülke GSMH'sini ve ithalatını etkilemektedir. Angola, Nijerya'dan sonra Afrika'nın en fazla ham petrol üreten ülkesi olmaktadır. Petrol rezervlerinin % 65'i Kabinda bölgesinde yer almaktadır. Diğer taraftan, yeni petrol sahalarının bulunmasıyla, Angola'nın Afrika'da en fazla petrol üreten ülke olacağı tahmin edilmektedir. Petrol büyük oranda kıyı şeridinde çıkarılmaktadır. Hükümet, ülke ekonomisinin petrole olan bağımlılığını azaltmak için çalışmalar yürütmektedir.

Petrol, Angola GSMH'nin %85'ini, ihracatın % 97'sini ve hükümet gelirlerinin % 83'ünü oluşturmaktadır. Angola, dünyada, ekonomisi petrole bağımlı olan Libya'dan sonra ikinci ülke konumunda bulunmaktadır. Petrol dışı sektörlerin 1997-2008 yılları arasında yıllık ortalama % 11,6 büyümüş olması oldukça dikkat çekici bir konumda bulunmaktadır. Aynı dönemde petrol üretiminin yıllık ortalama % 7,8 büyümüş olduğu görülmektedir. 27 yıl süren iç savaş nedeniyle tamamen yıkılan alt yapının inşa edilmesinde kurumlar ve insan kaynakları yetersiz kalmaktadır.

Angola Hükümeti, 27 yıl süren iç savaştan sonra, temel olarak petrolden elde ettiği gelirle ve yabancı yatırım çekmekle ülkeyi yeniden inşa etmeye başlamış bulunmaktadır. Ülke tam anlamıyla yeniden inşa edilmektedir. Bu nedenle başta inşaat olmak üzere hemen hemen tüm sektörlerde ülkemiz firmaları için iş fırsatları bulunmaktadır (14).

Tablo 29: En Hızlı Büyüyen 20 Ülke Ekonomileri, 2005-09

En Hızlı Büyüyen 20 Ekonomi, 2005-09		
Sıralama	Ülke	Reel GSYİH Büyüme (Yüzde Değişim)
1	Angola	14.7
2	Afganistan	12.9
3	Etiyopya	11.4
4	Çin	11.4
5	Myanmar	9.4
6	Uganda	8.3
7	Özbekistan	8.2
8	Hindistan	8.2
9	Ruanda	7.9
10	Şudan	7.8
11	Kamboçya	7.8
12	Beyaz Rusya	7.7
13	Dominik Cumhuriyeti	7.4
14	Vietnam	7.4
15	Mozambik	7.1
16	Tanzanya	6.9
17	Peru	6.8
18	Arjantin	6.8
19	Kazakistan	6.7
20	Malavi	6.5
EAC		6.4
Sahra-altı Afrika		5.6

Kaynak: IMF, Bölgesel Ekonomik Görünüm Raporu, 2011

Not: 9 milyondan daha az nüfusa sahip ülkeler hariç.

Türkiye, Angola ile ambalaj malzemeleri, ayakkabı, aydınlatma gereçleri, beyaz eşya, boru ve dağıtım parçaları, cam ve seramik inşaat malzemeleri, çevre teknolojileri, demir çelik, elektrikli makineler ve kablolar, gıda işleme makineleri, ısıtma, soğutma, havalandırma, inşaat malzemeleri, iş ve maden makineleri, mobilya, otomotiv ana ve yan sanayi, pompa ve kompresörler, temizlik maddeleri vb. sanayi ürünlerinde ihracatta bulunmaktadır. Un bisküvi, kanatlı et vb. ürünlerde de tarım ve gıda ihracatında bulunmaktadır. Uganda, Ruanda ve Tanzanya 6,8'den daha büyük bir büyüme gerçekleştirerek Türkiye' nin hedef ülkeler sınıflandırmasında yer alabilecek ülke olduğu ileri sürülmektedir.

2011 yılında dünya çapında ünlü araştırma kuruluşlarının yayınladıkları raporlarda, Sahra-altı Afrika'nın ekonomisine ilişkin dikkat edilecek bazı maddeler üzerinde durulmuş bu maddelerin ihracatçı firmaların Sahra-altı Afrika bölgesinde girişte bilgilendirilmesinde faydalı olacağı savunulmuştur. Bu maddeler:

- Güçlü Performans; son yıllarda göze çarpan büyüme oranları ile 2009 yılındaki %2,8'lik düşük büyüme hızını telafi eden bölge Sahra-altı Afrika'nın değişimi olarak nitelendirilmiş ve küresel finansal krize dayanma gücünün yüksekliğine dikkat çekilmiştir.
- Çin Faktörü; 2000'li yılların başından bu yana Çin'in, Sahra-altı Afrika'da ticaret ve yatırım alanında büyük bir paya sahip olduğu vurgulanmaktadır.
- Doğal Kaynaklar; Kıtanın zengin doğal kaynakları ekonomik büyümenin majör faktörü olmaya devam etmektedir. Malavi'nin uranyum, Lesotho'nun elmas, Çad'ın petrol, Gine'nin boksit ve altın, Gana'nın altın ve petrol, Sierra Leone'nin altın ve elmas ve peşlerinden petrolle gelen Uganda'nın emtia üretimine bağlılığı önceki yıllara kıyasla daha da artacağı belirtilmektedir.
- Artan İç Talep; Afrika'nın büyüyen orta sınıfı ve genel anlamda artan geliri mal ve hizmet talebine artışı da beraberinde getirmektedir.
- IT Verimliliği Artışı; Afrika'nın mobil iletişime ve diğer teknolojilere hızlı adaptasyonu produktivite üzerinde öncelikli pozitif etken olmaya başlamış bulunmaktadır.
- İş Yapma Kolaylığı; Ekonomik reformlar kıtada iş yapmayı daha kolaylaştırmaya başladığı ileri sürülmektedir. Dünya Bankasının ticaret yapma endeksine göre geçmişe nazaran en hızlı reform/gelişme sağlayan ülkeler Liberya, Zambiya, Ruanda, Kenya ve Gana' olarak belirtilmektedir.
- Bölgesel Bütünleşme; Bölgesel Ekonomik Blokların daha iyi entegre olmaya başlaması bölgesel yatırımların artmasına da neden olmaktadır. Ülkelerin serbest ticaret tarifeleri ve yeniden yapılanma altyapı projelerini ciddiyetle ve hızla hazırladıkları belirtilmektedir.
- Yeniden Yapılanma; Sahra Altı Afrika'da ki yeniden yapılanma projeleri hızla artmakta ve Çin'in verdiği krediler projelerin hayata geçmesini hızlandırmaktadır.

- Rüşvet; Şeffaf devlet anlayışı gelişmeye başlasa dahi çoğu Afrika ülkesi hala daha bununla ilgili uluslararası endekslerin en alt seviyelerinde yer almaktadır. Güney Afrika, Mauritius, Namibya, Bostvana, Şeyceller ve Ruanda rüşvet konusunu kesin bir şekilde kontrol altında tutmaktadır

- İhtiyatlı İyimserlik; Sahra Altı Afrika yüzyıllardır olduğundan çok daha iyi bir görüntü vermektedir. Lakin kıta istihdam, yatırım ve prodüktiviteyi şahlandırmak istiyorsa zayıf altyapı, demokratik ve şeffaf yönetim, yetenekli kadrolar ve zorlu ticaret yapma atmosferi gibi engelleri mutlaka tamamen çözmek zorunda olduğu belirtilmektedir. Bu bölge hakkında ekonomik değerlendirme veya yatırım planlaması içinde olan insanların bu maddeler üzerinde özellikle durmasının gerekliliği belirtilmiş, bu maddeler doğrultusunda yatırım ve ticaret yapılması tavsiye edilmektedir.

Sahra-altı Afrika bölgesinde ekonomik yatırımlarda ve ticarete bulunacak ülkeler ve yatırımcılar için ise bazı önemli sektörler bulunmaktadır. Sahra-altı Afrika'da;

- İnşaat Malzemeleri
- İş ve Maden Makineleri – Yedek Parçaları
- Otomotiv Yan Sanayi
- Boru ve Bağlantı Parçaları
- Tarım makineleri-ekipmanları
- Gıda işleme makineleri
- Pompa ve Kompresörler
- Jeneratörler
- Elektrik malzemesi
- İşlenmiş gıda (makarna, salça, bisküvi vb)

- Un
- Isıtma, Sogutma, Havalandırma
- Elektrikli Makineler
- Kablo ve teller
- Plastik ambalaj malzemeleri
- Temizlik malzemeleri
- Mobilya sektörü, bu bölgede hedef sektörler olacağı ileri sürülmektedir.

Hedef olabilecek ülkelerdeki genel görünüm ise aşağıda maddeler halinde verilmektedir.

- Her ülkede % 10 zengin bir kitle bulunmaktadır.
- Hafif sanayi ağırlıklı üretime yönelik yatırımlar öncelikli konumda olduğu belirtilmektedir.
- Türk ürünlerinin imajı oldukça iyi olduğu savunulmaktadır.
- Türkiye’de okuyan öğrencilerin Türkiye ve Sahra-altı Afrika ilişkilerini olumlu yönde etkileyeceği ileri sürülmektedir.
- Bu ülkelerin başta, petrol, değerli madenler olmak üzere doğal kaynaklar yönünden çok zengin olduğu belirtilmektedir.
- Ticaret yapıları birbirini tamamlar nitelikte bulunmaktadır.
- Her türlü ürün ithal edilmektedir
- Pazarda kalıcı olmak için yatırım yapılmasına öncelik verilmesi vurgulanmaktadır.

Bu verilen özelliklerin Sahra-altı Afrika ülkeleri ile ekonomik ilişkileri olumlu etkilediği düşünülmektedir. Bu hedef ülkeler de inşaat sektörünün de önemli bir yeri olduğu vurgulanmaktadır. Türk inşaat sektörünün 1972-2008 döneminde tüm dünyada gerçekleştirdiği 130 milyar ABD Doları tutarındaki iş hacmi içerisinde Afrika ülkelerinin payı % 19 (Toplam 24,6 milyar ABD Doları değerindeki 532

projeden 22,7 milyar ABD Doları tutarındaki 484 proje Kuzey Afrika ülkelerinde, 1,9 milyar ABD Doları tutarındaki 48 proje ise Sahra-altı Afrika ülkelerindedir) olarak verilmektedir. 2008 yılında gerçekleştirilen toplam 23,6 milyar ABD Doları tutarındaki projelerin % 15'i Afrika'da gerçekleştirilmiş olduğu belirtilmektedir.

5. SAHRA-ALTI AFRIKA İLE EKONOMİK İLİŞKİLERİ ETKİLEYEN GÜÇLÜKLER

Sahra-altı Afrika ile ekonomik ilişkileri olumlu yönde olması gerektiğini, bu bölgede Türkiye için hedef sektörler bulunduğunu, Türkiye'nin bu bölge ile ticarete bulunmasının faydalarına daha önceki çalışmalarda değinilmektedir. Her ticari ilişkide olduğu gibi bu bölge ile olan ticarete de bazı güçlükler bulunmaktadır. Türkiye'nin giderek ivme kazandırdığı Sahra-altı Afrika'ya açılım politikasında birtakım avantaj ve dezavantajlara sahip olduğundan bahsetmek mümkün bulunmaktadır. Nitekim uzun süre bölgeye ilgisiz kalmakla eleştirilmiş olsa da, bölge ülkeleriyle kökenleri özellikle Osmanlı İmparatorluğu'na dayanan dini ve kültürel ortaklıklarının olması, bölgede hiçbir zaman sömürgeci geçmişinin olmayışı, bölgeye yaptığı yardımların meydana getirdiği olumlu imaj, Türkiye'nin avantajları arasında görülmektedir.

Sahra-altı Afrika ile ekonomik ilişkileri engelleyen güçlükler;

- Pazara İlişkin Bilgilerin Teminindeki Güçlülükler
- Gümrüklerin ve Diğer Kurumların Ağır İşlemesi
- Altyapı Eksikliği
- Nakliye Sorunu
- Dil (İngilizce Konuşulmayan Ülkeler İçin)
- Çin'in Nüfuzu
- Doğu Afrika – Hintli İşadamları ve Batı Afrika – Lübnanlı İşadamları Etkinliği
- Vize
- Bürokratik Maliyetler

- Güvenlik ve Etnik Çatışmalar (Düşman kabilelerin bir ülkede toplanması- eski sömürgeler, Ruanda, Sudan, Nijerya vb) olarak görülmektedir.

Öte yandan gerek Çin, gerek Fransa ve ABD olmak üzere uluslararası sistemin güçlü aktörlerinin de bölgeye artan ilgisi bir rekabet ortamı oluşturmaktadır. Türkiye, bu rekabet ortamında başarılı olabilmek için bölge ülkeleri arasındaki ekonomik, siyasi, etnik farklılıkları dikkate alarak, denge politikası içinde bölgeye yaklaşmalı ve ilişkilerde önceliğini bölgenin önemli ülkelerine vermesi gerektiği savunulmaktadır.

Tüm bunların yanı sıra ekonomik ve siyasi yakınlaşmanın kültürel yakınlaşma ile doğrudan bağlantısı olduğu gerçeğine paralel olarak, Türkiye'nin bölge ülkelerine yönelik gerek akademik gerek kültürel faaliyetlerini arttırması ve tarafların birbirlerini tanımalarının önünü açmasının bu güçlüklerin ortadan kaldırılmasına yardımcı olacağı belirtilmektedir.

6. TÜRKİYE VE SAHRA ALTI AFRİKA EKONOMİK İLİŞKİLERİNİN ALT YAPISININ OLUŞTURULMASI

Sahra-altı Afrika, bu günlerde içinde Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülkenin potansiyel ortak gözüyle baktığı bir konumda bulunmaktadır. Yıllarca AIDS, yolsuzluk, çatışma ve mülteci gibi üçüncü dünya ülkelerinin tipik sorunlarıyla anılan Sahra-altı Afrika, artık günümüz tek kutuplu sistemin öngördüğü hiyerarşi ile reel ekonomi-politik hiyerarşi arasında dengeleyici unsurlardan biri haline gelmektedir.

Son on yılda yaşanan iyileşmeyi iki taraflı değerlendirmek gerekmektedir. Türkiye'nin Afrika'ya bakışı yıllar içinde revize olurken Afrika'nın Türkiye algısı da dönüşmektedir. Bu dönüşümde kıtada yaşanan olumlu ekonomik, eğitim, kültürel vs. gelişmelerin payı bulunmaktadır. Dünyanın en genç nüfus yapısına sahip Afrika kıtasının tüm dünya yaşlanırken dinamizmini koruduğunu unutmamak gerekmektedir. 2050'li yıllarda 2 milyar nüfusa ulaşması beklenen kıta genç nüfus potansiyelinden faydalanacakların başında gelmektedir. Hem artan nüfusu ile hem de artan dinamizmi ile Afrika'nın önümüzdeki on yıllarda her alanda daha etkin rol oynaması beklenilmektedir (Orakçı, 2010).

Sahra-altı Afrika ülkelerinin birçoğuyla karşılıklı üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiş, ziyaretler vesilesiyle ekonomik ilişkilerin hukuki altyapısını oluşturan anlaşmalar imzalanmıştır. Bu ülkelerle ilişkilerde ekonomik, ticari, kültürel ve siyasi alanlarda çeşitlendirme ve güçlendirme amacı çerçevesinde yapılan girişimler sonucunda olumlu gelişmeler gözlemlenmiştir. Afrika ülkeleriyle Türkiye ticareti göz önüne alındığında, gerek nispi yakınlık, gerek tarihi ilişkiler açısından Kuzey Afrika ülkeleri ciddi önem arz etmektedir. Bu ülkeler Türkiye'nin en önemli ticari ortaklarını oluşturmaktadır.

Tüm dünya ülkelerinin özellikle de Sahra altı Afrika'yla ilişkiler kurma taleplerinin ardında ekonomik kaygılar ve çıkarlar yatmaktadır. Çünkü dünya pazarlarının bir doygunluk noktasına ulaştığı 21. yüzyılın başında her türlü hizmete ihtiyacı olan "Afrika pazarı" önemli bir kaynak sunmaktadır. Bu kapsamda Türkiye, farklı olduğunu en başından beri Afrikalılara göstermiş bulunmaktadır. Karşılıksız yardımlarla Afrikalıların dostluğunu ve sevgisini kazanan Türkiye, bundan sonra da aynı "kazan-kazan" politikası çerçevesinde hareket ederek tüm Afrika'da daima kazandırarak kazançlı çıkan ülke olabileceği savunulmaktadır. Türkiye'nin de benzer bunun aksine bir stratejiyle sadece ekonomik, siyasi ve diplomatik ilişkiler geliştirmesi, Afrika'yla var olan geçmişiyle çelişeceği beklenmektedir (Boztaş, 2011: 11).

Yatırım alanlarının çok olması, insan kaynağı açısından elverişli olması, enerji ve doğal kaynakların fazlalığı ve Avrupa pazarının artık doyum noktasına ulaşmış olması Sahra-altı Afrika'yı Türkiye için cazip bir merkez haline getirmektedir. Türkiye'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığının azaltılabilmesi için önemli bir ortak konumunda bulunmaktadır. Soğuk Savaş şartlarının ortadan kalkmasıyla Türkiye'nin 1998 yılı ile başlayan Afrika ile ilişkileri geliştirme çalışmaları 2005 yılının "Afrika Yılı" ilan edilmesiyle hız kazanmış, ilişkilerin yasal alt yapısının oluşturulmasına ve karşılıklı heyet ziyaretlerine önem verilmiştir. Türkiye'nin Afrika ile olan ticaretinde uyguladığı kazan-kazan politikası ve Osmanlı münasebetiyle kazanmış olduğu kültürel, tarihi ve dini yönü, bu bölgede aktif olan diğer rakip ekonomiler nezdinde Türkiye'yi daha avantajlı konuma getirmektedir. Bu avantajları Türkiye'yi Afrika ülkeleri arasında daha güvenilir ve öncelikli tercih edilir konuma getirmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Afrika Kalkınma Bankası ve Afrika

Kalkınma Fonu'na üyeliğinin de kabul edilmesi, Türk firmalarının bölgede etkinliğini artıracak bir etki yarattığı öngörülmektedir.

Türkiye'nin Afrika ile olan ilişkilerinde Genelkurmay Başkanlığı kanalıyla gerçekleştirdiği katkılar arasında askeri eğitim ve anlaşmalar da yer almaktadır. Bu bağlamda Burkina Faso, Etiyopya, Gambiya, Kongo Cumhuriyeti, Mali ve Senegal ile akdedilmiş Askeri Alanda Eğitim Teknik ve Bilimsel Çerçeve Anlaşmaları zikredilebilmektedir. İkili ilişkilerin daha da geliştirilebilmesi ve süreklilik kazandırılabilmesi için, bazı Afrika ülkeleri ile Türkiye Genelkurmay Başkanlığı'nın yapmış olduğu Askeri Alanda, Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Çerçeve Anlaşmaları'nın sayısının artırılması ve Afrikalı askeri personele ülkemizde staj ve eğitim imkânlarının yaratılması sağlanabilmektedir. Ayrıca Afrika ile ilgili birimler takviye edilebilir ve Afrika dillerinden özellikle Sahra Altı Afrika ile ilişkileri güçlendirebilecek olan Swahili gibi çok konuşulan dilleri bilen memurların yetiştirilmesi öngörülebilmektedir (Oba, 2008: 44-48).

Sahra-altı Afrika kıtasına yatırımın artmasında dünya hammadde fiyatlarının artması neticesinde, temel mallar sektörüne yönlendirilmesi bulunmaktadır. Bankacılık başta olmak üzere, hizmet sektörüne de yatırım yapılmaktadır. Afrika kıtasındaki yatırımlar genel olarak belirli sektör ve coğrafi alanlarda yoğunlaşmış bulunmaktadır. 2005 yılından bu yana doğrudan yabancı sermaye yatırımları Güney Afrika, Mısır, Nijerya, Fas ve Sudan'da yoğunlaşmaktadır. Afrika'daki yatırımlar ağırlıklı olarak petrol ve doğal gaz endüstrilerine yönelmektedir. Petrol üreticisi ülkelere yapılan yabancı sermaye yatırımları içerisinde petrolün payının büyük olduğu görülmektedir. Hizmetler sektörüne yapılan yatırımların %68'i bankacılık sektöründe iken, %19'luk payda ise taşımacılık, depolama ve haberleşme sektörleri yer almaktadır. Türkiye ise öncelikle inşaat başta olmak üzere enerji, imalat ve ticaret alanlarında yatırım yapmaktadır. Cezayir'de enerji ve telekomünikasyon, Libya'da inşaat, Mısır'da imalat, Güney Afrika'da madencilik ve ticaret Türk yatırımlarının yoğun olduğu sektörler arasında bulunmaktadır.

Türkiye, Afrika'daki stratejisi doğrultusunda 3 Mayıs 2006 tarihinde Afrika ülkeleri ile ticaret ve yatırım yapmak isteyen firmalarının ve bunun yanı sıra, önceki yıllara göre hızlı bir şekilde gelişmekte olan ülkelerdeki altyapı ve üstyapı

ihtiyaçlarını karşılama isteğinde olan müteahhitlik sektörü firmalarının uluslararası finansman imkanlarının çeşitlendirilmesi amacıyla İslam Kalkınma Bankası ile Dış Ticaret Müsteşarlığı arasında bir Anlaşma Muhtırası imzalamıştır. Bu anlaşma Türkiye ve Afrika lkeleri arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine yönelik olduğu belirtilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya siyasi tarihinin önemli bölümünü küresel egemenlik mücadeleleri oluşturmaktadır. Tarihin her döneminde, uluslararası güçler arasında küresel egemenlik mücadelesi yaşanmıştır. Güç mücadelelerinin bir tarafında büyük güçler diğer tarafında ise ona meydan okuyan güçler yer almıştır. Bu güçlerin, küresel egemenliği elde edebilmek için üzerinde mücadele verdikleri alan ise zengin enerji kaynakları ile bu kaynakların geçtiği stratejik noktalara hakim bölgeler olmaktadır. Konumu ve yer altı kaynaklarıyla dikkat çeken bölgelerde, dünyanın efendisi olmayı ve uluslararası sistemi kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendirmeyi hedefleyen her güç mücadelesini öteki üzerinden sürdürmektedir.

Küreselleşme hem ülkeler arasında hem de ülkeler içinde gelir dağılımını olumsuz etkilemektedir. Son 30 yılda, dünyada en zengin %20'lik kesimin payının %70'ten %85'e çıktığı görülürken, en düşük gelirliler %20'lik kesimin payının ise %23'ten %1,4'e düştüğü görülmektedir (Danışoğlu, 2007). Uluslararası piyasalarda rekabetin daha da çetin hale geldiği bu yeni ortamda ülkeler hem fırsatları hem de tehditleri en iyi biçimde tespit ederek küresel ticaretten daha fazla pay almaya yönelik bir yaklaşım benimsemektedirler. Ticari ilişkilerde pro-aktif olmak, artan rekabet koşulları altında yeni pazarlara girmek ve mevcut pazarlardaki paylarının artırılması ülkeler için gittikçe daha önemli bir hale gelmektedir. Uluslararası ekonomik ortamda kamu ve özel sektör arasındaki iletişimin artırılması, kurumlar arası bilgi akışının etkin hale getirilmesi ve tüm bunların neticesinde ihracatçıların hem dış pazarlarda karşılaştıkları sorunlara süratle çözüm bulunması hem de yeni iş imkânlarının rakiplerinden önce tespit ederek yeni pazarlara giriş çalışmalarının gerçekleştirilmesi büyük önem kazanmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasıyla başlayan Soğuk Savaş bitene kadar, dış güvenlik ve politikasını iki kutuplu sisteme uygun bir şekilde yürüten Türkiye, söz konusu sistemin sona ermesiyle dış politikasını gözden geçirme gerekliliğiyle karşı karşıya kalmış bulunmaktadır. Bu çerçevede çok yönlü bir dış politika arayışına girmektedir. 1998 tarihinde Afrika Eylem Planı'nın ortaya atılmasıyla Afrika kıtası ülkeleriyle yeni bir dönemin başlatılması bu yeni politika arayışının önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Bu arayış ele alınarak Türkiye ile

Sahra-altı Afrika ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin daha da geliştirilmesini ve bu yönde önerilerde bulunmayı amaçlamış olduğumuz bu çalışmada, birinci bölümde dünyayı etkisi altına alan ekonomik bütünleşmeler ve ekonomi üzerine etkileri incelenmektedir. İkinci bölümde Sahra-altı Afrika ülkelerine, ülkelerin genel ekonomik görünümü açıklanmış olup, son bölümde ise Türkiye'nin bu ülkelerle olan ekonomik ilişkilerinin yapısına değinilmiş ve geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Türkiye ekonomisi, 2002 yılından bu yana sürdürülen reformlarla desteklenen tutarlı iktisat politikaları ile üstün performans ve yakalanan yüksek büyüme rakamlarıyla istikrarlı bir görünüm arz etmektedir. Makro ekonomik anlamda küresel ekonomiye uyum sağlayan yapısal reformlar, bir yandan Türkiye'yi uluslararası doğrudan yatırım rakamlarında bölgesinin lideri yaparken, bir yandan da ekonomi ve finans sektöründe devrim niteliğinde yeniliklerin önünü açmaktadır. AB üyeliği sürecinin de katkısıyla hızla gerçekleştirilen reformlar, başta Türkiye ekonomisinin liberalizasyonuna, finans alanında verimlilik ve direncinin artırılmasına ve sosyal güvenlik sisteminin sağlam bir temele oturtulmasına yardımcı olmaktadır. Yapılan reformların başarı derecesi, ülkenin güçlü ekonomik yapı taşları ve mali göstergelerinden de anlaşılmaktadır (Erçakar ve Karagöl, 2011: 26).

Güç dengelerinin bozulduğu günümüz dünyasında Türkiye'de kendine bir yer edinme gayreti içinde bulunmaktadır. Bu amaç doğrultusunda hedef olarak belirlediği bölgelerden birini de Sahra-altı Afrika oluşturmaktadır. Sahra-altı Afrika'ya coğrafi yakınlığı ve bazı Sahra-altı Afrika ülkeleri ile tarihsel ilişkileri, Türkiye'nin bu bölge ile ekonomik ve ticari ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir etken olduğu görülmektedir. Ayrıca Türk sanayi ve dış ticaret altyapısı, Sahra-altı Afrika ekonomileri ile bir tamamlayıcılık ilişkisine sahip konumda bulunmaktadır. Afrika pazarı özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler olmak üzere, Türk firmaları için hedef pazar niteliğinde bulunmaktadır. Bu ülkeler bir taraftan ihracat için bir pazar niteliği taşıırken, diğer taraftan, sanayi için ucuz hammadde sağlama imkanı sunmaktadır.

Dünya enerji ihtiyacı bugüne göre 2020'de yüzde 40, 2030'da ise yüzde 60 daha fazla olması beklenmektedir. 2020'de Türkiye'nin birincil enerji ihtiyacı bugüne

göre yüzde 160 artacağı ileri sürülmektedir. Dünya enerji ihtiyacı büyümesine göre dört kat artış anlamına gelen bu talebin karşılanması için enerji kaynaklarının mutlaka çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Elektrik tüketiminin günümüz rakamlarının 2,5 katına ulaşacağı tahmin edilmektedir (Yılmaz, 2006). Hızla gelişen Türkiye'nin enerji talebi de aynı hızla artmaktadır. 2020 yılında enerji ihtiyacımız %160 artarken, elektrik tüketimimiz ise 2,5 katına ulaşacağı beklenmektedir. Bu yüzden enerjide dışa bağımlılığın artacağı yönünde büyük bir düşünce hakim bulunmaktadır. Bu ihtiyacın Sahra-altı Afrika'dan karşılanabilmesi muhtemel görülmektedir. Son yıllarda ortaya çıkan tabloda Sahra-altı Afrika'nın Türk dış politikasında ve dış ticaretinde öneminin eskiye nazaran artarken Türk insanının Sahra-altı Afrika algılamasında da önemli bir dönüşüm yaşanmaktadır.

Küçük ve orta büyüklükteki Türk şirketlerin akınına uğrayan Afrika'ya devler de girmeye başlamaktadır. Kuzey Afrika'da yaşanan siyasi gerilim ve Batı'da süren ekonomik krizle alternatif pazar arayışına giren Türk şirketlerinin yeni gözdesi Sahra Altı Afrika olmuştur. Özellikle Uganda, Nijerya gibi ülkelerin enerji rezervlerinin ortaya çıkmasıyla ekonomilerinin hızla büyümesi devlerin de ilgisini çekmektedir (Ülker, 2011).

Türkiye'nin Sahra-altı Afrika'ya açılımı hala yetersiz bulunmaktadır. Sahra-altı Afrika kıtasında her türlü siyasi olumsuzluk ve çatışma ortamına karşın ekonomik düzlemde bir canlanma yaşanmaktadır. Ekonomik göstergelerin ve bölgeden gelen haberlerin insanların aklında çizdiği tablo her ne kadar pembe olmasa da kıtadan olumlu sinyaller gelmektedir. Türkiye Sahra-altı Afrika ile gerek tarihi bağları gerekse de coğrafik yakınlığı açısından Çin, Hindistan gibi küresel güçlere göre çok daha avantajlı konumda bulunmaktadır. Bu avantajı en iyi kullanan kurumların başında İstanbul aktarmalı uçuşları ile Avrupa merkezlerinden Afrika'ya yolcu taşıyan Türk Hava Yolları gelmektedir. Türkiye'nin tarihin derinliklerinden gelen bağlarını ve jeo-stratejik konumunu akıllı kullanması durumunda Afrika kıtasında Çin'den çok daha etkili olması beklenmektedir. Son yıllarda ekonomik büyümenin dünya ortalamasının üstünde seyrettiği kıta çok büyük bir potansiyele sahip bulunmaktadır. Sahra-altı Afrika sahip olduğu bu potansiyelini gerçek anlamda kullanması ve bölgenin kara talihini yenmesi için bölge ülkelerinin hammadde tedarikçisi olmaktan kurtulup mal ve hizmet üretir hale gelmeleri gerekmektedir.

Ancak bu sayede bölge ülkelerinin yüzleştiği yoksulluk ve işsizlik gibi kronik sorunların çözüm bulabileceği savunulmaktadır. Türkiye'nin de üretim sanayisindeki tecrübesi ile bu sürece olumlu katkılarda bulunabileceği öngörülmektedir.

Siyasal ve ekonomik önlemlere ek olarak, eğitim ve kültür alanındaki önlemlerin de Türkiye'nin Afrika kıtası ile ilişkilerinin daha da gelişmesine önemli katkılarda bulunduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Özellikle, insanlara yapılan yatırımların etkilerinin daha kalıcı olduğu bilinmektedir. Nitekim eylem planı da Afrika ülkelerine Türkiye tarafından verilen bursların sayılarının ve tutarlarının artırılmasını telkin etmiştir. Türkiye'de eğitim gören Afrikalı öğrencilerle temaslara sürdürülmesi amacı ile de yöntemler geliştirilmesi önem taşımaktadır (Hazar, 2003: 133).

Türkiye'nin uygulamaya koyduğu Afrika'ya Açılım Eylem Planı'nda siyasal, ekonomik ve kültürel önlemlerin önemli bir bölümü Afrika ülkelerinde Türkiye'nin tanıtılmasına yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında sayılabilecek tanıtma etkinlikleri; Türkiye'deki çeşitli festivallere ve müzik şöenlere Afrika ülkelerinden katılımın sağlanması, çeşitli dış politika konularında bu ülkelerden temsilciler çağırılması, zaman zaman basın mensuplarının ve üniversite öğretim üyelerinin çağırılması, bu ülkeler konusunda sempozyum ve seminerler düzenlenmesi sayılabilmektedir.

Afrika'ya Açılım Eylem Planı ayrıca, askeri ilişkilere yönelik önlemler de önermektedir. Bu önlemler arasında, üst düzey komutan ziyaretleri düzenlenmesi, BM'nin Afrika'daki barış gücü operasyonlarına katkıda bulunması, Türkiye'deki askeri eğitim kurumlarına Afrikalı öğrencilerin de kabul edilmeleri, askeri uzmanlarımızın Afrika ülkelerine eğitim vermeleri, Afrikalı subaylar için Türkiye'de inceleme gezileri düzenlenmesi, Türkiye'deki askeri manevralara Afrika'dan gözlemciler davet edilmesi gibi önlemler de bulunmaktadır (Hazar, 2003: 134).

Türk Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından 2003 yılında "Afrika ile Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi" yürürlüğe konulmuştur. Afrika ile Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi (AGES) ile Türkiye'nin, Afrika ülkelerinin toplam ticareti içindeki payının üç yıllık dönem sonunda %3'e çıkarılması, küçük ve orta ölçekli işletmelerin bölge ülkelerine açılımlarının sağlanması, Türkiye'nin bazı

sektörlerdeki rekabet gücünü artırmak amacıyla kıtada ilgili ülkelerle birlikte ortak yatırımlar da bulunması, bölge ülkelerine Türkiye'den teknoloji transferinin sağlanması, müteahhitlik, müşavirlik ve mühendislik firmalarımızın Afrika ülkelerindeki pazar paylarının artırılması amaçlanmaktadır.

Türkiye'nin ekonomik rakamlarına ülkeler bazında bakıldığında ise dış ticaret işlemlerinin çok büyük kısmının sadece Mısır, Libya, Cezayir gibi Osmanlı mirası Kuzey Afrika ülkeleri ile gerçekleştiği görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde aslında Türkiye Afrika'da hala derinlik kazanabilmiş olarak değerlendirilmemektedir. 2005 yılını Afrika Açılım yılı ilan eden Türkiye, özellikle Ekvator hattı, Güney Afrika ve Batı Afrika ülkelerine yeterince açılabilmiş ve kendini yeterince tanıtabilmiş bulunmamaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye'yi büyük bir Afrika potansiyeli beklemektedir (Orakçı, 2010).

Her dönemin fırsat ve tehlikeleri bulunmaktadır. Türkiye giderek genişleyen etki alanlarına Sahra-altı Afrika ile bir yenisini daha eklemeyi düşünmektedir. Bu konuda atılacak adımlar Türkiye'nin dış politikada saygınlığını artıracak gibi ticari açıdan da büyük oranda rant sağlayacağı tahmin edilmektedir. Bu coğrafyaya yapılan yatırımlar, doyuma ulaşmış Avrupa pazarının olumsuz etkilerini azaltmada şuan için görülen en rasyonel adımlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Hükümetler arası diyalogların ve ziyaretlerin sıklaştırılmasıyla ülkeler nezdinde pozitif sonuçları olan ilişkiler kurulacağı öngörülmektedir. Sahra-altı Afrika'nın Türkiye için önemli fırsatlardan biri olduğu kabul edilmektedir. Sahra-altı Afrika'daki fırsatları kaçırmamanın çeşitli yolları bulunmaktadır. Bunlardan bazılarının hükümetlerin kültürel politikalarına ek olarak sivil-kültürel yakınlaşma sağlaması, ulusların birbirlerini iyi tanımaları olarak değerlendirilmektedir. Bu fırsatlar ne kadar iyi değerlendirilirse, bu bölge ile olan ilişkilerinde de o kadar verimli ve kalıcı olacağı ileri sürülmektedir. Sağlam, uzun vadeli işbirliği temelleri oluşturulacağı tahmin edilmektedir.

Türkiye'nin Afrika'ya yöneliminden her iki tarafın da beklentileri bulunmaktadır. Öncelikle Türkiye'nin Afrika ile olan ticaretindeki artış son dönemlerdeki yakınlaşmanın bir sonucu olarak görülmektedir. 2009 yılında Türkiye'nin Afrika'ya ihracatı 10 milyar doları geçmiş ve ithalatı 5,5 milyar doları

bulmuştur. 2003 yılında Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle toplam ticaret hacminin 5 milyar dolar civarında olduğu dikkate alındığında bu önemli bir artış olmaktadır. Türkiye açısından Afrika ticari anlamda yeni pazar imkânları sunarken, politik olarak da bazı konularda uluslararası platformda destek bulabileceği ülkeler grubu anlamına gelmektedir. Bunun bir örneği BM Güvenlik Konseyi üyelik seçimlerinde görülmüştür. Türkiye BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği seçimlerinde Afrika ülkelerinin çoğundan destek almıştır. Afrika ülkeleri de Türkiye'den uluslararası platformlarda Afrika'yı ilgilendiren konularda daha aktif olmasını beklemektedirler (Kasım, 2010).

Her ülkede farklı bir potansiyel bulunan Sahra-altı Afrika bölgesinde, nüfus, ekonomik büyüklük, GSYİH ve kişi başına düşen milli gelir rakamları açısından büyük farklılıklar görülmektedir. Küresel rekabet koşulları ve ülkeler tarafından yeni piyasa arayışları etkisiyle Afrika'ya yönelim her geçen gün artmaktadır. Türkiye'nin sanayi ve dış ticaret yapısı Afrika ekonomilerini tamamlayıcı nitelikte bulunmaktadır. Kuzey Afrika ülkeleri özellikle inşaat başta olmak üzere Türk firmaları için Sahra-altı Afrika'ya açılan kapı konumunu kazanmaktadır. Petrol yönünden zengin Sudan, zengin doğal gaz rezervlerine sahip Nijerya Türk firmalarının oldukça dikkatini çekmektedir. Bu ülkelerin yanı sıra Sudan, Güney Afrika, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Orta Afrika, Gine gibi altın başta olmak üzere önemli yeraltı madenlerine sahip veya Uganda, Tanzanya, Sudan, Etiyopya, Burkina Faso gibi tarımsal veya hayvancılıkta yatırım imkanlarına sahip olan Sahra-altı Afrika ülkeleri de Türk KOBİ'lerinin yeni gözdesi haline gelmektedirler.

Türkiye'nin, Sahra-altı Afrika ülkeleri ile ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesinde, üst düzey ekonomik istişare ve karar mekanizmalarının oluşturularak düzenli diyalogun başlatılması, bu ülkelerle ilişkilerin yasal alt yapısını düzenleyecek temel anlaşmaların hızla imzalanması, Türkiye'nin AB ve diğer uluslararası yükümlülüklerinin el verdiği ölçüde bu ülkelerle tercihli ticaret düzenlemeleri ve Serbest Ticaret Anlaşmaları'nın imzalanmasının önemli katkıları olacağı savunulmaktadır. Sahra-altı Afrika ülkelerine uluslararası uygulamalara paralel ticaret politikaları araçları ile ilgili mevzuatların hazırlanması ve uygulanması safhalarında yardım sağlanması, bu ülkelerin DTÖ' ye üyeliklerinin desteklenmesi, fuar, alım ve ticaret heyetleri gibi tanıtım faaliyetlerinin yoğun bir şekilde

yapılabilmesi için uygun koşulların oluşturulması, bu ülkelerde ticaret müşavirliklerinin açılması, Türk bankalarının bu ülkelerdeki faaliyetlerinin güçlendirilmesi kararlarının alınmasının da önemi vurgulanmaktadır.

Türkiye ile Sahra-altı Afrika ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin değerlendirilmesi üzerinde durulurken, bölgenin henüz fark edilmemiş bakir bir coğrafyadan oluştuğu, ulaşım zorluklarının yaşandığı, hemen hemen her sektöre iş bulunabileceği üzerinde durulmaktadır. Fırsat ve güçlükleri ile Sahra-altı Afrika, Türk yatırımcıları için yeni umutlar barındırmaktadır. Her ülkede farklı potansiyel bulunan bu ülkelere, Türkiye'nin tarımsal teknoloji ihraç edebileceği, bu ülkelerle ticarete büyük karla elde edilebileceğine değinilmektedir. Her ne kadar Türkiye, bu ülkelerle ekonomik ilişkiler içerisinde bulunsa da, bu ilişkiler henüz beklenen seviyede bulunmamaktadır. Türkiye'nin bu bölgeye olan ilgisinin daha fazla olmasının da gelinen aşamaları daha iyi konumlara taşıyacağı açıkça görülmektedir.

EKLER

Sayfa No

EK:1 Maddeler İtibarıyla Sahra-altı Afrika Ülkelerine İhracatımız(\$).....	122
EK:2 Ülkeler İtibarıyla Sahra-altı Afrika Ülkelerine İhracatımız (1.000\$).....	124
EK:3 Maddeler İtibarıyla Sahra-altı Afrika Ülkelerine İthalatımız(\$).....	126
EK:4 Ülkeler İtibarıyla Sahra-altı Afrika Ülkelerine İthalatımız(1.000\$).....	128
EK:5 Reel GSYİH büyüme oranları (2003-2013).....	130

EK:1 Maddeler İtibarıyla Sahra-altı Afrika Ülkelerine İhracatımız(\$)

	ÜRÜN ADI	2004	2005	2006
	TOPLAM	764.789.739	1.086.848.645	1.468.420.118
271011	Hafif yağlar ve müstahzarlar	3.442	101.150.952	344.421.395
870323	Motorlu taşıt;kıvılcım ateşlemeli (1500cm ³ <silindir=<3000 cm ³)	33.654.297	74.523.002	79.678.706
721420	Köşeli çubuklar(çentik, yiv, oluk vb şekil bozuklukları olan)	50.672.403	60.659.512	47.542.288
110100	Buğday unu/mahlut unu	21.753.226	29.312.201	47.542.288
210210	Canlı mayalar	28.015.024	29.592.733	45.900.012
720720	Demir/alaşimsız çelikler(c=<%25)	11.282.730	37.694.495	36.784.393
870190	Traktör; diğer	8.619.530	7.853.721	31.459.388
190219	Makarna; yumurtasız(pişirilmemiş)	10.797.617	18.867.094	28.646.093
890190	Gemi; yük ve hem insan hemde yük taşıyan gemiler	619.620	1.400.000	23.651.689
481840	Hijyenik havlular, tamponlar, bebekler için bezler vb. kağıttan	24.770.156	25.546.687	22.000.000
252310	Çimento; klinker	5.550.620	14.527.250	21.500.577
071340	Mercimekler; kabuksuz(kuru)	9.075.410	9.989.238	17.228.413
150990	Zeytinyağı fraksiyonları	314.509	1.789.777	16.916.290
401120	Otobüs-kamyon dış lastiği;yeni	13.305.953	14.880.593	14.347.760
854449	Diğer elektrik iletkenleri(gerilimi=<80 v.)	23.745.670	42.001.100	13.339.285
721621	L şeklinde profil(sıcak hadde, yükseklik<80mm.)	12.130.428	17.199.107	12.661.111
730820	Demir/çelikten kuleler ve pylonlar	4.736.730	6.937.030	12.649.702
732111	Demir/çelikten yemek pişirme cihazları(gaz yakıtlı/hem gaz hem diğer yakıtlı)	9.105.019	10.048.783	12.144.893
100190	Buğdaylar ve mahlut(diğer)	0	3.451.250	11.952.225
730890	Demir/çelikten diğer inşaat- aksamı	3.173.962	7.446.215	10.743.234
730661	Diğer alaşımlı çelikten(kesiti daire şeklinde olmayan, dikişli)	8.998.865	16.096.930	10.725.684
680291	Mermer, traverten ve su mermeri(işlenmiş/yontulmamış)	6.248.186	9.964.270	10.494.978
940600	Prefabrik yapılar	3.082.899	4.262.698	10.444.342
190531	Tatlı bisküviler	14.254.663	10.817.109	9.837.294
845011	Tam otomatik çamaşır yıkama makinaleri-kapasitesi=<10kg	5.376.728	6.975.149	9.659.031
870423	Dizel/yarı dizel motorlu taşıtlar(taşıma kapasitesi<20 ton)	0	78.000	9.391
871640	Diğer römorklar ve yarı römorklar	109.523	3.009.465	8.953.199
841510	Pencere/duvar tipi klimalar(tek bir gövde halinde)	9.218	194.750	8.878.260

871639	Yük taşımaya mahsus römork ve yarı römorklar	544.249	2.035.095	8.416.739
550330	Sentetik devamsız lifler, akrilik/modakrilikten	3.498.175	3.778.360	7.956.386

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı EBİM Kayıtları

**EK:2 Ülkeler İtibarıyla Sahra-altı Afrika Ülkelerine İhracatımız 1999-2010
(1.000\$)**

Ülkeler	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Angola	5.157	7.921	6.534	8.328	9.508	13.475	24.109	31.862	44.396	63.914	40.828	53.500
Benin	422	392	374	448	541	569	578	736	1.047	1.282	1.191	1.200
Bostvana	2.644	2.675	2.510	2.425	2.810	3.513	4.425	4.529	5.174	4.951	3.456	4.693
Burkina Faso	255	50	39	30	38	47	58	58	59	57	64	100
Burundi	54	209	223	247	321	479	468	588	623	693	900	1.288
Cibuti	28	32	32	36	37	38	40	55	58	69	77	95
Çad	243	183	189	185	601	2.191	3.081	3.352	3.666	4.330	2.650	3.450
Ekvator Ginesi	709	1.097	1.735	2.117	2.801	4.599	7.064	8.207	10.210	15.900	9.100	10.500
Eritre	21	37	19	52	7	11	11	12	13	11	11	12
Etiyopya	467	486	455	480	496	678	903	1.043	1.277	1.602	1.618	2.238
Fildişi Sahilleri	4.661	3.888	3.946	5.275	5.788	6.919	7.697	8.477	8.669	10.390	10.996	10.320
Gabon	2.394	2.598	2.524	2.409	3.062	3.728	5.065	5.450	6.309	9.506	5.942	9.371
Gambiya	12	15	10	12	8	10	8	11	13	14	15	15
Gana	1.720	1.671	1.716	1.850	2.324	2.450	2.802	3.727	4.195	5.270	5.840	7.896
Gine	636	666	731	709	609	744	853	1.033	1.203	1.342	1.050	1.250
Gine Bissau	51	62	63	54	65	76	89	74	107	128	119	125
Güney Afrika	26.707	29.983	29.258	29.723	36.482	46.146	51.626	58.175	69.784	80.782	61.677	81.821
Kamerun	1.601	1.833	1.749	1.802	2.283	2.477	2.861	3.573	3.604	4.300	3.370	4.000
Kape Verde	11	11	10	11	13	15	18	21	19	32	35	45
Kenya	1.747	1.734	1.944	2.116	2.411	2.684	3.420	3.502	4.081	5.001	4.463	5.151
Kongo Demokratik Cumhuriyeti	809	807	880	1.132	1.378	1.917	2.403	2.705	3.100	4.400	3.500	5.300
Liberya	469	329	128	176	109	104	131	158	200	242	149	231
Madagaskar	584	824	928	486	856	992	855	985	1.238	1.310	1.052	1.090
Malavi	453	379	449	407	525	483	509	543	709	860	1.080	1.066
Mali	571	545	725	874	928	976	1.101	1.550	1.556	2.097	2.120	2.350
Mauritius	1.554	1.557	1.628	1.801	1.898	1.993	2.143	2.329	2.238	2.384	1.939	2.239
Moritanya	358	355	355	332	318	440	625	1.367	1.402	1.788	1.370	2.033
Mozambik	263	364	703	810	1.045	1.504	1.783	2.381	2.412	2.653	2.147	3.200
Namibya	1.234	1.320	1.179	1.072	1.262	1.827	2.070	2.647	2.922	3.116	3.158	4.052
Nijer	287	283	272	279	352	437	489	508	663	910	860	930
Nijerya	13.856	20.975	18.045	17.975	24.031	38.631	50.467	58.726	66.606	84.118	55.000	82.000
Orta Afrika	146	161	142	147	128	134	128	158	178	150	120	140

Cumhuriyeti												
Ruanda	60	52	86	65	63	98	125	147	177	268	193	297
Sao Tome	2	3	3	5	7	5	7	8	7	11	8	11
Svaziland	937	910	1.054	1.029	1.638	1.949	1.770	1.790	1.880	1.700	1.450	1.550
Senegal	1.027	920	1.003	1.067	1.257	1.509	1.578	1.594	1.674	2.170	2.017	2.161
Seyşel Adaları	145	194	216	228	274	291	340	380	360	430	395	400
Sierra Leone	6	13	29	49	92	139	158	231	245	216	231	338
Somali	191	193	285	297	223	300	300	290	350	420	400	410
Sudan	780	1.807	1.699	1.949	2.542	3.778	4.824	5.657	8.879	11.671	8.152	11.443
Tanzanya	543	734	851	980	1.216	1.479	1.679	1.918	2.227	3.036	2.926	3.687
Togo	391	363	357	427	598	601	660	630	677	900	800	800
Uganda	519	403	451	467	532	654	813	962	1.337	1.724	1.568	1.612
Zambiya	1.063	892	987	956	980	1.576	1.810	3.770	4.617	5.099	4.312	7.200
Zimbabve	1.887	1.925	1.207	2.012	1.670	1.887	1.850	2.000	2.400	2.200	2.269	2.500

Ek Tablo 3: Maddeler İtibarıyla Sahta-altı Afrika Ülkelerine İthalatımız(\$)

	ÜRÜN ADI	2004	2005	2006
	TOPLAM	1.589.144.182	1.835.095.085	2.510.770.565
710812	Altın	696.363.635	884.140.515	1.308.475.176
271111	Doğal gaz(sıvılaştırılmış)	160.674.830	202.852.074	292.738.447
270112	Bitümenli taşkömürü	129.617.972	119.129.291	182.574.269
271119	Diğer hidrokarbon gazları(sıvılaştırılmış)	24.110.385	30.033.167	99.897.593
180100	Kakao dane ve kırıkları(ham/kavrulmuş, bütün/kırık)	151.505.936	121.801.667	92.513.116
842139	Diğer motorlar için hava filtreleri	23.716.987	29.934.659	67.525.162
120740	Susam tohumu	37.027.065	43.387.021	46.868.039
440349	Beyaz lauan, meranti, seraya, sarı meranti(yuvarlak/kabaca yontulmuş)	41.056.902	46.772.502	35.881.663
870421	Dizel/yarı dizel motorlu taşıtlar(taşıma kapasitesi<5 ton)	0	14.032.989	34.683.336
240120	Tütün (tamamen/kısmen sapları koparılmış, damarı çıkarılmış)	64.985.870	35.603.255	34.191.702
520100	Pamuk (kardesiz, taranmamış)	9.679.790	19.417.243	16.228.036
271011	Hafif yağlar, müstahzarlar	0	0	15.971.046
410210	Koyun ve kuzuların yünü alınmamış ham derileri	9.182.770	12.652.370	15.927.628
261000	Krom cevherleri ve konsantreleri	6.551.811	17.769.496	14.925.713
720110	Alaşımız dökme demir	11.704.194	11.647.074	9.458.414
720292	Ferro-vanadyum	3.142.715	11.059.096	9.257.505
854511	Fırınlarda kullanılmaya mahsus elektrotlar	7.682.066	6.612.920	8.591.440
291612	Akrilik asitin esterleri	881.022	2.747.683	6.901.634
480255	Diğer kâğıtlar	0	0	6.554.822
720219	Ferro-manganez (diğer)	733.153	3.975.342	5.733.823
440799	Uzunlamasına kesilmiş diğér ağaçlar; kalın<06mm.	3.694.809	3.137.879	5.672.278
710691	Gümüş (ham)	6.931.431	5.988.994	5.459.833

180400	Kakao yağı	290.232	0	5.130.796
271112	Propan (sıvılaştırılmış)	2.573.874	3.706.249	4.998.752
870892	Kara taşıtları için egzoz susturucuları ve boruları; aksam, parçaları	5.932.635	7.492.527	4.957.699
720211	Ferro-manganez	1.562.347	6.607.603	4.746.233
401699	Vulkanize kauçuktan diğer eşya	555	17.278	4.596.826
230120	Balık, yumuşakça, sudaki omurgasızların un, pelletleri	425.488	1.784.698	4.578.722
410411	Sığır ve at cinsi hayvanların dabaklanmış, yaş, sıralı, parçalanmamış, yarma der	99.603	539.830	4.425.856
291411	Aseton(propanon)	4.027.962	5.582.295	4.226.183

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı EBİM Kayıtları

EK:4 Ülkeler İtibarıyla Sahra-altı Afrika Ülkelerine İthalatımız(1.000\$)

Ülkeler	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Angola	3.109	3.040	3.179	3.760	5.480	5.832	8.353	8.778	13.661	20.982	22.660	21.500
Benin	749	613	623	725	892	894	1.018	1.228	2.037	2.289	2.064	2.200
Bostvana	2.198	2.081	1.809	1.845	2.448	3.231	3.161	3.086	4.067	5.211	4.728	5.657
Burkina Faso	678	611	656	739	925	1.270	1.260	1.319	1.678	2.018	1.870	2.048
Burundi	118	148	139	129	157	176	269	431	319	403	402	509
Cibuti	194	207	196	197	238	261	277	336	473	574	451	420
Komoros	55	317	679	1.646	790	953	950	1.350	1.800	1.900	2.300	2.600
Çad	316	451	813	507	908	1.092	1.310	2.020	2.370	3.910	5.200	5.700
Ekvator Ginesi	425	471	423	538	433	480	490	495	510	600	590	690
Eritre	510	1.260	1.811	1.594	2.686	2.874	4.095	5.207	5.809	8.277	7.668	8.552
Etiyopya	1.538	11.534	11.038	11.864	14.250	17.822	20.790	23.980	32.010	42.366	32.881	35.277
Fildişi Sahilleri	3.252	950	1.002	1.135	1.206	1.347	1.471	1.725	2.157	2.591	2.513	2.983
Gabon	841	187	134	161	156	229	260	259	321	322	304	276
Gambiya	192	2.973	3.154	2.720	3.210	4.074	5.347	6.754	8.061	10.269	8.046	10.703
Gana	3.480	612	601	667	640	780	820	956	1.218	1.366	1.060	1.100
Gine	556	59	62	59	65	83	106	127	168	199	230	220
Gine Bissau	51	29.695	28.248	29.267	39.748	53.466	62.304	78.715	88.450	100.532	73.172	94.040
Güney Afrika	26.696	1.489	1.852	1.866	2.163	2.406	2.735	3.150	4.200	5.400	4.300	4.850
Kamerun	1.318	230	234	276	351	431	438	542	750	825	709	742
Kape Verde	246	3.105	3.192	3.245	3.725	4.553	5.846	7.233	8.989	11.128	10.202	12.090
Kenya	2.832	43	51	53	70	86	99	115	138	175	170	190
Kongo	821	465	682	675	831	969	1.304	2.013	2.530	3.050	2.900	2.900
Kongo Dem. Cum.	568	683	790	1.081	1.495	2.051	2.690	2.892	3.400	4.300	3.900	4.500
Lesotho	866	809	743	815	1.121	1.440	1.410	1.500	1.738	2.005	1.950	2.200
Liberya	520	668	229	178	170	337	310	467	499	813	552	700
Madagaskar	742	1.097	1.118	627	1.304	1.680	1.706	1.804	2.635	3.781	3.201	2.650
Malavi	673	532	563	695	786	933	1.165	1.207	1.378	1.650	1.800	1.900
Mali	824	806	990	928	1.271	1.364	1.544	1.820	2.185	3.339	2.644	2.850
Mauritius	2.247	2.093	1.987	2.159	2.363	2.771	3.157	3.627	3.894	4.651	3.733	4.402
Moritanya	385	454	465	431	542	923	1.428	1.167	1.596	1.941	1.430	1.822
Mozambik	1.139	1.158	1.063	1.543	1.753	2.035	2.408	2.869	3.050	4.008	3.764	4.500

Namibya	1.61 0	1.550	1.547	1.470	1.980	2.396	2.577	2.884	3.520	4.340	4.980	5.360
Nijer	410	395	412	468	622	750	943	949	1.149	1.696	1.900	2.150
Nijerya	8.58 8	8.721	11.58 6	7.547	10.85 3	14.16 4	20.754	26.52 3	34.83 0	49.95 1	33.906	44.23 5
Orta Afrika Cumhuriyeti	131	117	107	120	118	151	175	203	249	300	300	340
Ruanda	253	211	281	248	259	284	430	548	771	1.174	1.308	1.431
Sao Tome	38	30	28	31	41	41	50	71	79	114	103	112
Svaziland	1.06 8	1.046	1.129	955	1.519	1.925	1.900	1.920	1.845	1.700	1.600	1.700
Senegal	1.56 4	1.519	1.730	1.958	2.391	2.839	3.498	3.671	4.871	6.528	4.713	4.782
Seyşel Adaları	434	342	476	420	412	497	675	757	859	1.053	807	650
Sierra Leone	81	149	182	264	303	286	345	389	445	534	520	770
Somali	340	343	449	454	517	610	610	660	720	880	740	830
Sudan	1.41 5	1.553	1.958	2.446	2.882	4.075	6.757	8.074	8.775	9.352	9.691	10.04 5
Tanzanya	1.55 6	1.524	1.712	1.660	2.125	2.726	3.287	4.246	5.337	7.125	6.411	7.830
Togo	597	562	553	591	775	880	1.060	1.085	1.237	1.509	1.509	1.550
Uganda	1.34 2	1.536	1.594	1.053	1.375	1.726	2.054	2.557	3.493	4.526	4.247	4.550
Zambiya	822	888	1.082	1.102	1.574	2.152	2.558	3.074	4.007	5.060	3.793	5.321
Zimbabve	2.12 6	1.863	1.715	1.751	1.710	2.204	2.350	2.300	2.550	2.950	2.900	3.800

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı EBİM Kayıtları

EK:5 Reel GSYİH büyüme oranları (2003-2013)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011 (e)	2012 (p)	2013 (p)
Angola	3,3	11,2	20,6	18,6	22,6	13,8	2,4	3,4	3,5	8,2	7,1
Benin	3,9	3,1	2,9	3,8	4,6	5,0	2,7	2,6	3,0	4,2	4,1
Bostvana	6,3	6,0	1,6	5,1	4,8	2,9	-4,9	7,2	6,6	4,4	3,9
Burkina Faso	8,0	4,6	8,7	5,5	3,6	5,2	3,2	7,9	5,1	5,3	5,5
Burundi	-1,2	4,8	0,9	5,1	3,6	4,5	3,5	3,9	4,0	4,8	5,3
Kamerun	4,0	3,7	2,3	3,2	3,3	2,9	2,0	3,2	4,1	4,4	4,6
Cape Verde	4,7	4,3	6,5	10,1	8,6	6,2	3,7	5,4	5,0	5,1	5,2
Orta Afr. Cum.	-4,7	2,8	2,0	3,8	3,7	2,0	1,7	3,3	3,0	4,2	4,6
Çad	13,2	34,3	7,9	2,7	8,4	3,4	4,1	14,3	2,8	7,0	3,2
Komoros	2,1	1,9	2,8	2,6	0,8	0,6	1,1	2,0	2,0	3,1	3,5
Kongo	0,8	3,7	7,6	6,2	-1,6	5,6	7,5	8,8	5,3	5,7	4,7
Kongo Dem. Cum.	5,8	6,6	7,8	5,6	6,3	6,2	2,8	7,2	6,5	5,1	6,0
Fildişi Sah.	-1,7	1,6	1,8	0,7	1,6	2,3	3,8	2,4	-5,9	8,6	5,5
Cibuti	3,2	3,0	3,2	4,8	5,1	5,8	5,0	3,5	3,5	4,8	6,7
Ekvator Ginesi	14,4	32,7	8,8	1,3	21,4	10,7	5,7	-0,8	7,0	4,0	6,6
Eritre	-2,7	1,5	2,6	-1,0	1,4	-9,8	3,9	2,2	8,2	6,3	3,5
Etiyopya*	-2,2	13,6	11,8	10,8	11,5	10,8	8,8	11,4	10,7	7,0	7,6
Gabon	2,5	1,4	3,0	1,2	4,8	5,3	1,9	6,6	5,8	4,4	3,3
Gambiya	6,9	7,0	5,1	6,5	6,0	6,3	5,6	6,3	5,5	5,6	5,6
Gana	5,2	5,6	5,9	6,4	6,5	8,4	4,0	7,7	13,7	8,3	7,7
Gine	1,2	2,3	3,0	2,5	1,8	4,9	-0,3	1,9	4,0	5,1	5,5
Gine-Bissau	-0,6	2,2	3,5	0,6	2,7	3,2	3,0	3,5	5,1	4,6	4,9
Kenya	2,9	5,1	5,9	6,3	7,0	1,5	2,6	5,6	4,5	5,2	5,5
Lesotho	4,7	2,3	2,7	4,3	4,7	5,4	2,9	5,6	3,1	4,0	4,5
Liberya	-31,3	2,6	5,3	7,8	9,4	7,1	4,6	5,5	6,9	8,8	7,2
Libya	13,0	4,4	9,9	5,9	6,0	5,6	0,5	2,9	-41,8	20,1	9,5
Madagaskar	9,8	5,3	4,6	5,0	6,2	7,1	-4,1	0,5	0,6	2,4	4,5
Malawi	5,7	5,4	2,6	7,7	5,5	8,6	7,6	6,7	5,8	5,0	5,2
Mali	7,6	2,3	6,1	5,3	4,3	5,0	4,5	5,8	2,7	3,5	5,1
Moritanya	5,6	5,2	5,4	11,4	1,0	3,5	-1,2	5,2	4,3	4,7	4,9
Mauritius	4,3	5,8	1,2	3,9	5,4	5,5	3,1	4,2	4,1	4,0	4,2
Moroko	6,1	4,8	3,0	7,8	2,7	5,6	4,8	3,7	4,6	4,5	4,8
Mozambik	6,5	7,9	8,4	8,7	7,3	6,8	6,3	6,8	7,2	7,5	7,9
Namibya	4,2	12,3	2,5	7,1	5,5	3,4	-0,4	6,6	3,8	4,4	4,0
Nijer	7,7	-0,8	7,2	5,8	3,4	9,3	-0,7	8,0	4,2	11,2	6,0
Nijerya	10,2	10,5	6,5	6,0	6,4	6,0	7,0	7,8	6,7	6,9	6,6
Ruanda	2,2	7,4	9,4	9,2	7,6	11,5	6,0	7,2	8,6	7,6	6,9
Sao Tome & Príncipe	5,4	6,6	5,7	6,7	6,0	5,8	3,3	4,5	4,3	4,4	4,6
Senegal	6,7	5,9	5,6	2,5	4,9	3,7	2,1	4,1	4,0	4,2	4,7
Seyşeller	-5,9	-2,9	8,0	8,9	9,9	-1,0	0,5	6,7	5,0	4,0	5,0
Sierra Leone	9,5	7,4	7,3	7,4	6,4	5,5	3,2	5,0	5,7	6,2	6,2
Güney Afrika	2,9	4,6	5,3	5,6	5,5	3,6	-1,5	2,9	3,1	2,8	3,6
Sudan	7,1	5,1	6,3	11,3	10,2	6,8	4,5	5,0	2,8	2,0	2,8
Svaziland	2,2	2,9	2,5	3,3	3,5	2,4	1,2	2,0	1,1	0,6	1,0
Tanzanya	6,9	7,8	7,4	6,7	7,1	7,4	6,0	7,0	6,4	6,8	7,1

Togo	4,8	2,5	1,2	3,9	2,1	2,4	3,4	3,7	3,9	4,2	4,4
Uganda	6,2	5,8	10,0	7,0	8,1	10,4	4,2	6,1	4,1	4,5	4,9
Zambiya	5,1	5,4	5,3	6,2	6,2	5,7	6,4	7,6	6,6	6,9	7,3
Zimbabwe	-17,2	-6,9	-2,2	-3,5	-3,7	-17,7	6,0	9,0	6,8	4,4	5,1
Afrika	5,3	6,1	5,9	6,2	6,5	5,5	3,1	5,0	3,4	4,5	4,8

Not: * Mali yıl

Temmuz (n-1) /

Haziran (n)

Kaynak: Afrika Kalkınma Bankası İstatistik Anabilim Dalı, Çeşitli yerel yetkililer ve AfDB Tahminleri.

KAYNAKÇA

- AKAD, M. Tansu, Osmanlıların Stratejik Sorunları, İstanbul, 1995
- AKGÜL, L. Hilal, Ekonomide Kurtuluş Savaşı, İstanbul, 2006
- ALPAR, Güray, Türkiye'nin Afrika Ülkeleri İle İlişkilerini Geliştirmesinde Gambiya Modeli, Ankara, 2007
- ARI, Tayyar, Geçmişten Günümüze Ortadoğu, İstanbul, Ekim 2004
- ASLAN, Nurdan ve Erdem Turgan, İktisadi Birleşme Teorisi, Nisan 2011
- AYBAR, Sedat, Yeni Türk-Afrika Ekonomik İlişkileri ve Eski Engelleyici Söylem: Afro-Pesimizm, 2005
- BALESSA Bella, "Types of Economic Integration", Economic Integration Worldwide, Regional, Sectorial, Macmillan Press LTD, New York 1976.
- BOZTAŞ, Asena, Türkiye'nin Afrika İle İlişkilerinde Proaktif Politikalarının Teorik Analizi: Konstrüktivist Teori, Eleştirel Teori ve Uluslararası Toplum Teorisi, Aralık 2011
- BİRDSALL, Nancy, "Income Distribution: Effects on Growth and Development." Center for Global Development Working Paper 118, Center for Global Development, Washington, D.C. 2007
- DANIŞOĞLU, Ayşe Çelikel "Küreselleşme, Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri," İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, s. 215-239, www.iticu.edu.tr/kutuphane/dergi, Erişim Tarihi: 14.12.2007.
- DİKBAŞ, Kadir, Afrika 'Tomruk Ekonomisi'nden Türkiye ile Çıkacak, Aksiyon Dergisi, 4 Nisan 2011
- DOĞAN, Adem, Yoksullar Lehine Büyümede Tarımın Rolü: Sahra-Altı Afrika Örneği, KMM İİBF Dergisi Yıl:11 Sayı:16 Haziran/2009
- DÜMROL, M. Nalân, Türkiye-Kuzey Afrika İlişkilerinin Önemi ve Geliştirilmesinde Öneriler, hükümet ve liderlik Okulu, Bahçeşehir Üniversitesi, 2005
- ERÇAKAR, M. Emin, E. Tanas KARAGÖL, Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Seta Analiz, Ocak 2011
- GÜLER, Talat, Selçuk DURANLAR, Bölgesel Birliklerin Yoksulluk Üzerine Etkisi, Mevzuat Dergisi Yıl: 8 Sayı: 94 Ekim 2005
- GÜRAN, Nevzat, İsmail AKTÜRK, Uluslararası İktisadi Kuruluşlar, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1997.
- HAZAR, Numan, Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri, 2003, ss. 13-133
- İNCEKARA, Ahmet, Mesut SAVRUL, Küreselleşme, Büyüme ve Ekonomik Entegrasyonlar: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, 2011
- KASIM, Kamer, Fırsatlar ve Öncelikler İkileminde Afrika, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1556>, 1 Temmuz 2010
- KARABIÇAK, Mevlüt, "Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim Ve Tepkiler", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y. 2002
- KARAGÜL, Mehmet, Orta Doğuda İktisadi İşbirliği İmkanlarının Değerlendirilmesi, Afyon Kocatepe Ün. Sosyal Bil. Ens. Yüksek L. Tezi, 1995
- KARLUK, Rıdvan, Uluslararası Ekonomi, Genişletilmiş 3.Basım, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 1991
- KARLUK, Rıdvan, Avrupa Birliği ve Türkiye, 9.Basım, İstanbul, Beta Basım A.Ş., 2007

- KAVAS, Ahmet, Afrika Kendisini Sömüren Dünyaya Ne Kadar Muhtaç? ,TASAM, Şubat 2007
- IMF, Sub-Saharan Africa Sustaining the Expansion, Regional Economic Outlook, October 2011
- IMF, Sub-Saharan Africa Recovery and New Risks, Regional Economic Outlook, April 2011
- İYİBOZKURT, Erol, Uluslararası İktisat, 3.bs. Bursa, Ezgi Kitabevi, 1995
- NEBİOĞLU, Hüsamettin, Bölgeselleşme Hareketleri Bağlamında 21. Yüzyılda Türkiye, Ankara, DPT yayınları, 1997
- OBA, Ali Engin, Türkiye-Afrika İlişkilerinde Yeni Bir Dönem Başlarken, Stratejik Analiz, Ekim 2008, Cilt 9, Sayı 102
- ORAKÇI, Serhat, Türkiye'yi Afrika Kanatlandırır, Dünya Bülteni, <http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haber&ArticleID=126929>, Eylül 2010
- ÖZKAN, Mehmet. 2008. Turkey Discovers Africa: Implications and Prospects, SETA Policy Brief, No 22, Ankara: SETA.
- PATTILLO, C. Gupta, S., Carey, K. (2005), "Sustaining Growth Accelerations and Pro-Poor Growth in Africa", IMF Working Paper, WP/05/195.
- ROSEGRANT, M.W., Ringler, C., Benson, T., Diao, X., Resnick, D., Thurlow, J., Torero, M., Orden, D. (2006), Agriculture and Achieving The Millenium Development Goals, World Bank, Washington DC.
- ROSENTHAL, Elisabeth, Sahra-altı Afrika'da Nüfus Patlaması, Sabah Gazetesi, Nisan 2012
- SAK, Güven, Afrika'ya Akan Doğrudan Yatırım Tutarı İnsani Yardımları Geçti, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) , Ağustos 2008
- SANDER, Oral, Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e, Ankara, 1995, ss. 37-38.
- SCHİFF, Maurice, L. Alan WINTERS, Regional Integration and Development, Worldbank and Oxford, 2003, Washington.
- SEYİDOĞLU, Halil - Uluslararası İktisat. Güzem Yayıncılık. 16.Basım, 2007, pp. 20-52.
- SUNDARAM, J.Kwame, Schwank, Oliver, Arnim, Globalization and Development in Sub-Saharan Africa, DESA Working Paper No.102, 2011
- ŞENSES, F. Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2003
- TEPEBAŞ,(2007) Ufuk, Sahra altı Afrika'nın Artan Önemi ve Türkiye, Tasam, http://www.tasam.org/trTR/Icerik/692/sahra_alti_afrikanin_artan_onemi_ve_turkiye
- TEPEBAŞ, Ufuk ve Kavas, Ahmet, Türkiye ve Sahra altı Afrika Arasında Ekonomik İşbirliği, Kalkınma Yardımları ve Yatırım İmkânları Kongresi Sonuç Raporu. İstanbul, Aralık 2006.
- TERCAN, Ahmet, Türkiye AT Gümrük Birliği Sürecinin Türk Dış Ticareti Üzerindeki Etkisi, Anadolu Üniv. Sosyal Bil Ens. Yüksek L. Tezi, Yayımlanmamış, 1998.
- TOPBAŞ, Cem, Türkiye-Afrika Ekonomik İşbirliği, http://tasam.org/tr-TR/Icerik/4077/turkiye_-_afrika_ekonomik_tliskileri, 2005
- UYAR, Süleyman, Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi, Dış Ticaret Dergisi, sayı.19, 2001
- UNCTAD, Trade and Development Report, http://unctad.org/en/docs/tdr2007_en.pdf, 2007

ÜLKER, Kerim, Devler Afrika'da Safariye Çıktı, Sabah Gazetesi, Ağustos 2011
YALÇINKAYA M. Hakan, "Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği Sürecinde Türk Sanayinin Rekabet Gücü" Yönetim ve Ekonomi Dergisi, İ.İ.B.F Yayınları, sayı.3, Manisa 1997
YENİPAZARLI, Aslı ve Erdal, Fuat, "Dış Ticaretin Serbestleşmesi ve Ekonomik Büyüme", Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt: 2, Sayı.1:15-24, 2010.
YILMAZ, M. Yeni Yılın İlk Bombası, Aksiyon Dergisi, No:579, 9 Ocak 2006

İnternet siteleri

- http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regfac_e.htm
  - <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>
  - www.ulkemasalari.com
  - www.igeme.gov.tr
  - <http://www.ekonomi.gov.tr>
  - <http://www.mfa.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-dto.tr.mfa>
  - <http://features.pewforum.org/afrika/afrika-political-map.html>
- (1). <http://www.ekonomi.gov.tr/sta/index.cfm>
  - (2). www.miibf.com/files/iktisadientegrasyonvize.doc, erişim tarihi: 12.11.2011
  - (3). www.igeme.gov.tr , Dış Ticaret Güncel, Afrika Ülkelerine Yönelik İhracat Potansiyelinin Değerlendirilmesi, 2007, erişim tarihi: 05.05.2012
  - (4) <http://www.turkforum.net/420049-kuresellesme-buyume-gelir-dagilimi.html>, erişim tarihi: 13.05.2012
  - (5) <http://bianet.org/bianet/dunya/111109-sahra-alti-afrikada-cocuklar-icin-hayattakalmak-zor>, 27 Kasım 2008, erişim tarihi: 30.08.2012
  - (6) Milliyet Gazetesi, Nijerya'da yaklaşık 70 bin yeni doğan HIV taşıyıcısı var, 17 Nisan 2012, erişim tarihi: 13.05.2012
  - (7) haberler.com, Afrika Finans Kurumu, Sahra-altı'na 3 milyar dolarlık yatırıma hazırlanıyor, 14 Mayıs 2012, erişim tarihi: 25.02.2012
  - (8) http://www.genbilim.com/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=1663, erişim tarihi: 13.01.2012
  - (9). <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org> , Derinleşen Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisine Yansımaları: Ücretli Emek ve Sermaye, Nisan 2011 erişim tarihi: 14.05.2012
  - (10) <http://www.lemaghrebzd.com/lire.php?id=12601>, erişim tarihi: 09.03.2012
  - (11). <http://www.patronturk.com/turkiye-afrika-ile-ticari-iliskilerinde-ilk-kez-ihracat-rakamiyla-ithalati-geride-birakti> , erişim tarihi: 04.03.2012
  - (12) fiar.takip.com, Kobilere İçin Yeni Umut Afrika Pazarı Oluyor, 14 Aralık, 2005
  - (13) <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke-ndx.cfm>, erişim tarihi: 07.03.2012
  - (14). <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=Angola>, erişim tarihi: 06.03.2012